

A Jászkunság identitása
Válogatott tanulmányok a kun és a jász öntudat alakulásairól

A kötet a

támogatásával

a Konok kunok kincsei projekt keretében jelent meg.

Felelős kiadó: Kecze István
Kisújszállás Város polgármestere

Szerkesztő: Dr. Bartha Júlia

ISBN 978 963 12 1516 8

A borítón a történelmi Jászkun Kerület címere,
a jászkunkapitányok 2014-ben alapított díja,
Györfi Sándor szobrászművész munkája látható.

Nyomdai előkészítés: Majláth Antal

Készült a Kapitális Nyomdaipari Kft. nyomdájában, Debrecenben.
Felelős vezető: Ifj. Kapusi József

A Jászkunság identitása

Válogatott tanulmányok a kun és a jász öntudat alakváltozásairól

Kisújszállás, 2015

*„Büszkén emlegetik származásukat. Magyarok?
Nemcsak színmagyarok, hanem ráadásul kunok ők,
amin valami olyasmit értenek, hogy
a magyaroknál is magyarabbak.”
– Illyés Gyula –*

Szabó László néprajzkutató emlékére.

Kedves Olvasó!

Azzal szeretnék kedvet ébreszteni Önben e kötet elolvasásához, hogy gondolkodásra hívom. Tudjuk, tanulmányokat nem gyakran olvas az ember, ma pedig különösen nehéz a tudományos köteteknek küldetéseiket teljesíteniük. Az internet ugyanis megváltoztatta az olvasói szokásokat, az információk színes és gyors áradata nem az elmélyült olvasásnak kedvez. Mégis hiszem, hogy az olvasónak fontos téma – a tudós hitelességével, közérthető nyelvezetben, okos illusztrációkkal – mindig megtalálja értő közönségét.

Itt és most, e könyvben a hovatarozásunkról van szó: *a jász kun identitástudatról*. Arról, hogy a Jászságban, a Nagy- és Kiskunságban élők történelmében a magyarságuk megélése mellett van egy másik vonulat, *a kun eredet, amely máig ható sajátosságokat jelent*, és összetartó erőt ad az e tájakon élők számára – számunkra. Az 1200-as években a hazájukból a mongolok által elűzött, Magyarországon befogadott kunok autonómiáért és kiváltságokért ugyan, de vérükkel is készek voltak megvédeni az otthont, majd hazát adó országot. Katonai erejük erős támasz volt az országnak. A kun származás és a magyarság történelmi távlatokban mérhető megélése odavezetett, hogy a 20. század közepén Illyés Gyula mottóként idézett szavait kölcsönözve a kunok a „*magyaroknál is magyarabbnak*” tartották magukat. Mondhatjuk-e, hogy: ma is szívesen azonosítjuk így magunkat?

Milyen út vezetett eddig a – nevezzük így – *hitvallásig*? Érdemes végiggondolni az idáig vezető eseményeket – ebben segít e könyv. Segít azzal, hogy kérdez, a sorok között. Például azt, hogy harcos kun

eleinktől a századokon át meglévő autonómiájuk nyomán ránk hagyományozódhatott-e valamiféle *erős tartás, öntudat, magabiztosság*? Kérdezi e könyv azt is, hogy amikor a törököktől elpusztított területekről őseink elmenekültek, és ugyan Rákóczi birtokain menedéket találtak, miért nem volt maradásuk...? Miféle megmagyarázhatatlan erő, ragaszkodás húzta vissza mindannyiukat a törököktől lerabolt régi lakhelyükre, a földjeikre, ahol újra otthont építettek? Eredhet-e innen a *hűség* és az *újrakezdés ereje*? Vagy gondoljunk a redemptióra, az úgynevezett önmegváltásra, amikor 1745-ben eleink példaértékű összefogással visszaváltották az elzálogosított területeiket Mária Teréziától...! Eredhet-e innen a *szabadságvágy*, amely az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején úgy öltött itt testet, hogy ma is büszkeséggel tölt el bennünket, ha arra gondolunk, hogy az akkor élt kunok és jászok milyen elkötelezettséggel álltak a forradalom, Magyarország szabadságküzdemei mellé? Amikor pedig a hétköznapiakra, arra gondolunk, hogy milyen *szívósan*, milyen *kitartással gazdálkodtak*, művelték földjeiket, építették házaikat, küzdöttek a természeti erővel, az aszályokkal, árvizekkel – és sosem adták fel –, tehát amikor erre gondolunk, érezzük-e magunkban a „*csakazértis*” konokságát?

De gondolkodjunk tovább... A Jászságot, Nagykunságot, Kis-kunságot összefogó hajdani Hármaskerület értelemszerűen ma már nem tölti be hajdani egységes közjogi feladatát, ma e népcsoportnak sem lehetnek kiváltságaik, a régi értelemben regnáló közjogi méltóságok sincsenek, sőt, e területek mai lakosainak jelentős része származását tekintve ma már nem kun ősök leszármazottja. Létezik-e mindezek ellenére a kun, a jász, a jászkun identitás?

Az igenlő választ mondjuk ki együtt, kedves Olvasó, és indoklásához olvassuk el ezt a könyvet, amely a jászkunok összetartozását a közös hagyományokban és paraszti népi kultúrában véli továbbélni. De tegyünk hozzá egy konkrét eseményt, a Parlament 4/2014. (II. 7.) számú határozatát, amelyben emléknappá nyilvánította a redemptió napját. Aki ennek vitáját figyelemmel kísérte, az hallhatta, hogy az egységes döntés meghozatalakor *a jászok és a kunok kitartásáról, emberségéről,*

egyenes jelleméről beszéltek. „A redemptió az itt élők tudatában máig a szülőföld szeretetét, a szabadság visszaszerzése érdekében történő példás összefogást, a tartást, a becsületet jelenti” – így írt erről Nagykunság egyik kiváló ismerője, dr. Ducza Lajos helytörténész.¹

Gondolkodásra hívtam e könyv kapcsán a kedves Olvasót. Arra kérem, ne álljunk itt meg beszélgetésünkben, megnyugodva, hogy eleink szellemi, erkölcsi hagyatéka az elméleti tudományokban jól körülírt, helyén van. Akkor leszünk ugyanis mi magunk is méltók ehhez az örökséghez, ha élővé tesszük. Ha folytatjuk, és mindannyiszor tartalommal töltjük meg hagyományainkat... és ami a legfontosabb: e könyvet nem könyvtáraink mélyébe tesszük, mint egy tanulmánykötetet a sok közül, hanem eljuttatjuk iskoláinkba, kulturális intézményeinkbe és hovatovább a hajdan kényszerűségből Bácskába kivándorolt testvéreink mai leszármazottaihoz. Legyen ez az örökség a fiataljainké, akiké a folytatás lehetősége.

Végezetül köszönetet mondok dr. Bartha Júliának szerkesztői és szerzői munkájáért, valamint – szintén szerzői munkájáért – dr. Bánkiné Molnár Erzsébetnek és dr. Bathó Editnek, akik mindannyian e téma ismerői. E könyvnek pedig jó utat kívánok. Találja meg ifjú és éltebb olvasóit egyaránt, teljesítse küldetését: erősítse gyökereinket a jászkunok közösségében, hogy az öreg fa ifjú hajtásokkal tovább élhessen.

Kecze István

*Kisújszállás város polgármestere,
a Nagykun Hagyományörző Társulás elnöke*

¹ Dr. Ducza Lajos: Emléknapp lett a redemptió. Kisújszállási nagykun kalendárium a 2015. közösséges évre. 53. old.

Szabó László

A JÁSZ ÖNTUDAT ALAKVÁLTOZATAI

A jászok első magyarországi jelentkezése óta eltelt hetedfél század alatt különállásuk tudatát, a jász vagy filiszteus nevüket mindig megőrizték, s elkülönítőleg használták. Ez önmagában is mutatja, hogy külön nép voltak tudatában voltak. E sajátos jász öntudat tartalma, összetevői és formája azonban nem volt állandó. Együtt alakult, formálódott a népcsoport történetével, magyarországi sorsával, kultúrájának belső lényegével. Így mindenkor kifejezte azt az állapotot, amely az adott viszonyok között jellemezte kultúrájukat, kijelölte helyüket az egész magyar társadalom szerkezetében. Állandó vonása e tudatnak csak az, hogy mindig létezett, feledésbe soha nem merült, nem kellett feltámasztani mesterségesen. Az azonban, hogy időről-időre milyen vonások és milyen arányban alkották a jász tudat tartalmát, már felderítésre vár, s egyáltalán nem hozható összefüggésbe az állandósággal. Ha meg akarjuk a Jászságban élő nép kulturális képét rajzolni, mindenekelőtt ennek az öntudatnak a történetét, mindenkori tartalmát kell jellemeznünk. Előre kell azonban bocsátanunk, hogy noha néprajzi módszerek alkalmazásáról van szó, mégis erősen támaszkodnunk kell a történeti források, sőt az újkori írásos megnyilvánulások tanúságtételére is. Nemcsak azért, mert a múltból nem is áll más rendelkezésünkre, hanem azért, mert a Jászság társadalma kezdettől fogva igen erősen szervezett, felülről irányított (organizált) jellegű társadalom volt. A vezető rétegek kiváltságaik védelme érdekében az egész jászsági lakosságot megszervezték, s egyúttal az általuk képviselt ideológiát a rendelkezésükre álló eszközökkel (egyház, iskola, népgyűlések, ünnepek, hirdetések) Jászság szerte terjesztették. Ezért mindazok a jellemvonások, amelyek a vezető rétegre jellemzőek voltak, a szélesebb rétegek között, ha módosult változatban is, de tovább éltek. A középkorban a jászok katonai szerkezetű, az újabb korban erősen központosított, polgárosult intézményeket teremtő társadalmi berendezkedése, közigazgatása magyarázza azt, hogy kultúrájuk e belső

társadalmi szervező erőnek nagyobb jelentőséget tulajdonítsunk, mint pl. a szomszédos magyar települések életében. Ez indokolja azt az eljárást is, hogy a jász tudat mindenkori tartalmának felderítése során miért szükséges az írásos dokumentumokat, forrásokat a szokásosnál jobban figyelembe venni.

A jász öntudat egyes koronkénti típusait, alakváltozatait aszerint különítjük el egymástól, hogy milyen új összetevők jelennek meg a tudatban, tartalma milyen új elemekkel gyarapodik, s ezek az elemek esetleg mekkora hányadát alkotják a jász öntudatnak egy-egy adott korszakban. Azaz mind az új vonások, mind a már meglévő elemek nagyobb aránybeli változásai új korszakot, más alakváltozatot képviselnek a jász öntudat történetén belül.

Annakellenére, hogy a jász öntudat változásai közvetlenül összefüggésben vannak történeti tényezőkkel, állapotukban bekövetkezett módosulásokkal (jogi kiváltságok, a kultúra, vagy az etnikai összetevők változása) az összefüggés az esemény és a tudat változásának jellege között természetesen nem direkt. A tudat pl. éppen megerősödhet akkor, amikor a lakosság etnikailag felhígul: a kiváltság elvesztése vagy csorbítása felerősítheti tudatuknak azt a vonását, amely éppen a kiváltságos helyzetükre épült. Azaz a jász öntudat nem más, mint egy önálló kultúra mindenkori reakciója, a bekövetkezett állapotváltozásokra, védekezése ezek káros hatása ellen. Éppen ezért magát a tudatot szembesíteni fogjuk a mindenkori valósággal, bemutatjuk - ha vázlatosan is - a mögötte meghúzódó valóságos erőket.

1. A jász etnikai tudat kora

A. Etnikai tudat.

A jászok első magyarországi jelentkezésükkor, mint önálló, a kunoktól és magyaroktól egyaránt elkülönülő jász nép jelentkeztek. Azaz tudatában voltak különállásuknak, s mint ilyenek hivatkoztak múltjukra, érdemeikre, s kérték, hogy megkaphassák azokat a jogokat, amelyek eddig legfeljebb előkelőknek jártak ki a kunokon kívül. Ezt a különállást, a különállás tudatos hangsúlyozását elsősorban azon mérhetjük le,

hogy saját magukat jászoknak nevezik (Jazones), s a király is a., mi jász híveink” (Jazones fideles nostri) megjelöléssel él. Tehát az uralkodó is elismeri különállásukat.¹

Midőn kérelmüket meghallgatva engedélyezi nekik, hogy saját kapitányt és bírót válasszanak, megválasztott Sándor nevű kapitányuk néhány év múlva jász kapitányként (Sandrini Capitanei Jazinorum) szerepel. Egy 1325-ből való oklevél szintén a. jászok (Jazones) népnévet használja a Csaba környéki jászok megjelölésére.²

Azaz a név és a mögötte álló külön nép 1323-tól kezdve a magyar közvélemény számára is összefonódott, ittlétük kétségtelenné vált. 1357-től a latin nyelvű okleveles gyakorlat a. filiszteus nevet is használni kezdi a jász népnév mellett (de gente Wrs Wojwodae Philistinorum.)³

Természetesen népként való jelentkezésüket nem a mai értelemben és nép, nemzet fogalom szerint kell elképzelnünk. Etnikai tudatuk tartalma egészen más volt. A jászok, mint katonai kísérő népek tartoztak bele a kun törzsszövetségbe és voltak alkotóelemei egy hosszabb időn át fennálló nomád birodalomnak (Cumánia). A kun birodalom a legkülönbözőbb népeket, néptörödékeket egyesítette, de nevet a kunok adtak a birodalomnak. A jászok e tekintetben szóba sem jöhettek, s így az állami keretek, a jász etnikum és a népnév vagy birodalomnév szempontjukból teljesen közömbös volt. A kunokkal viszont nem azonosították magukat. Elkülönülésük alapja bizonyos eltérő származástudat volt, s eszerint ők más ősoktól származtatták magukat, mint a kunok. Az 1323-as oklevél a jászok nemzetségéről beszél (Jazones et tota generatio eorum), illetve az ehhez tartozó családokat, családtagokat említi (suo et fratrum, cagna-torum, proximorum et seciorum suorum nomine de generatione ip-sorum). Etnikai tudatuk tehát az eltérő, különálló származástudaton alapult ugyanúgy, mint a nemzetségekből és törzsekből felépülő más keleti nomád birodalmak népeinek etnikai tudata.⁴

1 Gyárfás I. III. 7. oklevél – V.ö.: Szabó L., 1979. 26-35.

2 U.a. 11., 13. oklevél

3 U.a. 42. okl.

4 A nomád birodalmak népeinek, köztük a magyarok etnikai tudatához, társadalmi berendezkedéséhez lásd a köveiken munkákat: László Gy. 1944. - Györffy Gy. 1958. – U.ö.: 1977/a. 25-53. – Szűcs J., 1974. – Dienes I. 1972.

Ezt az etnikai elkülönülést Magyarországon a feudális magyar társadalom törvényeivel sikerült szentesítenniük, s immár megindulhattak azon az úton, hogy nemcsak a nomád, hanem a feudális állam rendszerébe is önálló egységként épülhessenek be. Nem sokkal a kiváltságok megszerzése után már adatunk is van arról, hogy kunoktól való elkülönülésük eredménnyel járt. Egy feltehetően 1320-as évekből származó oklevél arról tudósít, hogy Sándor jász kapitány szolgálja és egy kun ember viszályában az erdélyi vajda a szolnoki ispánt kéri fel döntőbírónak.⁵ Kun László kun privilégiuma szerint a királynak a kunok belügyeibe nincsen beleszólása. Eddig a jász és kun-viszály kun belügynek számított. Most a jász és kun személyek közötti vitás ügyben ugyanúgy külső bírót ítélik meg, mint ahogyan azt Kun László törvényei előírják a kun-magyar viszály esetén. Azaz a különállás már nemcsak lehetőség, hanem valóságos tény.

A jászok etnikai tudata azonban nem pusztán tudati jelenség. Táplálkozott is valamilyen valóságos alaptól, tényleges, a kultúrában is megmutatózó elkülönültségből. Annak ellenére, hogy ekkor még a nyelvi nemzet fogalma nem alakult ki, mégis a kun és jász nyelv különbözősége

*Dávid Sándor jászkapitány
a Jászkürt másolatával
(Jászszentandrás, 2007. fotó: Bugyi Gábor)*

5 Gyárfás I. III. 13. okl.

géről kell legelőször megemlékezni, hiszen a legkonkrétabb feljegyzéseink erről maradtak fenn.

A kunok nyelve a kipcsak-török nyelvek csoportjába tartozott. E nyelvről számos oklevelünk személy- és földrajzi név anyaga, fennmaradt tájszavak, az ún. kun miatyánk s egyéb feljegyzések egyaránt tanúskodnak. E nyelv pedig az 1303-ban befejezett, Krím-félszigeten beszélt kun nyelvet rögzítő Codex Cu-manicus (Petrarca-kódex) nyelvével rokon, illetve annak egy változata.⁶

A jászok nyelvére már kevesebb adat vonatkozik. Azonban az 1323-as oklevél személynév anyaga, az 1422-ből származó magyarországi jász szójegyzék 38 szava, illetve az 1550-es török defter jászági névanyaga, s más szórványok nem hagynak kétséget afelől, hogy a jászok nyelve az iráni-nyelvek csoportjához tartozik, s a mai oszét nyelv rokona.⁷

Azaz genetikusan teljesen más, mint a kun nyelv, s a jászok fennmaradt nyelvelmélei nyelvtörténetileg ugyanoda vezethetők vissza, ahová maga a jász népnév is. Jóllehet a hosszú kun uralom alatt a jászok nagy tömege bizonyára elsajátította a kun nyelvet, használt kun neveket, hiszen az 1323-as folyamodók között is vannak kun nevű jászok (Kurman, Chamaz, Iwachan), mégis külön nyelvűeknek kell őket tartanunk, hiszen 1422-ben még Magyarországon szükség van a jász szójegyzék elkészítésére, s 1323-ban is jász nyelven való gondolkodásra vall bizonyos kun nevek jász végződéssel való ellátása (Beegzan, Chakan).⁸

A jászok, s elődeik etnikai történetéből már megállapíthattuk, hogy idők folyamán az alán népesség a legkülönbözőbb iráni eredetű, s török népekkel érintkezett, keveredett. Ha őrizte is jellegét bizonyos vonatkozásban, antropológiailag mégis kevertnek tekinthető már Ázsia és Európa határán való élésükkor. A jászok és kunok között azonban mégis volt némi antropológiai különbség hazánk területére való bejövételük

6 Kuun G., 1880. – U.ő: 1885. – Mándoky I. 1972. – U.ő: 1973. – Mándoky Kangur I. 1975 a. – U.ő: 1975b. Tálasi I., 1977.

7 Mélich J. 1912. – Gombocz Z., 1923. – Németh Gy., 1958. – Fekete L. 1968. – az oszét nyelvről, annak iráni jellegéről lásd: Abaev V. I., 1949. I. – U.ő: 1964. – Maculevics L. A., 1947. – Kaloev B. A. 1971. – Szabó L., 1979.

8 Németh Gy., 1958.

idején. A kevertebb népesség valószínűleg a jász lehetett, a karakterisztikusabb a kun, amely nép csak a X. században bukkan fel a történelem színpadán, s Belső-Ázsiából érkezett.

Bartucz L. kutatásai szerint még a XIX. század második felében is erős testmagasságbeli különbség volt a Jászság és a Nagy-kunság, illetve a Kiskunság lakói között. A jászágiak magasabbak a környező magyar települések átlagánál, míg a kunok alacsonyabbak.⁹

Azaz - bár ekkor már mindkét népcsoport összeolvadt a magyarokkal, keveredett másokkal, - a testmagasságbeli eltérés halvány örökségként tovább élt. Azóta folyó antropológiai kutatások is különbséget észleltek a Jászság és a két Kunság antropológiai összetétele között, ami egy korábbi, élesebben meglévő antropológiai eltérést feltételez a jászok és kunok között.¹⁰

Éppen a testmagasságbeli eltérésük, pogány voltuk vetette fel azt a gondolatot, hogy a jászok filiszteus neve nem hozható-e összefüggésbe a bibliai jelenet lényegével, ti., hogy az apró termetű, igaz istent képviselő Dávid, az óriás termetű pogány Góliátot győzi le. A., góliát” szó nyelvünkben ma is óriást, nagytermetűt jelent.¹¹

Bár komoly régészeti ásatások hiányában a Jászságban nem végezhetek kutatóink jelentős antropológiai vizsgálatot, az eddigi kutatások annyit mégis feltártak, hogy a kunok és jászok, illetve az őket befogadó magyarok között voltak antropológiai eltérések, s ez a kunok erősebb antropológiai egysége miatt éppen a két beköltöző nép között élesebb is lehetett. Ez a különbség pedig kétségkívül hozzájárult ahhoz, hogy a jászok ezen az alapon is elkülönítsék magukat a kunoktól.

A politikai hatalmat kezükben tartó kunok és a nekik alávetett jászok életmódja, gazdálkodási rendszere is különbözött

9 Bartucz L. é. n. IV. – U. ő: 1939. – Régészeti ásatási anyag elemzése: Bartucz L. 1913-14.

10 Jászságra vonatkozó vizsgálatok: Henkey Gy. 1973. U. ő: 1974/b. - Kiskunságra vonatkozó vizsgálatok: Henkey Gy. 1961. - U. ő: 1961 la. - U. ő: 1961/b. - U. ő: 1962-63. U. ő: 1974/a. - A Nagy-kunság mai lakosságának embertani felmérését is Henkey Gy. végzi.

11 Szabó L. 1974 V. 75-92. U. ő: 1978íh. Györffy Gy. 1958. -69. - A filiszteus nevet a szerző a mohamedán alán népekkel hozza összefüggésbe.

egymástól. Mind a Kazár birodalom területén folytatott ásatások (Sarkéi, Bjelaja-Vezsa), mind az orosz krónikák adatai, mind a moldvai Cumániában keletkezett maradandó, jászokról elnevezett nagyobb település (Jászvásárhely) azt mutatja, hogy a jászok a nomád birodalmakon belül az állandóságot jelentették, megtelepedett életmódjuk a földművelésre, s azt kiegészítő állattartásra volt alapozva, s szilárdabb épületekben, keleti típusú városokban laktak. A nomádok e városoknak, erődöknek inkább a megerősített részében éltek, elsősorban katonai támadóvédő és nem termelő szerepet tölthettek be. A szilárd városfalakon belül fellelhető sátrak, ideiglenes lakóhelyek nyomai.¹²

A nomád birodalmak vezető törzseinek előkelői rendelkeztek a kiterjedt, nagyszámú állatvagyonnal, míg középrétegeik jelentős része katonai szolgálatot látott el. A vezető törzseken belül a mindennapi munkát rabszolgák, foglyok végezték. A megtelepedett, csatlakozott népeknek legfeljebb az előkelő rétege állíthatott ki megfelelően felszerelt (ló, fegyver) harcost, s vehetett részt a zsákmányszerző hadjáratokban, ott is a nomád törzsek vezetésével, azok hadrendjébe goltan.¹³

A szélesebb rétegek termelő munkával (földművelés, állattartás, kézművesség) foglalkoztak, s a birodalom belső gazdasági erejét növelték szolgáltatásaikkal.

Hogy a hazánkba behívott kunok és jászok is ilyen viszonyban élhettek egymással, azt több beköltözésük utáni forrás adata tanúsítja. Okleveleinkből a kunok sátorlakó és nomád életmódja a XIII. században, s még a XIV. század folyamán is kétségtelenül megállapítható.¹⁴

A jászok első jelentkezésükkor bizonyos megosztottságot mutatnak. Vannak kiváltságos, katonáskodó jászok, akiknek külön rendjük, státusuk van, s ahová a szélesebb rétegek is szeretnének bekerülni („in statum, numerum et Cetum Jazonum regie Maiesteti specialiter”), s vannak, akiket mérhetetlenül lealacsonyítva és elnyomva tartottak ed-

12 .Arlumonov. M. I. 1960. - V. ö: 1962. - Pletnyera. Sz. A. 1960. - U. ö: 1962. - Bar-tha A. 1958. Ez utóbbi a magyarok szempontjából elemzi az ásatásokat Sarkéi és Belaja-Vezsa területén. - Újabb összefoglalás erről: Fodor I. 1975.

13 Györffy Gy. 1977ja. 25-39.

14 Gyárfás I. II. és oklevéltára a magyarországi kunokról 1301-ig. - V. ö: Kring M. 1932. - Györffy Gy. 1953.

Dobos Gergely jászkapitány beiktatása (Jászágó, 2010. fotó: Bugyi Gábor)

dig Keverge fiai, annak ellenére, hogy időről-időre ők is katonáskodtak, érdemeket szereztek. Azaz volt a kun főség, az előkelőbb jászok katonai szolgáltatásra kötelezett rendje, s egy harmadik, akiktől a katonai szolgáltatáson kívül egyéb szolgáltatásokat is követeltek. Ezekre az egyéb szolgáltatásokra néhány évtizeddel későbbi adatok utalnak csak, azok is közvetve. Minden bizonnyal a kunok megtelepedésük során a jászoknak azért juttatták a földművelésre alkalmasabb, egyébként jobb gazdasági adottságú területet, mert életmódjuknak az jobban megfelelt. Ők a nagyobb folyók mentén (Tisza, Kőrös, Maros) helyezkedtek el, követve a nomád törzsek gazdálkodási rendszerének hagyományait.¹⁵ Nem véletlen, hogy a jászok földművelésére már 1333-ból van adatunk, s ezek az adatok a század második felében (1366, 1391, 1393.) megsokasodnak, s ugyanakkor a kunok a XIV. század végén még sátraikkal nomadizálnak, s mint Györffy Gy. írja, az a körülmény, hogy „... az 1389-ben és 1395-ben felsorolt nagykunági falvak többségének még a neve sem maradt

15 Gyárfás I. III. 7. oklevél - Szabó L. 1974/d

ránk, világosan mutatja, hogy telepeik csak ideiglenes jellegű téli szállások voltak”.¹⁶

Az életforma váltás nem elhatározás kérdése, hanem különböző feltételektől meghatározott folyamat. Nyilvánvaló a jászok korábbi beépülése a magyar gazdasági életben azért következhetett be, mert életmódjuk, gazdálkodásuk közelebb állott a magyarokéhoz, mint a kunokéhoz. Mutatja ezt az is, hogy a Jászság egészére jellemző a kertes települési forma. Ennek meglétét nagy valószínűséggel ki tudjuk mutatni néhány település esetében már a török hódoltság előtt. A Nagykunszágban ugyanakkor e települési formát nem sikerült a kutatásnak igazolni. Márpedig a kertes település egy olyan gazdálkodási forma, rendszer következménye, amely a tartósan megtelepedett lakosság földművelő és állattartó tevékenységét hangolja össze. Jellegzetesen éppen Kelet-Európának azon a részén alakult ki, ahol a megtelepedett, földművelő-állattartó lakosságra rátelepedtek a nomád népek.¹⁷ E települési szerkezet a megtelepedett életformával és gazdasági tevékenységgel való összeforrottsága miatt sokkal szilárdabb, mint a mozgást biztosító nomád szállásrendszer. Nem véletlen az, hogy a mai jászsági települések közül Árokszállást 1356-ban említik először, majd Berényt és Jákóhalmát a következő évben, s 1391-ben feljegyzik Kisér és Apáti, 1399-ben pedig Ladány nevét. A mai Nagykunszág települései közül Újszállás szerepel ugyan 1389-ben, de tudjuk, hogy éppen ez a település (Kisújszállás) még változtatta helyét a következő évtizedekben is. Egyedül Madaras 1391-ben való említése, s e település állandóbb volta igazolható csak a mai kunsági települések közül. 18 Egyébként, a Jászság és Nagykunszág, illetve a Kiskunóság más irányba fejlődik kulturálisan a következő századok folyamán, noha mindenik kiváltságos terület és az alföldi kultúra egészébe épül bele. Ez az eltérő, határozottan kivehető külön irány csakis úgy alakulhatott ki, hogy a két népcsoport kultúrája már alapjaiban is eltért egymástól, s más kibontakozási lehetőségeket rejtett magában. A jászok a megtelepedett

16 Györfly Gy. 1953. 264.

17 Szabó L. 1974/d 163-238. - U. ő: 1978/d.

18 Gyárfás I. III. 27. - Banner J. 1921. 178.- Gyárfás I. III. 495.; 514-515. - Gyárfás I. IV. 536. - Gyárfás I. III. 511.512-518.

életmódot folytató félnomád alán kultúra örökösei voltak, míg a kunok az ázsiai nomádok leszármazottjai és hordozói.

A jászok és kunok szellemi kultúrájának különbözőségéről csak óvatosan nyilatkozhatunk. Tudjuk, hogy bár a kunok is találkoztak be-költözésük előtt a kereszténységgel, mohamedánizmussal, sőt Ázsiában a buddhizmussal is, mégis érintetlen maradt samanisztikus világképük, hitviláguk e vallások lényegétől. A kunok pogány, „bálványimádó hitéről” betelepedésük után számos feljegyzés maradt fenn, a néprajz azóta is sok samanisztikus vonást derített fel a Kis- és Nagykunság néphitében.¹⁹

Mínthogy magukról a jászokról sem emlékeztek meg forrásaink, így világképükről, vallásukról sem lehetnek adataink. Néprajzi kutatók azonban rávilágítottak arra, hogy a Jászság északkeleti részének néphitéből a táltoshit, s az ezzel összefüggő egyéb vonások hiányoznak, miközben ilyen képzetek világképi szinten lelhetőek fel a környező magyar községek hitvilágában. A kutatás megkockáztatta azt a feltevést, hogy ez összefüggésben áll a jászok (alánok) eredetileg dualisztikus világképével. A dualisztikus felfogás ugyanis nem teszi lehetővé, hogy valaki a világnak arra a szemlélődő, ellentétes pólusokat nem a világ lényegének tekintő álláspontjára és szemléletére helyezkedjék, amely a samanisztikus világkép sajátja. Márpedig éppen az ási törzsek (a jászok ősei) körében alakult ki az a földműves kultúrához kötött zoroaszteri világkép, vallás, amely a világot, a világ lényegét a jó és a rossz harcában, az ellentétek egységében szemlélte, s amely a keresztény vallások, s a mohamedanizmus alapjává is vált. Az i. e. II. századtól ilyen dualisztikus felfogásban, világképben gyökerezett szemléletű nép, amelyet megérintett sok más hasonló alapú vallás (kereszténység, mohamedanizmus, zsidó) ennek mégjobb és hatásosabban képviselt felfogása is, már nem vehette át szemléletében azt a felfogást, amelyhez amúgy sem lehetett éppen szemléletileg viszszaakanyarodni. Legfeljebb bizonyos külsődleges megnyilvánulásaival élt. Véleményünk szerint többek között ez a világkép segítette elő a jászok kunokénál korábbi, (esetleg betelepedés előtti) keresztény hitre térését

19 V. ő.: Diószegi V. 1958. - U. ő: 1973. - Szűcs S. 1946. - U. ő: 1954. - U. ő: 1956. - V. ő: 1957. - U. ő: 1962. U. ő: 1977. - Tálasi I. 1977.

is.²⁰ A jászok etnikai tudatát, amelynek erős képviselete egy szerencsés politikai helyzetben a kunokéhoz hasonló feudális jellegű kiváltságokat hozott számukra, lényegében egy valóságos nyelvi, antropológiai, származás tudatbeli, gazdasági és feltehetően világtépbeli elkülönültségben kell keresnünk. Szűkös forrásaink szerint ezek részletei ma még csak nagy vonásaiban rajzolhatók meg. Egy ilyen jegyekkel körülírható népcsoport önállóságra való törekvését, külön kiváltságainak megszerzését, az etnikai tudat felfokozását pedig az váltotta ki, hogy a kun társadalmon belül méltatlan helyzetük volt. Ez a méltatlan helyzet pedig, mint külön népnek még élesebben rajzolta meg a körvonalait.

B. Történeti tudat.

A külön privilégiumok kivívásának idején jelentkezik először a jászok történeti tudata. Ezen a jászoknak, mint külön népnek a feljegyzett, tudatosan meghivatkozott cselekedeteit értjük. 1323-ban erről konkrétan, eseményeket felsorolva nem esik szó, de ekkor már tudott dolog a király előtt is, hiszen helyt ad kérelmüknek annak alapján, hogy felidézük előtte „hű szolgálataik érdemeit, melyeket azon jászok és az ő egész nemzetségük különböző hadrakeléseinkben és alkalmas helyeken és időkben minél több testvéreik és rokonaik halálával és vérök ontásával a legnagyobb hűség buzgalmával tanúsítottak és mutattak”.²¹ Hű szolgálataikat minden bizonnyal a kun seregekbe tagozódva tehettek. Okleveleink azonban nem emlékeznek meg külön is a jászokról. Jóllehet szokás felemlgetni, királyi többebe bele érteni a megelőző uralkodóknál gyakorolt elévülhetetlen szolgálataikat is, mégis úgy véljük, hogy itt inkább I. Károlynak tett szolgálataikról van szó: azaz nem az Árpádházi királyainak külföldre vezetett hadjárataiban való részvételtől, hanem I. Károly oligarchák elleni harcának támogatásáról. Erre látszik utalni a megfogalmazás: („in diversis expeditionibus nostris”) különböző had-

20 Szabó L. 1974/c. 135-162. - Selmezi László 1980-ban megkezdett négyzállási ásatásai azóta igazolták a betelepített jászok bizánci kereszténységgel való szoros kapcsolatát.

21 Gyárfás I. III. 7. oklevél, „que iidem Jazonos et tota generatio eorum in diversis expeditionibus nostris, locis et temporibus admodum oportunitis, cum morte quam plurimorum fratrum et proximum suorum et effusione sanguinum eorum, sump-me fidelitatis affectu exhibuerunt et eciam impenderunt...” - Pintér J. é. n. 104-105.

Lehel vezér szobra Jászberényben (Fotó: Baráth Károly)

rakeléseinkben. De erre utal az az időpont is, amikor az oklevél kelt: 1323. Ekkor már eldőlt ugyanis az oligarchák elleni harcok sorsa a király javára. A legutolsó ellenfelek is behódoltak. Csák Máté két éve halott, s ugyanekkor szenvedett Kun László is végső vereséget.

A jászok etnikai tudatával érdemeik tudatosítása, azaz történeti tudata is párosult. A kettő együtt eredményezte azt, hogy megszerezhették külön kiváltságaikat. Addig, amíg etnikai tudatuk önálló népként való jelentkezésüket tette lehetővé, s egységes fellépést eredményezett, addig a történeti tudat, az érdemekre való hivatkozás, a feudális társadalomba való beilleszkedést segítette elő. A király szemében ugyanis már ezek jelentették a kiváltságok odaengedésének valóságos alapját. A történeti tudat a következő időszakokban mindannyiszor megerősödik, ahányszor a kiváltságok veszélybe kerülnek. Az etnikai tudat pedig halványodni kezd, illetve az új viszonyokhoz igazodva más tartalommal telítődik majd meg.

A jász öntudat tartalma e két vonást foglalja magába az első időszakban. A nemzeti társadalom utolsó fellobbanása, és további sorsukat meghatározó megnyilvánulása az etnikai tudat, de már fellépnek a történeti tudat köré szerveződve az új feudális viszonyokban gyökerező vonások. A jász öntudat első, megfogható korszaka ezzel le is zárult.

2. A közjogi tudat kora

A. Közjogi tudat

A jászok beilleszkedése a feudális magyar társadalomba az 1323-as privilégiumok alapján történt, s ettől kezdve előtérbe kerül e privilégium levélben foglaltak védelme, jász voltuknak a privilégiális helyzettel és státussal való azonosítása. A jász öntudatnak legfőbb tartalmává és meghatározójává e státusra való visszahivatkozás, a „kiváltságos rend”-ként való elismertetés, illetve a kiváltságok esetleges bővítése válik. Ez időtől a jászok a feudális rendi társadalom zárt, kiváltságokkal körülbástyázott rendjévé válnak, s csak másodsorban tekinthetők jász népnek, önálló etnikai egységnek. Minthogy a feudális Magyarországon etnikai kérdések nem merülhettek fel egészen az újkorig, nyelvüket, önálló nép voltukat kényszerű veszély nem fenyegethette jó ideig. Népként való különállásuk azonban már számukra sem volt elsődleges, mert a rendi társadalomban az önálló, külön jogú rend módjára való létezés biztosítása fontosabb volt.

Miben állott a jászok kiváltsága, s milyen módon illeszkedtek bele a magyar rendi társadalomba? Mindenekelőtt az volt a leglényegesebb, hogy kiváltságos rendként illeszkedtek be a magyar rendi társadalomba, a közvetlenül a királyi felséggel katonáskodni tartozó jászok rendjeként.²² Földesuruk nincsen; közvetlenül a királyhoz tartoznak, neki teljesítenek szolgálatokat. Ezt, a zászlósuraktól, egyházi hatalomtól illetve megyétől való függetlenséget az biztosította számukra, hogy már 1323-ban önálló bírakat, azaz kapitányokat választhattak, akik felettük peres ügyekben ítélezhettek, s így kizártak, a királyon

²² Bartucz L. é. n. IV. – U. ö.: 1939. - Régészeti ásatási anyag elemzése: Bartucz L. 1913-14.

(nádoron) kívül minden más bírói hatalmat. Kapitányaik egyben a társadalom belső megszervezését is feladatuknak tekintették tisztjeikkel együtt; azaz a belső közigazgatási feladatokat is ellátták. Ugyanakkor - mint nevük is mutatja - ők kötelesek megszervezni azokat a katonai egységeket is, amelyeknek kiállítása a királyi adók mellett legfőbb biztosítéka szabadságuknak. Katonai mintára megszervezett társadalom tehát, ahol az igazságszolgáltatás, közigazgatás és hadi szervezet egy személy kezében, a közösség élén álló kapitány kezében van. Természetesen az adók összeszedésére, pontos fizetésének biztosítására is ő hivatott. Ez nemcsak azt eredményezi, hogy önálló rendet alkot a jászok közössége, hanem azt is, hogy önálló, megyéktől független közigazgatási egység, s mint ilyem 1514-ig, - s még egy ideig később is - független a kunoktól, a szabad kun kerületektől is. Valamennyi privilégium levél csak van 1514-ig, az mind kizárólag és önállóan a jászokra vonatkozik. Feltűnő ugyanakkor, hogy a nádor csak a „kunok bírāja” (Judex Cumanorum) címet viseli, de ekként intézkedik a jászok ügyében is. Először 1424-ben tűnik fel a „jászok és kunok bírāja” cím (Cumanorumque et Philisteorum Regalium Judex), Perényi Miklós főlovászmester címei között. Ám a nádor, mindig csak a kunok bírajaként szerepel, a címei között a két rend, illetve kerület nem kapcsolódik össze.²³ A jászok nemcsak rendi, de területi-közigazgatási önállóságukat is őrizték. Az önállóságot és más hatalmaktól való függetlenségüket külön erősítette az is, hogy plébánosait is maguk választották, s melljük a világiak közül tanácsosokat (presbíterek). Hogy ezt a

²³ Azokat az eseteket soroljuk elő, amikor a jászok ügyében intézkedik a nádor, de mint a kunok bírája: 1366. Kont Miklós „regni Hungariæ Palatinus et Judex Cumanorum”, 1391-ben István nádor, 1411-ben Garai Miklós nádor, 1438-ban Hé-dervári Lőrinc nádor, 1451-ben Garai László nádor, 1459-ben Gutti Ország Mihály nádor, 1521-ben és 1523-ban Báthory István nádor (kunok bírāja cím nélkül). V. ö.: Gyárfás I. Hl. 46., 58., 91., 126., 148., 163., 252., 253., 255., sz. oklevelek. Ezzel szemben amikor nem nádor intézkedik előfordul - bár következtlenül -, „jászok és kunok bírāja” címet használnak, fgy: 1419-ben Perényi Miklós főlovászmester („Cumanorumque et Philisteorum Regalium Judex”), 1427-ben Kátai Mihály Szolnok megye főispánja („Judici Philisteorum et Cumanorum”), 1428-ban Hédervári Lőrinc királyi lovászmester („Judici Philisteorum et Cumanorum”). Ez utóbbi 1438-ban mint nádor, már elhagyja a fiúszeusok címet. V. ö.: Gyárfás I. III. 93., 108., 109. sz. oklevelek.

jogot pontosan mikor szerezték meg, azt nem tudhatjuk, de II. Ulászló 1512-ben, mint régi jogukat emlegeti és erősíti meg.²⁴

A jászok szabad volta nemcsak önálló bírászkodásukban, közigazgatásukban világi és egyházi, illetve területi önállóságukban nyilvánult meg, hanem abban is, hogy az ország bármelyik részén utazó jászok mentesek voltak a harmincadtól és mindennemű vámtól. Ez pedig a szabad gazdálkodást, kereskedelmet nyitotta meg számukra, s nemcsak a nemesekhez, de a városi polgárokhoz is közelítette őket.²⁵ Világosak tehát a jászok jogai, s kétségtelen önálló zárt rendként való létezésük. Mindezeket a kiváltságokat addig élvezhette valaki, amíg a Jázság lakója volt, azaz osztozott terheikben, alávetette magát a közösséget képviselő előjáróság intézkedéseinek. Amint ezt nem tette, jogait is veszítette. Ugyanakkor a beköltöző, befogadott nem jász lakosokat személyes jogállásukra való tekintet nélkül (nemes vagy nem nemes) kötelezni tudták arra, hogy részt vegyenek a terhek vállalásában.

Azaz hasonították magukhoz mindazokat, akik közéjük kerültek. Természetesen a jászok rendjének kötelességei is voltak, hiszen bizonyos szolgálatok fejében kapták meg kiváltságaikat. A legterhesebb az volt, hogy a király számára „maguk közül” a király parancsolatára és rendelkezése szerint, mindig a szükséges időben és kifogást mellőzve megfelelő számú, felszerelt harcost (jó ideig „ijjászt”) voltak kötelesek kiállítani. Az „ijjász” minőség természetesen a fegyverrel való felszereltségen kívül vonatkozott a képzettségre, harci készségre is. Azaz a jászoknak a termelő munka mellett szükséges volt állandó harci gyakorlatokon is részt venni, szinte állandóan hadsereget fenntartani. Belső közigazgatásuk katonai rendje (a kapitányok, s az alájuk rendelt hadnagyok szerepe a polgári közigazgatásban) a települések tizedekre való felosztása annak a bizonyítéka, hogy egész társadalmi berendezkedésüket e nagy feladat maradéktalan megoldása érdekében kellett állítani. Mindennapi életüket át-meg átszöttek azok a terhek, amelyek a katonasággal kapcsolatosak,

24 24 Gyárfás I. III. 243. sz. oklevél semper Libertate usi, quod per se Plébános in medio eorum eligere habuerunt, huiusmodique Libertate huncusque usi...”

25 Első oklevél, amely erről szól Zsigmond 1407-ben keltezte. Gyárfás I. III. 78. sz. oklevél.

de amelyek egyben privilégiumaik biztosítékai is voltak.²⁶

Az állandó harcképes sereg fenntartása mellett egy összegben fizetett adók is terhelték őket. A jászok Szent György napkor 250, Szent Mihály napkor 250, Szent Jakab napkor 300 arany forintot fizettek. Ez utóbbit nevezték a jászok tegzes-pénzének.²⁷ Időközben egy-egy hatalmaskodó főúr, Heves megye vagy az egyház megkísérlti megrövidíteni kiváltságaikat, adófizetésre kényszeríteni őket, más juttatásokra szorítani, ám szívósan ellenállnak, s a király orvosolja sérelmeiket. Egy-egy oklevél hitelesítői között - ez egyben a biztosíték is - éppen ezért egyházi és világi méltóságok is ott találhatóak.²⁸

A Jászkun Kerület címere

26 Gyárfás I. III. 191. sz. oki. „ut taxam seu collectam sive contributionem aliquam in médium populorum nobilium dictorum Comitatum Hewesiensis et Zolnok exterioris solvere nunquam teneantur...”

27 „Illos etiam pharetrarios seu homines exercitantes, quos ipsi Philistei nostri de ipsorum medio ad exercitus nostros ex nostra commissione et dispositione dirigere debent, semper debitis temporibus appromptuando versus et ad illas partes, quas iusserimus, vei dicti iudices eorum comisserint, sine tarditate et dissimulatione ali-quali destinare debeant et teneantur.”. Gyárfás I. III I 10. sz. oki. - A tizedekre való beosztás, illetve a kerületek szerinti elrendeződés Árokszálláson. Berényben a legutóbbi évtizedekig élt a? emlékekben. - A középkori jász berendezkedéshez rövid összefoglalásként lásd: Berlász J. 1974. 171-172. Ajászkun berendezkedés hasonló volt: V. ö: OL. U. et C. Fasc 1. Num. 2. Pertinentiae Arcis Agriensis (1567). Ebben az összeírásban a Jázságban és a két Kunságban a kapitányok száma külön fel van tüntetve. - Az állandó hadi készületről, a férfiak belső kiképzésének rendjéről nincsenek adataink. A középkorban azonban hasonlóan tartjuk a doni kozákság később részletesen leírt és közismert had- és társadalom szervezetéhez.

28 Gyárfás I. III. 200. sz. oki. „... pro quo in Festo Beati Georgy Martirys Ducentos et quinquaginta florenos auri, et in festo B. Michaelis Archangeli similiter ducentos et quinquaginta florenos auri, et potesta trecentos florenos auri, qui trecenti fioreni auri Proventus pharetrales appellantur, singulis annis solvere teneantur.” - A tegzespénz Szt. Jakab napi fizetését II. Ulászló 1503. évi oklevele említi. Gyárfás I. III. 235. sz. oklevél.

Ezek azok a jász kiváltságok, amelyek közjogilag is biztosítottak, szavatoltak. Ezeknek ismerete, tudása alkotta századokon át a jász öntudat leglényegesebb részét, a közjogi tudatot.

A jászok rendi kiváltságai viszonylag hamar körvonalazódtak. Már Károly Róbert alatt gyakorlattá válik az önálló bírászkodás, a belügyek autonóm intézése, hiszen az 1320-as évek közepe táján már a jász kapitány egyenlő státusú a nagyobb múltú kun kapitánnyal. A Zsigmond korában kelt oklevelek arról tudósítanak, hogy régi gyakorlat már náluk a tegzespénz és a Szent György és Szent Mihály napi adó, s ezen felül való követelések behajtását maga a király önkényesnek minősíti. Vannak nyomok arra vonatkozóan is, hogy milyen komoly haderőt képviseltek a jászok Nagy Lajos korában.²⁹

Ugyancsak Zsigmond idejében, 1425-ben kényszerítik az újszászi és szarvasi jászok a beköltözött rangos birtokos családokat arra a király segítségével, hogy ők is a közösségbe olvadva azonos terheket viseljenek a többi jászokkal együtt. Úgy tűnik, hogy az Anjouk alatt a fentebb megrajzolt vonások már jellemezték a jászokat, s már önálló, zárt rendként illeszkedtek a rendi társadalomba. A XIV. század elején pedig, amikor Zsigmond majd I. Ulászló uralkodása idején megerősödnek az oligarchák, s így veszélybe kerül a kiváltságuk egy része, már sikerrel is tudnak védekezni. Azonban már nem a jász etnikai tudatra támaszkodva, s önálló népként fellépve, hanem, mint kiváltságokkal körülbástyázott rend, amelynek érdemei vannak. Azaz a közjogi és történeti tudat megerősödése jelent erőt, ideológiai támaszt számukra.

A jászok közjogi tudatának története tulajdonképpen azonos privilégiumaikért folytatott harcuk történetével. Az Anjouk uralkodása idején jogaik nem kerülnek veszélybe, s ezért nem is adnak ki újabb jász kiváltságlevelet. Nincsen szükség arra, hogy megerősítsék jogaikat. Ezért marad homályban tulajdonképpen a jászok kiváltságos rendjének

29 Gyárfás I. III. 88-92. - Az Újszászra és Szarvasra beköltözött, itt kapitányságot és adományt nyert János, Tamás és Péter, amikor hadrakelnek a jászok, ők is kötelesek nyolc íjjászt kiállítani saját költségükön. Azaz felszerelt, begyakorlott katonát: „... iudem Johannes, Thomas et Petrus ad huiusmodi nostrum Exercitum cum okto Faretrariis in eorum expensis proficisti teneantur et sint astrici...”

kialakulási folyamata. Az azonban, hogy a jászok szilárdan őrizték kiváltságos helyzetüket kiderül abból, hogy 1365-ben a Vidinben Kont Miklós nádor által foglyul ejtett pogány jászokat a király családjáikkal, utódaikkal és teljes vagyonukkal együtt szolgálaként adományozza a nádornak, s szabad mozgásukban is erősen korlátozza őket, személyileg is a nádor tulajdonává teszi.⁵⁰ Nyilvánvaló - bár az oklevél elkülönítéséről nem szól -, hogy a már itt lévő más státusú jászok miatt is szükséges ez a szigorú jogszerinti körülhatárolás.

Zsigmond uralkodását megelőző anarchia, majd uralkodása idejét is jellemző belső oligarchikus harcok teszik szükségessé, hogy 1407-ben, majd 1428-ban újra kiadjon egy-egy oklevelet a jászok kérésére, s megerősítse jogaikat. A két oklevél világosan mutatja, hogy elsősorban a bírászkodási önállóságukat ért támadás, a vámmentesség figyelmen kívül hagyása okozta a bajt. Hasonlóan meg kell e privilégiumokat ilyen okok miatt erősíteni 1446-ban Hunyadi Jánosnak, majd 1469-ben, 1473-ban, 1478-ban Mátyásnak, illetve Zsigmond és Mátyás leveleit 1492-ben és 1503-ban Ulászlónak. - Mátyás korában - minthogy a köznemesség, s a nemesi vármegye is megerősödött az oligarchák mellett - a jászoknak Heves és Külső-Szolnok megyékkel is bajuk van. Mátyás azonban intézkedik, hogy régi kiváltságaik értelmében semmiféle adót, taksát rendkívüli adományokat nem kötelesek e megyék számára fizetni, hanem mint régóta szokásban van, külön teljesítsék a királyi adóikat.³⁰

Elképzelhető - bár erre vonatkozóan kézzelfogható adataink nincsenek -, hogy az efféle küldöttségek kiállítása, útnak indítása, követi utasításokkal³¹ való ellátása, majd beszámoltatása milyen mértékben lehetett közügy, hisz anyagilag is érintette az egyes településeket, közösségeket.³²

30 Gyárfás I. III. 45. sz. oki.

31 U. o. 78., 110., 141., 191., 200., 208., 222., 235. sz. oki.

32 Gyárfás I. III. 221. oklevél (II. Ulászló 1492.) „Supplicatum itaque extitit Maiesta-ti Nostre...” - Pintér J. é. n. 124. „Panaszkodtak feleségüknek a Jászberény városához tartozó összes filiszteusok nevében...” (II. Ferdinánd, 1625.) -U. a. 125. „Minthogy pedig Jászberény városához tartozó filiszteusok a néhai boldogult magyar királyok által nekik kegyelmesen engedélyezett és a néhai legszentségebb császár, boldog emlékeztető II. Ferdinánd által is kegyelmesen megerősített szabadságaiknak régi

Csak sejthetjük, hogy mily mértékben járulhatott hozzá ez közjogi tudatuk erősítéséhez, még akkor is, ha nyilvánvalóan csak a lakosság egy részét érintette. Addig, amíg az egy összegben fizetett adók a lakosságot elszakították a hivatalos állami szervektől, azok képviselőitől - hiszen maguk a jász kapitányok szedették össze az adót -, addig a katonai szolgálat maga, a seregek útnak indítása nagy tömegeket mozgósított, csakúgy, mint a harcok során bekövetkezett halálesetek, a hadállomány mindenkori kiegészítése.³³ Természetesnek kell tartanunk, hogy a hadjáratokban való személyes részvétel miatt a jászok széles rétege mutatott érdeklődést jogaik iránt. Tisztában voltak jogaik alapjaival, fedezetével, a nyújtott közösségi szolgálatokkal, s ugyanakkor jogaik mindenkori megsértése, illetve újra való biztosítása közügy lett. A XVI. század első évtizedében azonban változás történik mind jogállásukban, mind szolgáltatásaikban, s ennek folyományaként a jász tudat tartalmában is. II. Ulászló 1505-ben még átmásolja Zsigmond és Mátyás két oklevelét, s ezekkel megerősíti jogaikat. A fegyveres szolgálat a Mátyás 1479-es oklevelében megfogalmazottak alapján képzelhető el: a hadjáratokban - a hadi technikában végbement változás miatt - harcosokként kell résztvenniük, (azaz nem „ijjász” csapatként, mint Zsigmond idejében).³⁴

1514-ben azonban a jászok a Dózsa-féle parasztháborúban való részvételük miatt a kunokkal együtt elveszítik jogaikat, s rájuk is vonatkozik a fegyverviselési tilalom. Jobbágyokká válnak, s terheik növekednek, ám elesnek korábbi privilégiumaikat biztosító hadállítási kötelezettségük alól.³⁵

Jóllehet az 1514. évi törvények sohasem léptek életbe a maguk teljességében, s 1535-ben éppen Szapolyai János király biztosítja régi jogaikat, a jászok jogállásában, helyzetében, szolgáltatásaiban mégis törés következett be. János király említett oklevele nem szól a hadkötelezett-

ségről, csak jogaikat és nem kötelezettségeiket rögzíti. Mindenképpen hatálytalanítja viszont 1514. évi törvényeket.³⁶

Helyzetüket mégis a jobbágyokéhoz közelállóvá tette az, hogy királyi adójukat az 1540-es évektől Eger vára fenntartására rendelik, s az egri várkapitányok, ha egy összegben is szedik, összeírásaikban úgy kezelik a területet, mint a többi jobbágyi részeket. Egyes társadalmi rétegekre vonatkozóan is a jobbágyokra érvényes terminusokkal élnek.³⁷

Ez az állapot a visszaszerzett szabadságot annak ellenére csorbította, hogy a török is régi királyoktól kapott kiváltságaik rendszerét elfogadva adóztatta őket.³⁸

I. Ferdinánd 1553-ban újólá megerősítette jogaikat, de a katonai szolgálatokról, annak kötelezettségéről egyáltalán nem szól.³⁹

Érthető is ez, hiszen sem János király és utódai, sem a Habsburgok nem teheték meg, hogy éppen a török elleni hadjáratok érdekében is, török hódoltsági területről állítsanak ki fegyveres haderőt. Megfigyelhető, hogy a későbbi kiváltság levelek (H. és III. Ferdinánd, I. Lipót) sem emlékeznek meg erről. Illetve, ha át is írják Zsigmond, Mátyás vagy II. Ulászló privilégiumait, ezek vagy kimaradnak belőle, vagy Zsigmond 1407-es és Mátyás 1472-es oklevelét másoltatják át maguk a jászok is: tehát azokat, amelyekben a hadkötelezettségről nem is esik szó.⁴⁰ Mindéből világos, hogy mind az 1514. évi törvények, mind a török hódoltatás, mind pedig az erre épülő tudatos jász politika azt segítette elő, hogy a korábbi katonai szolgálat megszűnjék, s a fegyverrel és vérrel biztosított privilégium átváltozzék puszta gazdasági szolgálattá, meghatározott pénzben kifizetett adóvá. Ezt a XVII. század végére sikerült is elérniük. Ekkor már szó sem esik katona voltukról, privilégiumaik biztosítékának ilyen tartalmáról. Elszakadt ezzel egy olyan fonál a jász tudaton belül, amely a régi nomád társadalomhoz kötötte őket, a régi életforma egyik

kiváltságai értelmében...” választhatnak bírákat és mentesek a vámok alól. (Eszterházy Miklós. 1637.). - Ez utóbbit lásd: mint hivatkozási

33 SZML. Jászkun Kerületi Iratok, Jegyzőkönyv I. 1732-1741. Itt még a Jászkun Kerület tényleges létrejötte előtt a jászok és kunok 1731-es követi utasításai re-dempciójuk ügyében be van jegyezve. A mechanizmus - ha nem is foglalták így írásba - hasonló lehetett korábban is.

34 V. ö. Gyárfás I. III. 78. sz. oklevél és 238. sz. oklevél, 210. sz. oklevél.

35 MTT II. Ulászló VII. dekrétuma 23. artikulusz

36 Pintér J.é. n. 118-119.

37 V. ö: OL. UetC. Fasc. 4. Num. 48. (1558. Az egri várhoz tartozó jobbágyok összeírása)-OL. U. et C. Fasc. 1. Num. 2. (1567.)-OL. U. et C. Fasc 31. Num. 101. (1577.)- Gyárfás I. IV. 1-138. - U. ö: 1879. Dobó István adószedői tevékenységéről.

38 Fekete L. 1968. 79.

39 Pintér J. é. n. 119.

40 U. a. 18-19., 27-28., 41-49., 62-65., 71-79.

elő emléke volt. Teljességgel beilleszkedtek a magyar társadalomba, de úgy, mint annak egy kiváltságos rendje. Közjogilag ezután hivatkozási alapjuk csakis a szolgáltatások rendszere, az adófizetés pontos betartása lehetett csupán. Az egyre megújított privilégiumok, a legkülönbözőbb magyar és török oltalomlevelek - főként a XVII. században - mind a jászok számára, mind az ország rendjei számára egyaránt kétségtelenné tették azonban a jászok kiváltságait, különállásukat.⁴¹

B. Az etnikai tudat átalakulása.

A privilégiumok megszerzésétől a XVII. század végéig a jász etnikai tudat egyre halványodik, jelentőségét veszíti a közjogi tudat mellett, s ugyanakkor ez együtt jár a jász nép bizonyos fokú zártságának feladásával, a környező magyar vidékekkel való fokozatos egybeépüléssel. Már az 1323-as oklevélben szép számmal találkozhatunk keresztény nevekkal, s ez azt jelenti, hogy e nép - legalábbis formálisan - felvette a nyugati kereszténységet. Kereszténnyé válásuk pedig lehetővé tette, hogy meginduljon a kapcsolat létesítés a jászsági és magyar családok között. Eleinte a magyar és jász települések közötti határpercek utalnak arra, hogy mi módon érintkeztek az eltérő jogállású települések. Árokszállásnak 1366-ban Pásztó, Hasznos, Tur(a), Pata, Tarján és Sólmos helységekkel van határvitája, 1396-ban pedig Nána-Györk faluval.⁴²

A Jászságban birtokhoz jutott nemesek közül pedig 1391-ben a Temesvári testvérek birtokát kell körülhatárolni a jászokétól a beiktatás során.⁴³

1408-ban Zsigmond a négyszállási Kompolth és László jász (filiszteus) családokat nemesekké emelve birtokot adományoz a Jászságon kívül, s így jut Szent-kozmadamján a négyszállásiak e két családjának birtokába.⁴⁴ A következő évben a Jászkisér és Jászapáti közötti Kürt helységet adományozza a Kompolth családnak.⁴⁵

41 SZML. A Jászberényben őrzött török oklevelek fordításai.

42 Gyárfás I. III. 46. és 66. oklevél.

43 U. o. 58. sz. oki.

44 U. o. 83., 85. sz. oki.

45 U. o. 86., 87., 88. sz. oki.

1422-ben Mócza Miklós érdemeit ismeri el a király azzal, hogy az országos nemesek sorába emeli, s Kiséren ad nekik birtokot. A Mócza család maga is jász eredetű, de országos nemessé emeltetése lehetővé tette, hogy függetlenedjék a jászok egyetemétől.⁴⁶

Az árokszállási, négyszállási és fényszarusi jászok ugyanakkor a Heves megyében fekvő, egri káptalan tulajdonát képező Szentandrás falut próbálják megszerezni, s lényegében századokig nyúló birtokper kezdődik itt el.⁴⁷

Világos tehát, hogy a megkeresztelkedett jászok, gazdaságilag is megerősödve, jogaikat érvényesíteni tudták, s igyekeztek beépülni a feudális magyar társadalomba önálló rendként, de egyéni úton is (országos nemesség). Ugyanakkor a király birtokokat is adott néhány családnak a Jászságban, s így megindult a keveredés a környező magyar települések lakói és a jászok között. Fodor F. véleménye szerint a mai Jászságnak csak az északnyugati része tartozott eredetileg a jászok birtokához, s később nyomultak be a déli részek falvaiba és tették jász jogú településsé az itt birtokot szerzett jászok. Ezt oklevelekkel nem igazolhatjuk, de Szentkozmadamján és Kürt falvak jász kézre jutásáról, a Szentandrásért folytatott harcról megvannak az írásos emlékeink, s ezek valószínűsítik Fodor F. feltevését.⁴⁸

Más úton is kerültek be a Jászságba idegen elemek. 1492-ben II. Ulászló határozottan intézkedik arról, hogy a Jászságba (és Kunságba) szökött jobbágyokat a jászoknak ki kell adniuk. Ugyanezt az 1514. évi törvények megismétlik.⁴⁹

Azaz eléggé általános lehetett az idegenek befogadása, majd valószínűleg beépülése a jász társadalomba.

1550-ből rendelkezésünkre áll az a török defter amely a lakosságot név szerint írja össze az egyes jászsági településeken, s a még alig bolygatott lakosságot rögzíti. Ez időben még elfogadhatjuk, hogy a benne

46 U. o. 96., 97., 99., 107. sz. oki.

47 U. o. 96., 97., 99., 107. sz. oki.

48 Fodor F. 1942. 140-142.

49 MTT. II. Ulászló III. dekrétuma, 47., 48. artikulusok - II. Ulászló VII. dekrétuma, 23., 29. artikulusok.

szereplő helynévből képzett nevek tényleges származási helyre utalnak.⁵⁰ Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy a 731 családnévből 172 utal lakóhelyre, azaz a nevek mint egy 24%-a. Közülük néhány távoli népet jelöl illetve népcsoportokat (pl. Tót, Kun, Magyar, Horvát, Osztrák, Rác, Olá nevek). A helynevekből képzett nevek zöméről megállapítható, hogy a környező megyékben fellelhetők, így minden bizonnyal viselőjük ezekből a szomszédos falvakból származik. Intenzív a kapcsolat a Tápiósággal, Dél-Borsoddal és Hevessel, illetve Nógrád sajóvölgyi részével. Az Alföld felé kevés név utal, de a Kunsággal, Mezőtúr környékével éppen a „Kun” személynév nagyobb száma miatt is feltételezhető a kapcsolat.⁵¹ Meg kell jegyeznünk azt is, hogy a Jászság belsejében fekvő községek (Mihálytelek, Jákóhalma, Apáti, Berény, Négy szállás) kisebb arányban tartalmaznak idegen helyekre utaló neveket, mint a szélén lévő települések (Felsőszentgyörgy, Ladány, Ágó, Boldogháza). Nyilván ez is mutatja, hogy a szomszédos településekkel a szélén fekvő jász községek intenzívebb kapcsolatot tudtak létesíteni. A nagyobb török-magyar háborúk előtti, még alig megzavart lakosság a Jászságban etnikailag is mindenképpen fellazult, elsősorban közvetlen környezetéhez, illetve az északi hegyvidék nógrádi, hevesi és borsodi részéhez kötődött emberi kapcsolataiban is. Ugyanakkor láthatóan távolodott a kunoktól, egyáltalán a Tiszántúl népétől. Mind fekvése, mind a gazdálkodásában megmutatkozó átmenet az alföldi és a hegyvidéki típusú gazdálkodás között már ekkor kialakulhatott.

A Jászság etnikai fellazulása a meginduló török harcok idején tovább fokozódik. Nemcsak beköltözések történnek, de a jászsági törzsla-

50 Fekete L. 1968.

51 Tápióság: Tápiószele, Tápióság, Gomba, Tápiósáp (Locsod), Nagykáta, Túra, távolabb Pest megyében Sári helynevekre utaló személynévek. - Heves megye: Hatvan, Gyöngyöspata, Recsk (Lak), Mátrabala, helynevekre utaló nevek. - Dél-Borsod: Emőd, Tiszakeszi, Borsodgeszt, Tárd Mezőcsát helynevekre utaló nevek. - Szolnok megye Tiszántúli része: Törökszentmiklós (Szt. Tamás), Nagyrév, Mezőhék, Mezőtúr és a Kun nevekkel azonosítható nevek. Megjegyezzük, hogy elképzelhető más összeállításban is ez a névanyag. Több községet tehetünk pl. Biharba vagy Szabolcsba. Ám úgy tűnik, hogy néhány borsodi, tápiósági, hevesi és szolnoki név, amely csak oda vonatkozhat, ezek szomszédságában megtalálható, bár másutt is előforduló neveinket is e területhez köthetik.

kosság is pusztul, elmenekül, s csak részben tér vissza. 1610-ben olyan nagy tömegben lehettek a jászsági menekültek Füleken, hogy onnan kéri magyar nyelvű levelükben a királyt, hogy a Jászságtól távol is adják meg nekik a kiváltságukat.⁵²

Éppen a bécsi béke után azonban ez már irreális kérés volt, hiszen maga a nádor is visszahívta az elmenekülteket a Jászságba. A visszatérők továbbra is élvezik jogaikat, megerősödnek, a század második felében már újra az a nehézség, hogy a jobbágyok északról a török hódoltság alatt élő Jászságba szöknek.⁵³ Ez természetesen tovább bontotta a jászsági lakosok etnikai egységét, színezte összetételük képét. Itt kell külön is megjegyezni, hogy a XVII. század második felében éppen a menekülők révén alakul ki az a kapcsolat a Kiskunság és a Jászság között, amely lehetővé tette a jászok kiskunsági pusztákra való benyomulását, majd a redempcióban való megszerzését.⁵⁴

Azaz nemcsak északról, de délről a Duna-Tisza közéről is kap a Jászság lakosokat, betelepülőket.

Természetesen ez a folyamat az etnikai tudatuk lassú halványodásával, fokozatos háttérbe szorulásával jár együtt. S minthogy a közjogi tudat vált elsődlegessé ebben a korszakban, még egy ok volt arra, hogy a jászok ne őrizzék, táplálják etnikai elkülönültségük tudatát. Ez a folyamat ugyanakkor keresztény hitre való térésükkel, a magyar nyelv teljes átvételével és a jász nyelv elhagyásával, illetve a magyar gazdasági életbe való beépülésükkel járt együtt, illetve a kettő között bizonyos kölcsönös összefüggés volt: amilyen mértékben, gyengült a jász etnikai tudat, olyan mértékig épültek be és veszítették el különállásukat, s amilyen mértékben hasonultak a magyarsághoz kultúrájukban, olyan mértékig halványodott a jász tudat, s lépett előtérbe a kiváltságok védelmét biztosító közjogi tudat. Mindez nem azt jelentette, hogy elfelejtették volna hajdani külön nép voltukat, különállásukat, s megszaktak volna

52 OL. E. 148. Neoregistrata Aca. Fasc. 911. Num. 24.

53 Erre a XVII. századi beköltözésre, szökött jobbágyokra vonatkozó adatok a következők: Pintér J. é. n. 1640: Wesselényi nádor Berénybe szökött és nevet változtatott szolnoki lakost keres 25. lap., Ugyancsak Wesselényi nádor 1655-ben kétszer is intézkedik, hogy a Jászság adja ki a szökött jobbágyokat. U. o. 33-34.

54 Szabó L. 1978/c. e kérdéssel részletesebben foglalkozik.

a lakosság etnikai folytonossága. A felsorolt szórványos adatokból is kiderül, hogy itt mindig volt egy szilárd, határozott kulturális arculattal rendelkező néptömeg, amely akár a beszivárgó nemeseket, akár a szökött jobbágyokat, akár a török elől menekülteket befogadta, s vele összeépült, s egyúttal hasonította is. E szilárd mag sohasem pusztult el, mindig megmaradt, s hozzájuk képest szórványosnak mondhatók a betelepülések. Másfelől az itt élők - ha nincsen is rá közvetlen bizonyítékunk - amikor magát a jász nevet használták saját megjelölésükre, nemcsak jogi elkülönültségüket hangsúlyozták, hanem saját különálló kultúrájukat, múltjukat is. Az állandó privilégium megújítások, ezeknek a középpontba való állítása, nyilvánosság színe előtt indított deputációk, minden bizonnyal tudatosították azt is, hogy hajdan mások voltak, s nem azonosak a magyarokkal. A jász tudat tehát élt, ám nem határozottan, erőteljesen, s elsődlegesen.

A XVII. század folyamán a jász etnikai tudat szempontjából, de a közjogi tudatot is erősen érintve és átalakítva, egy új folyamat is megindul, majd betetőződik a XVIII. század közepe táján. A török hódoltság idején ugyanis újra összekapcsolódik a jászok és kunok sorsa. Kiváltságait mint két nép a XVII. századig külön kapta, s sorsuk okleveleinkben nem kapcsolódott ösz-sze. Már említettük, hogy a nádor címében a XVII. század közepéig nincsen benne a jászok bírása megnevezés, noha mindkét közösség legfőbb bírása volt gyakorlatilag.

A jászokat és a kunokat együtt II. Ulászló III. decretuma említi először, de ennek még nincsen különösebb következménye, hiszen szökött jobbágyok mind két helyről való kiadatásáról beszél. Ám az 1514. évi VII. decretum már együtt fosztja meg őket a kiváltságaiktól. Ez sorsukat átmenetileg összekapcsolta. Ez az időszak azonban még rövid, mert János és Ferdinánd néhány évtized múlva mindkét népet feloldja, s újra megerősíti privilégiumaikat. A feloldás külön-külön történik, s a privilégiumok megerősítésének alapja mindkét esetben a régi kiváltság, illetve az ezt biztosító kiváltság levelek.

Azzal azonban, hogy az 1540-es években Egerhez került adójuk, a Kis- és Nagy-kunság, illetve a Jászság a magyar összeírásokban és in-

tézkedésekben együtt szerepel, megindul egy szorosabb összefonódási folyamat is, jóllehet az egyes részeket továbbra is elkülönítik nevekben egymástól.⁵⁵

Az összekapcsolódás oka az azonos vagy közel azonos jogállás. 1620-ban a pozsonyi magyar kamara összevontan kezeli a jászok és kunok ügyét, s a készült információ jogállásukat azonosítja.⁵⁶

A XVII. századi jogcsorbítások, illetve korlátozások (harmincad fizetés ügyében), majd ezek helyreállítása, a régi jogok biztosítása már együtt történik meg az 1638. évi 67. az 1647. évi 27., illetve az 1655. évi 44. törvénycikk értelmében.⁵⁷

Ezek s különösen az 1655. évi jogokban való megerősítés a jász és kun kerületek összekapcsolódásának körvonalazódását segítik elő.⁵⁸ A végső, jogokban való összekapcsolás azonban I. Lipót átírt kiváltságlevelében következik be. 1668-ban átírja ugyanis III. Ferdinánd kiváltságlevelét, amely tartalmazza Zsigmond 1407-es, 1412-es, Mátyás 1473-as, II. Ulászló 1492-es, II. Ferdinánd 1625-ös kiváltságlevelit is.⁵⁹

Az átírat lényege számunkra az, hogy megszületése idején valamennyi oklevél csupán a jászokra vonatkozott, ugyanakkor I. Lipót a jászokat és kunokat együtt részesíti a jász privilégiumokban. Egyébként I. Lipót még többször is ad a jászoknak és kunoknak együtt oltalom- és privilégium levelet, de mindig a jászok kiváltságlevelit jelenti a közös jogalapot (1673., 1682., 1696.).⁶⁰

1681-ben Eszterházy Pál nádor minden bizonnyal ezért nevezi magát immár a „Kunság és Jászság főispánjára”.⁶¹ A XVII. század utolsó harmadában készült összeírások, majd az 1699-es Pentz-féle összeírás is csak e kerületekre vonatkozik, s a három kerületet egységként kezeli.⁶²

55 OL. E. 142. Acta publicata Fasc. 38. Num 50.

56 Szederkényi N. II. 174-175. - OL. E. 156. U et C. Fasc. 4. Num. 48. (1558). - U. o. Fasc. 31. Num. 101 (1567.) - OL. U. et C. Fasc. 1. Num 2. (1567.)

57 OL. E. 142. Acta publicata Fasc. 38. Num. 50.

58 MTT. 1638., 1647., 1655. évi törvények

59 Pintér J. é. n. 41.19.

60 U. o. 51-53., 65-66., 71-79.

61 U. o. 57-58.

62 OL. U. et C. Fasc. 1. Num2. (1567.)-U. o. Fasc. 31. Num. 101.-U.o. Fasc. 107. Num. 2. (1676.)

Kollonics Lipót bíboros javaslata és jogi indoklása alapján a nehéz helyzetbe került udvar az 1699-ben már eladási szándékkal összeírt Jász-, Kis- és Nagykun kerületeket eladta a Német Lovagrendnek: hatálytalánította I. Lipót átírt kiváltságleveleit és az 1655. évi 44. törvénycikket. Jóllehet az eladatásról hivatalosan is értesíti Meskó Ádám (a neoquistica commissio igazgatója, a jogi indokok végső megszerkesztője) 1701. július 4-én Sötér Ferenc jászkun alkapitányt, az eladás csak egy év múlva, 1702. március 22-én keltezett okmánnyal fejeződik be. A Német Lovagrend ugyanis sokallja a jászok és kunok még meghagyott jogait, s teljes jobbágyi állapot létrehozásán munkálkodik.⁶³

Az új földesúr beiktatása ünnepélyes keretek között 1702. június 16-án ment végbe.⁶⁴

Ezzel a Jászság és a két Kunság elveszítette korábbi jogait, a Lovagrend földesurasága alá került, lakói jobbágyokká váltak. A Német Lovagrend a török hódoltságból legépebben kikerült Jászkerület székhelyén, Jászberényben rendezte be központi adminisztrációját, amelynek élére Br. Kageneck lovag került.⁶⁵ A korábbi jogi kapcsolatok, I. Lipót korában végbement ösz-szekötődési folyamat ezzel bárha földesúri fennhatóság alatt is -, de betetőződött. Lényegében a Kerületeket az eladatás forrasztotta össze, későbbi kialakult Hármaskerületi szervezüknek alapjait a Német Lovagrend kiépített, Jászberényből irányított adminisztrációja alapozza meg, a közös akciókat pedig az eladás elleni küzdelem, a redempcióért folytatott harc jegyében indítják.

1703. szeptemberéig lényegében nem sok idő maradt arra, hogy a Kerületek egységesen lépjenek fel, illetve kiépülhessen a lovagrendi adminisztráció, Ezt ugyanis a Kerületeknek Rákóczi oldalára való állása feleslegessé és lehetetlenné tette. Megelőzőleg, ha volt is némi tiltakozás az eladatás ellen, az főként a nádornak, mint jászok és kunok bírójának erőtlen lépéseként értékelhető, illetve még az eladatást megelőző össze-

63 Illésy J. 1905. 22-39. 147-149.

64 U. o. 157. - Kelé J. 1904. 455-488.

65 Kiss J. 1974. 407.

írást kifogásoló nádori alkapitánynak, Sötér Ferencnek a nevéhez fűződött.⁶⁶

A jászok és kunok egyeteme hivatalos úton, kapitányaik segítségére számítva próbálta a várható csapást elhárítani, s nem maguk szervezkedtek. Az eredménybe kénytelenek voltak átmenetileg belenyugodni, s megfelelő külsőségeket biztosítani az új földesúr beiktatásakor.⁶⁷

A kerületrészek összeforratlanságát mutatta az, hogy a Rákóczi szabadságharc idején, amikor kiváltságaikat maradéktalanul biztosították, meg is szűnt az ideig-óráig létrejött közösségük, s a kerület-részek régi, török alatti, s még korábban bevált politikájukat követve, általában külön-külön folyamodnak enyhítésért, adómérséklésért, gondosan elkülönítik a jászok magukat a katonaállítás terén is, pontosan körvonalazva a rájuk háruló terheket ebben a vonatkozásban is.⁶⁸ 1706-tól lényegében az addig fennállt közösséget tovább bontja az is, hogy a Nagykunságot kiürített Rákóczi, s a lakosságot áttelepíti ideiglenesen rakamazi birtokaira, hogy a Nagykunság városai a hadak állomáshelyévé válhassanak.⁶⁸

1703. szeptember 29-én Jászberény külön szerez védelevelet és hódol Rákóczi előtt a jászok nevében. Október 11-én Rákóczi mozgósító levele is csak a jászokra vonatkozik, tehát ő is külön kezeli ezt a kerületrészt. 1706-ban az ónodi országgyűlésre, illetve 1707-ben a kassai tanácskozásra a jászokat külön hívja meg, csakis nekik címzett levelekkel, s szó sincsen a többi kerületről. A kerületek hadai sem kapcsolódnak szervesen össze; jobban a kiskun és jász hadak között van együttműködés, de inkább csak a szabadságharc vége felé.⁶⁹

Természetesen vannak olyan okmányok, amelyekben a jászok és kunok együtt szerepelnek, de ezek általában nem a fejedelem kezéből

66 Illésy J. 1905. 26-27. 35-36., 150-152.

67 U. o. 157. - Kelé J. 1904. 455-448.

68 A jászok adóügyeire külön vonatkozó oklevelek: Hild V. I. 100. oki. (1704. jún. 21. Jászberény védelmére)-U. o. 204. oki. (1707). márc.

69 Kiss J. 1971. - Soós A. 1944. V. ö: a 77. jegyzetben idézett oklevelekkel: Hild V. I. 205-206. illetve 201-202. oki. - Pintér J. é. n. 83-84.

kerültek ki, s jogi szempontból tájékoztatlanabb katonák, tisztviselők nevéhez köthető.⁷⁰

Ez azonban éppen azt mutatja, hogy a köztudatban ekkor már a jászok és kunok kezdenek összekapcsolódni, s legfeljebb ők maguk, illetve tájékoztatlanabb, jogilag képzett kívülállók sorolják együvé őket.⁷¹

A Rákóczi-szabadságharc bukása után a három kerület külön-külön hódol be, s a Lovagrend újra kiépíti felszámolt adminisztrációját. Jászberényben Ehrenfeld vezetésével szerveződik újra a Kerület, s kényszerül 1703 óta nem fizetett adóját kiegyenlíteni, ugyanakkor a beszállított császári hadakat élelmezni, követeléseiket teljesíteni.⁷² A jobbágyi állapot visszaállítása a három kerületet ismét közös akcióra készíti. Titkos kerületi gyűléseket tartanak a Lovagrend tudta nélkül, s 1711. augusztus 1-én, 1712 januárjában közösen terjesztik elő panaszait, s keresnek pártfogókat Pállfy generális, Eszterházy nádor személyében.⁷³ 1713-ban a Lovagrend az ellenére összejött kerületi közgyűlés tagjait katonasággal zavartatja szét.⁷⁴ Végül az 1714. évi január 1-i küldöttség Budán a General-Kriegs-Comissariat Amt-nál az adók mérséklésére szervezett utolsó nagy illegális akciója volt a három kerületnek. Elhalálozván Ehrenfeld, a Lovagrend inspektora, nem kerül új inspektor kinevezésre, hanem úgy döntenek, hogy a különben is állandóan szervezkedő, panasztevő, titkon gyűlésező, s kis gazdasági hasznot hozó három kerületet más mó-

70 V. ö: a 77. jegyzetben idézett oklevelekkel: Hild V. I. 205-206. illetve 201-202. oki. - Pintér J. é. n. 83-84.

71 Kiss J. 1971. 52-71. a „Jászkun” hadszervezetről és szerepéről. - 1705-ben a Jászságot katonai szempontból külön írják össze: OL. U et C. Fasc. 110. Num. 39. (1705. Conscriptio Jaszium). - A terület védelmére néha közösen összevonnak jász és kis- vagy nagykun ezredeket, de nem egy kötelekben harcolnak feltétlenül. Pl. Hild. V. I. 200. oki. (1706. aug. 21. Bercsényi a veszélyeztetett Jászság védelmére rendeli a jászokat és kunokat). - Fodor Z. 1963. 42. oki. (1710. febr. 1. Egy nyugta a sok közül az alábbi, csak jász hadakat jelölő címmel: „Nagy András. Nemes Jász Regiment hadi Profont Mestere”).

72 Fodor Z. 1963. 33. oki. (Darvas Ferenc commissarius levele, amelyben a pénzbeli és természetbeni szolgáltatásokat követeli, s mind három kerülethez együtt van címezve: „... Nationi Jazygum, Majoris et Minoris Cumaniae...” (1709. júl. 11.) - A címzés általában mindig: „Nemes Jászság”-nak, „Districtus Jazygum” (Fodor F. 1963. 54. - Pintér J. é. n. 87-88.) - Rákóczi aláírásával mindig csak a Jászságnak vannak a levelek címezve (Pintér J. é. n. 83-86. - Hild V. I. 208-210.) - Egy esetben a szabadságharc végén összevont címzés látható: „... nationis Jazygum et Cumanorum...” (Fodor F. 1963. 51. oki.). Ez az 1710. márc. 27-én Jászkiséren kelt levél gabonaadó beszolgáltatásáról intézkedik.

73 Kiss J. 1974. A22-A26.

74 U. a. 425.

don próbálják meg kormányozni. A Lovagrend visszaállítja a Kerületek közigazgatási önállóságát, egyben a városok és községek autonómiáját, s a három kerület élére Orczy István Heves és Külső-Szolnok megyei alispánt állítja, kinevezvén a Jászkun Kerület főkapitányává, s egyben megbízza a Lovagrend inspektori feladatainak ellátásával.⁷⁵

Ez a három kerület közös akcióinak, titkos kerületi gyűléseinek, küldöttségeinek realizálódott eredménye, s egyben annak a jele, hogy a közös jász és kun akciók nem maradhatnak hatás nélkül. Most már legalizált kerületi gyűléseken küzdhetnek együtt azért, hogy régi szabadságukat teljes egészében visszanyerjék. Az autonóm közigazgatás biztosítása egyben új szervezeti kereteket is biztosított: a legfőbb hatalommá a kerületeken belül a közös kerületi gyűlések váltak, de ezen belül valamennyi kerületrész önálló, külön gyűlései vannak. Kifelé egységesnek mutatkoznak, s közösen szervezhetik akcióikat. A Német Lovagrend 1702-ben megalapozott, majd 1710-14 között kiépített, mindhárom kerületet egységbe olvasztott adminisztratív apparátusa, s az ezzel szemben fellépő illegális kerületi gyűlések teremtették meg valójában a Jászkun Kerületet, illetve ennek közigazgatási rendszerét, egységét.

A tovább szervezett akcióknak legfőbb eredménye az volt, hogy az országgyűlés az 1715. évi 34. törvénycikket elfogadta. Ennek értelmében lehetőség nyílt arra, hogy a kunok és jászok az 1655. évi 44. törvénycikkben biztosított állapotukat visszanyerhessék, s a Német Lovagrendnek az eladatás összegét a kincstár és az ország rendjei fele-fele arányban megtérítsék.⁷⁶ A hivatkozási alap az a XVII. századi törvénycikk, amelyben a jászok és kunok már együtt, azonos jogúakként vannak említve. Ez pedig biztosítani látszott a szabadság visszanyerésének esetén a már létrejött Jászkun Kerületben megvalósult közigazgatási egység

75 U. a.

76 Kelemen K. 1877. 3-18. - MTT. 1715. évi 34. törvénycikk: „Ő Szent Felsege ezen összegnek felét királyi kincstára és ügyészségérc kegyelmesen átveszi, és a másik a Karok és Rendek által megtérítendő fele részhez való járulás tekintetéből azon pénzmennyiséget, melyet a jelenlegi országgyűlés a 10. t. c. erejénél fogva az új szerzeményi birtokokból, az annyira költséges visszatérítésnek megtérítésére fizetni tartoznának, különös kegyelméből szintén arra fordítani kegyelmesen megengedni, s amely felesleg összeg kívántatni fog, a Rendek által az ország közjövendelméből pótlandó.”

fennmaradását. Jóllehet 1731-ben új földesurat kap a Jászkun Kerület, jobbágyi voltukat megerősítik, s az 1715. évi országgyűlési határozatnak nem szereznek érvényt, a kerület egysége fennmaradt, s kénytelenek biztosítani közigazgatási önállóságukat is.⁷⁷

Ettől az évtől kezdve a már nagy múltra visszatekintő, illegalitásból kilépő kerületi gyűlések jegyzőkönyvei is rendben megvannak; innen kezdve válik éppen legszervezettebbé az a harc, amelyet végleges megváltásukért közösen folytatnak a jászok és kunok, önálló közigazgatási apparátusukra támaszkodva. A hivatkozási alap már nemcsak a régi királyok adta kiváltság, hanem az 1715-ös országgyűlési határozat, amelyben jászok és kunok együtt szerepelnek. Ekkor tűnik fel, bár még szórványosan az egykorú forrásokban a jászkun megnevezés is először, illetve a részek helyett a Kerület, Kerületek (Districtus) puszta szóhasználat is.⁷⁸

Ebben az időszakban a kerületek egységének felfogásában a közvélemény, a hivatalos szervek, illetve a Kerület oldaláról tekintve bizonyos változás, módosulás állott be. Amíg Rákóczi és jogilag képzett munkatársai tisztában voltak a kerületek különállásával, s inkább a közvélemény vontatta őket össze, s ezzel szemben a kerületrészek inkább különállásukat fogalmazták meg, most maguk a jászok és kunok, illetve a közvélemény hangoztatja együtt az egységet, beszél csak a Kerületről, védi az egységességet. A Kerületeket együtt eladó kamara, a Lovagrend közigazgatását, az invalidusok egységes birtokkezelését ismerő hatóságok és maga a király megfogalmazásaiban elválasztja a kerületeket. S annak ellenére, hogy végül Mária Terézia együtt adja vissza szabadságukat, elválasztja a korábbi szokás szerint az és kötőszóval a kerületrészeket, s ezzel annak három részből való összetételét, mégis együvé tartozását hangsúlyozza (Jász és mindkét Kun Kerület: „Jazigum et utri-usque Cumaniae

77 SZML. Kunszentmárton község Levéltára. A község határára vonatkozó iratok csomója. VI. Károly Laxenburgban 1731-ben április 26-án kiadott eladási okmányának magyar fordítása. Az 1731-es okmány első része szerint „örökös jobbágyi igára és robotára, minden magához tartozandóival” elidegeníthetetlenül eladatott a Jászkunság, ám meghagyták az ország nádorának kezében a jászok és kunok feletti bírói hatalmat.

78 Kelé J. 1904. 93-114. lapokon közölt iratokból kirajzolódik e folyamat.

Districtuum”)- Mind az 1745-ös privilégiumlevélben, mind az 1751-es regulációkban így szerepel.⁷⁹

A XVIII. század végéig létrejött közigazgatási egység, a három kerületrész közös gyűlései mind a jászokban és kunokban, mind a kívülállókban tudatosították az összetartozás tudatát. A hajdani különállás, külön privilégiumok jelentőségüket veszítették, s az egyre több és több közös intézkedés, közös szerv ismerete foglalta el helyét. Ez pedig azzal járt, hogy maguk a jászok és kunok - ha volt a kerületek között rivalizálás is - mégis az egységet hangsúlyozták inkább, s az egység alapja ekkor már a közös közigazgatási rendszer volt. A Kerületek kiváltságos állapota 1787-1790 között átmenetileg megszűnt; közigazgatásilag Pest megyéhez csatolták, s újra fenyegetően jelent meg a re-dempcióban megszerzett, saját pénzen megváltott feudális jellegű kiváltság elvesztésének lehetőségére. A három kerület természetesen összefogott, s az országgyűlésen tiltakozott a jogcsorbítás ellen. Az akció sikerrel járt. Visszakapták önállóságukat, ugyanakkor harcuk eredménye, hogy a szabadságot ismét - és immár véglegesen - biztosító 1799. évi 25. törvénycikkén kívül sikerült kivívniuk önálló törvényeiket, az ún. Jászkun Statumokat.⁸⁰

A Statútumok végleg összeforrasztották a kerületeket, még akkor is ha ennél hivatalos szövegében a felsőbb hatóságok elválasztják a jász és kun kerületeket („Districtum Jazy-gum et Cumanorum”). A közönséges szóhasználatban azonban ez az okmány kezdettől fogva, „Jász-Kun Statútumok” néven szerepel.

Az egységesülés jele az is a XVIII. század folyamán, hogy közösen kiállított seregeiket egységes csapatná szervezve „Jász-Kun Huszárok”-nak nevezik, 1796-ban 1200 főnyi felszerelt jász-kun huszár indul a francia háborúba.⁸¹

79 Palugyay I. 1854. III. 24-29. Mária Terézia 1751. évi jellelénének latin nyelvű közlése, illetve ennek magyar fordítása. In: Jász-kun Statútumok és Királyi reguláció, 1882.

80 Palugyay I. 1854. III. 31-38. Jász-Kun Statútumok latin nyelvű közlése, illetve ennek magyar fordítása In: Jászkun Statútumok és Királyi reguláció, 1882.

81 HildVI. 120. oki.,...noha ugyan a Jász-Kun-Huszárok által 1200 Huszárokból álló sereg kivántatott...”

A közös költségen felépített jászberényi kerületi székházat is „Jász-Kun kerületi székháznak” emlegetik, hasonlóan a Kunszentmártonban felépített törvényszéket és börtönt is.⁸²

Az átmenetileg megszüntetett önállóság, illetve a közigazgatási és jogi kiváltságokért folytatott harc, illetve ennek eredménye a Statútumok hozták létre a teljes egységet. S ez - több más motívummal együtt - oda vezetett, hogy a XIX. század első felében megszületett egy új fogalom, egy eddig soha nem volt tudatforma és ideológia: a jászkun nép fogalma és ideológiája. A XIX. század első felében ez át is megy a köztudatba mind a kerületeken belül, mind pedig az ország nyilvánosságára előtt. Egyre többször szerepel - előbb csak félhivatalos, később hivatalos használatban is - a „Jász és Kun Kerület” helyett a Jász-Kun Kerület, illetve a külön jász vagy kun nép helyett a jász-kun (jászkun) nép.⁸³ Betetőződött ezzel egy XVII. század közepe óta erőteljesen megindult történeti folyamat: nemcsak jogilag és közigazgatásilag kapcsolódtak a kerületek össze, hanem

82 Dózsa J-Szabó E. 1936.

83 Vö: Fényes E. V. Ö „Szabad Jász és Kun Kerületek” cím alatt tárgyalja külön-külön, de összevontan is az egyes kerületekrészeket. Ezen belül használja az egyszerű „Jász Kun Kerületek” megnevezését is: 141. lapon: „Jász-Berény, fő városa nem csak a Jászságnak. hanem a Jász Kun Kerületeknek is.” 1854-ben Palugyay I., III. 1854-ben már „Jász-Kun Kerületek” címen tárgyalja a kerületeket, a „Jászkun” szavak származtatásáról beszél. Ez a külső világ reakciója a jász és kun közös törekvésekre, s jelzi, hogy ekkor a kívülállók előtt már összefolyt a két kerület, s eggyé lett. De nyomon követhetők a belső megnyilvánulások is. Ezekben elsősorban az 1830-as évektől kezdődően nevezik magukat jász-kunoknak a jászok és kunok. Vö: Különböző választási beszédekben a címzés összevonódása, a jászkun nép fogalom kialakulása így tükröződik: Beszédek, 1836. „A Tekintetes Nemes Jász és Két Kun Kerületek...”, „Tekintetes Három Kerületek!”, „Tekintetes Kerületek”, „Nemes Megyék”, címzések. - Beszédek, 1839. „Tekintetes Hármaskerületek”, „Jászaira és Kunjaira” kiterjedő nádori kegyelem, „Százszor szerencsés valóban a Jász-Kun Nemzet”, „Jász és Két Kun Nemzet”, „Jász-Kun dicső ősök” - Beszédek, 1841. „T. Kerületek”, „T. Hármaskerületek”, „Jász-Kun polgártársak”, „Jász-Kun Kerületek”, „Jász-Kun Nemzet”, „Jász-kun polgár”. - Beszédek, 1846. „Tekintetes Hármaskerületek”, „Jászkun nemzet”, „boldog hármaskis hazánk”, „jászkun polgár”. - 1855-ben megjelent „Jász Kun nép naptára 1855-ik évre” nemcsak címében, de tartalmában is egyenlőségi jelet tesz a jász és kun nép közé. A jász-kunok eredete című tanulmány így fogalmaz: „... a jász nevezet is, mely nép a kunokkal egy nemzet volt, kinek különös ágát tette az „íj” (Bogán, arcus) és „ász” (ti. ki tud valamivel bánni) szavak összetételéből vagyis az „íjas” (pharatriarius) szóból, mivel igen jó nyilazók, íjászok voltak - származtatják, s így először íjász, aztán íhász, s végre jászoknak neveztettek.” 23. lapon. -Ugyanezen naptár „Jász-kun nép szokásai és ruházata” című fejezetben (39-40. lapon) teljesen összevontan kezeli a három különböző kerületrészt, illetve népet.

ideológiailag is. A jászkun nép, a Jászkunság fogalmainak megszületése védekezés volt újabb jogcsorbítások ellen, s egyben egy adott helyzet, egy létrejött közigazgatási és jogi egység magyarázata, utólagos értelmezése, s törekvéseik ideológiai alátámasztása. Ahhoz azonban, hogy kialakuljon és átmenjen a köztudatba ez az ideológia és vele együtt a „jászkun nép” fogalma, a jogi és közigazgatási egység valóságos létrejötte csak az alapot adhatta. Módosulnia, illetve ki kellett iktatódnia a tudatból a még meglévő valóságos jászkun etnikai tudatnak; s ugyancsak mindkét népnél a valóságos történeti tudat átformálódása is szükségessé vált.

3. Az etnikai és történeti tudat átalakulásának, a jász és kun tudat összefonódásának kora

A XVII. század közepére a jelentőségét veszített etnikai tudat - minthogy a magyarokhoz kulturálisan is hasonultak a jászok - elhalványodott, s csak a megőrzött oklevelek adatai tartották fenn emlékét. A feudális társadalomba kiváltságos rendként való beilleszkedésük végbe ment s a privilégiumok védelmét szolgáló ún. közjogi tudat növekedett meg jelentőségében. A XVII. század közepétől kezdve azonban - főként Erdély hanyatlásának kezdetétől - egyre kevesebb biztosítékot jelentett számukra az át-meg-átírt privilégium levelek sokasága, a védlevelek tömege. Akkor, amikor I. Lipót alatt koncepciók perke kezdődtek főurak ellen is, s fej- és jószágvesztéssel végződő felségárulási perek fosztottak meg családokat jelentős vagyonuktól, maga a privilégium levél kevésnek tetszett. Az elhalványult etnikai tudat, a kevésbé ápolott történeti tudat - úgy tűnik - nem nyújthatott elegendő ideológiai támaszt a veszélybe került jászoknak, kunoknak. Egyik lehetőség a jász és kun kerületek által közösen indított harc volt, amely - mint láttuk - a kerületek

összekapcsolódásához, majd jóval később a jászkun ideológia kialakulásához vezetett. Ezzel párhuzamosan azonban megindult egy másik folyamat is, egy új jász etnikai-történeti tudat kialakulása, amely ekkor a kor igényeihez és viszonyaihoz igazodva bizonyos tudományos alátámasztást nyert, s egyben feudális rendi színészettű. Ősi jogokat, „nemesi származást” igyekezett igazolni, szinte eredendő „nemesi jogokat”,

s mindezt azért, hogy kiváltságaik vitathatatlanok lehessenek. Ez az ideológia szorosan a jászokhoz kapcsolódott, gyökeret vert, s később éppen ennek megléte az egyik akadály a annak, hogy az ún. jászkun ideológia maradéktalanul körvonalazódhassék. Az új ideológiát a jászkürt vagy Lehel-kürt szimbolizálja elsősorban.

A Lehel-kürt vagy jászkürt, illetve a hozzákapcsolódó monda, hiedelem, a kürt történetét magyarázó tudományos munkák együttesen alkotják az új ideológia alapját. A jászkürt a XVII. század első felében tűnik fel először a jászok történetében. 1642-ben a jászberényi református hitközség pecsétjében látható, majd ugyancsak a református lakosságú Jászkisér illesztési községi pecsétjébe a XVII. század második felében.⁸⁴ Ezt követően arról van hírünk, hogy a jászberényi nagytemplom falán függött kürt, s az 1680-as években már Lehel kürtjeként emlegették. Későbbi visszaemlékezések is úgy tartották számon, mint nagy kincset, amelyet a török császár is látni kívánt, s megtekintésre Konstantinápolyba vitette.⁸⁵

Bombardus 1718-ban említi meg a jászberényiek nagy ritkaságát.⁸⁶

Részletesebb ismertetés azonban csak a Rákóczi-szabadságharc utáni évekből való a kürtől és Lehel történetéről. Bél Mátyás 1730-1731-ben már nemcsak azt írja le, hogy milyen a kürt, hanem részletesen ismerteti a hozzá tartozó mondát, a kürtre vonatkozó mindazon magyarázatot, amelyek a mai napig is élnek. Nevezetesen az ábrák értelmezését: azt, hogy a török császár magához vitette, de előtte a jászok a kürtöt ékesítő drágaköveket kiszedték; a hasadás magyarázatát: Konrád császár megölését, Lehel egész történetét; a kürtön lévő vérnyomok (elszíneződések) magyarázatát; a kürtben hallható hangot, amelyet Konrád császár hangjának tartanak.⁸⁷ A kürtöt már ekkor egész mondanakör övezi, amelyben hiedelmek, tudományos magyarázatok, s a jászok történetének bizonyos mozzanatai úgy keverednek egymással, annyira összeforrottak,

84 László Gy. 1973. 8-9.

85 Ua. - Molnár F. 1803 - Horváth P. 1825. 143-156. - Jerney J. 1827.

86 Bombardus M. 1718. 166.

87 Bél M. 1975. 48.

amely azt bizonyítja, hogy régóta a jászok tulajdona, féltett kincse. A kürt 1746-ban bekerül a Jász és Két Kun Kerület címerébe is olyan formán, hogy a jászok címerében egy lovas vitéz tartja jobb kezében, s ezzel katona voltukat, katonai szolgálatukat is kifejezik. Az új címer, s az ennek alapján készült pecsét Mária Terézia jóváhagyásával készült, azaz szentesített az egész szimbólumrendszer.⁸⁸

Ez a nagymúltú kürt, a hozzátapadt hiedelmek, mondák nem voltak egyszerűen téves hiedelmek. Azt sugallták, hogy a jászok kiváltságos rendi állapota nagy múltra tekint vissza. Minthogy bejövételükről okmány nem született, akaratlanul is azt a hitet keltették a kívülállóknak, hogy a jászok a honfoglaló magyarságtól erednek, Lehel vezér kíséretének leszármazottai, akinek jogai kezdetben természetesen voltak, később királyaink is mindig megerősítették. S valóban - noha a honfoglaló és kalandozó magyarok és jászok kapcsolatát egyetlen munka sem tudja megvilágítani - a XVIII. század végére már kialakul végelegesen az a vélemény, hogy a magyarok és jászok között volt a kalandozások korában bizonyos kapcsolat, s a kürtnek a jászok ilyen jogon örökösei.⁸⁹

Fel kell tételeznünk - bár szűkszavú egykorú közlések miatt erre nincsen bizonyítékunk -, hogy ez a XVIII. század végén megfogalmazott jász-magyar eredetmagyarázat, amelynek „bizonyítéka” maga a kürt, már jóval korábban létrejöhett. Ez annál inkább hihető, mert a jászok és kunok közös közigazgatásban való egyesülése után kialakuló jászkun ideológia a jász eredet kérdésében egy ennek ellent mondó és ezt nem támogató eredetmagyarázatot is megérlel a XVIII. század közepén, s ez bizonyos fokig csökkenti a kürtöz fűződő magyarázatok ideológiai értékét, egységét.

88 Horváth P. 1825. 143-144.

89 Vö: Molnár F. 1803.- Horváth P. 1801. -U. ő: 1825. -Jerney j. 1827. - illetve ennek a gondolatnak egészen kiérlelt és népszerű naptárban megfogalmazott, közkézen forgó változatát: „Jász-kun nép naptára”, 1855. 17-26. - a magyar;jász, kun, palóc, avar egy nép, valójában hun (szkíta), s lakóhelyük a Dnyepertől a Kárpátokig terjedt. Egy részük e népek a honfoglaláskor bejött Magyarországra: s más részük Moldvában maradt, s csak a tatárjárás előtt jött be. De a honfoglaló magyarok: „Magyarhonban a társaságukba felvett frigszövetségesű kunokkal együtt letelepedtek, s Árpád a kunok 7 kapitányainak, kik a bejövételkor ugyanannyian voltak, mint a magyarok, igen nagy kiterjedésű földeket adott.” 23. lap.

Fel kell tételeznünk - bár szüksézávú egykorú közlések miatt erre nincsen bizonyítékunk -, hogy ez a XVIII. század végén megfogalmazott jász-magyar eredetmagyarázat, amelynek „bizonyítéka” maga a kürt, már jóval korábban létrejöhett. Ez annál inkább hihető, mert a jászok és kunok közös közigazgatásban való egyesülése után kialakuló jász-kun ideológia a jász eredet kérdésében egy ennek ellentmondó és ezt nem támogató eredetmagyarázatot is megérlel a XVIII. század közepén, s ez bizonyos fokig csökkenti a kúrt-höz fűződő magyarázatok ideológiai értékét, egységét. Ennek az eredetmagyarázatnak éppúgy a jogvédelem a célja, mint a jász-kúrt-höz fűződő ideológiának. Ám ez nem a jászok, hanem a jász-kunok önvédelmét szolgálja, a jász és kun nép azonosságát, testvériségét van hivatva igazolni. Lényege az, hogy a jászok és kunok azonosak vagy legalábbis testvérek, s Magyarországra több hullámban érkeztek. A jászok jöttek legelőször, s őket Szt. László telepítette be hazánkba, ő keresztelte meg e népet, adott hazát nekik azon a helyen, ahol már a magyarok bejövétele előtt is éltek a jászok ősei, az úgynevezett metanasta vagy határőr jászok. A kiskunok ugyanabból a néptömbből származnak, s őket II. István idején fogadták be, míg a nagykunok e nép utolsó hullámaként IV. Béla idején kaptak ezek szomszédságában hazát.⁹⁰ Kétségtelen, hogy ennek az ideológiának egyik alapja a Szt. László legenda, a másik Bonfi-ni elmékedése a metanasta jászokról, jazygokról. Kiegészül még mindez későbbi történetírói munkákkal, az őrzött oklevelekben foglalt ismeretekkel, s bizonyos önkényes elképzelésekkel.⁹¹

90 SZML. Kisújszállás város levéltára. Községi Iratok. S. Capsa Fasc. 3. Num. 27. 25-28. - 1790-ben az Országgyűlésen a következőképpen adják elő történetüket: „A Kunok birodalma a fekete Tenger környéke mellett lévén, mint Hadakhoz szokott kemény Nemzettség, minek utánna Salamon Király országzásátul meg fosztatott, és ők szent László által bizonyos hív segedelmekért, és szolgálattokért Kegeyelemben, és Kedvességben vétettek volna, némely darab Tartománynak oda-ajándékozása mellett már a Tatárok már a Görögök ellen a következett Magyar Királyoknak, mindenkor hasznos Hadi - szolgálattokat tettének, úgy hogy IV. Béla magyar király őket 1241-dik Esztendő Táján az Országba nem tsak befogadta. de a Tisza. Körös, Maros, Temes és Duna vizei mellett fekvő, mostan is nagyobb részént Birtokukban lévő Térségeket is, mellyeket az előtt a Határnok (vagy-is Metanasta) Jászok bírtak, nékiek által-adtak...”

91 Györfly Gy. 1977a. - Heltai G. 1789. 180-184. Horváth P. 1801. 54.

Ajászok és kunok között eszerint csak időbeli eltérés van beköltözésüket illetően, illetve bizonyos fegyvernemi különbség, amennyiben a filiszteusok vagy magyarul „ijjászok” a kunok egy speciális tudású katonai alakulatai lettek volna.⁹²

Hogy mikor bukkan fel e magyarázat először, pontosan nem tudhatjuk. De nem tartjuk véletlennek, hogy a török kiűzése után visszatérő ferencesek első felépített kápolnájukat Jászberényben Szt. László királynak szentelik, s itt már régóta állt egy középkori, valószínű szintén Szt. Lászlónak szentelt templom.⁹³ Elképzelhető, hogy a jászok között addig is gyakran megforduló ferencesek ismerték ezt a beköltözésüket magyarázó mondát, mint jászok között élő elképzelést. Nyitva áll annak a lehetősége is, hogy későbbi, a jász és kun érdekeket a redempcióért folytatott harcban támogató ideológia első felbukkanásáról van szó. Ennek a gondolatnak első „tudományos” kifejtése Pálma Károly Ferenc jezsuita szerzetestől való, aki 1767-ben Molnár Ferenc kiskun kapitányhoz intézett levelében tesz említést erről a jász kürt kapcsán.⁹⁴ Az 1790-es országgyűlésen - amikor a jászok és kunok jogaik visszaszerzéséért harcolnak - már maguk ajászok és kunok érvelnek így; s hivatkoznak mind Szt. Lászlóra, mind arra, hogy királyaink a metanasztá jászok örökébe ültették a kun népet.⁹⁵ 1790-ben Bedekovich Lőrinc már határozottan írja: „Jászság vagy Jászkerület, Districtus Jazygum nevezetét vette a Kunoknak azon felekezetétül, kik Szent László Király alatt itt letelepedtek, és a következő Királyoknak idejében, mivel a kéziáll hartzolni legtuódásabbak voltak, a hadakban kéziállal szolgáltak, és így ijászoknak vagy lágyabban Jászoknak, Deákul Jazones Pharetrarii hívtakak...”⁹⁶

1790-ben így kerül be Vályi András közvéleményt formáló lexikonába, majd 1801-ben Horváth Péter jászokról és kunokról szóló érteke-

92 Horváth P. 1825. 103. Az 1323-as oklevél alapján állítja, hogy a jászok magyarok és kunok voltak, s nem ok nélkül származtatják őket a metanasztá jászoktól.

93 Szántó K. 1974. 63.

94 Hild V. 1. 195. tétel. „... Cumanorum..., que sub S. Ladislao bello capta est ac Latifundus donata, Jazyges dixero...”

95 Tóth J. 1976. 23.

96 SZML. Kisújszállás város levéltára. Községi Iratok. S. Capsa Fasc. 3. Num. 27. 25-28.

zésébe is.⁹⁷ Ha ezek között a munkák között van is némi eltérés, s nem teljesen egyformák az érvek, a lényeg egyezik: a jász és kun nép azonos, több hullámban érkezett, s mind itt már korábban élt őseik jogán, mind szolgálataik fejében jogosultak arra, hogy ezt a területet birtokolják, s kiváltságokat élvezzenek.

Érthető, hogy a jászok honfoglaló magyarokhoz való kapcsolódása a Lehel-kürtje révén, a metanaszta jászokra való hivatkozás, illetve a jász-kun testvériséget és jogazonosságot bizonyító Szt. László alatti bejövétel, s a jászok íjjász minősége a kun népen belül nehezen egyeztethető össze és egymás hatását rontó történeti elképzelés. Ehhez még hozzá kell vennünk azokat a magyarázatokat, amelyeket a kis- és nagykunok a maguk jogainak igazolására hasonló módon külön-külön megteremtettek, s teljes a zavar történeti téren. A magyarázatok, az eredeztetés egymást gátolják, s nem alakulhat ki egységes elképzelés. Segíti mindezt az, hogy a jászok és a két Kunság lakossága csak kifelé fog össze ennyire. Kerületi gyűléseiken élesen megkülönböztetik a három kerület népét, büszkén vallják magukat jásznak, vagy kunnak, s e tartás mögött a Kerületeken belüli eltérő érdekek, a más-más gazdasági berendezkedés, a Kerületeken

belüli hegemoniáért folytatott harc áll. Egymás mellett élő, időlegesen összekapcsolódó, gyakran tudományos vitákat felidéző történeti magyarázatok ezek, amelynek csak céljuk közös: megvédeni a feudális kiváltságot, minél régebbi igazolást produkálni a privilégium levelek mellé. Nem csoda tehát, ha végig él valamennyi elképzelés, s az állandó ismételtetések átviszik a köztudatba, iskolai oktatási gyakorlatba valamennyit. Ezeknek az elképzeléseknek két létformája alakul ki: az egyik tudományos irodalomban való továbbélés, a másik a mondai forma, amely a szélesebb rétegek tulajdonává teszi ezeket az elképzeléseket. A kor jászági, kunsági vonatkozású tudományos irodalmának szintjén (inkább helytörténetnek neveznénk mai szóval) a mondai forma, illetve a tudományos irodalomban való továbbélés szerkezetileg nem mond egymásnak ellent. A monda reális elemeket kever irreálisakkal, s lényegében a logikai vonalvezetés minden további nélkül csorbát szenvedhet,

az elemek kapcsolódhatnak illogikusan is össze. A korabeli történeti és nyelvészeti irodalom is reális, igazolható adatokkal dolgozott. Ám ezeknek az adatoknak a hitelességét nem vizsgálták felül a kutatók, a leírtat elfogadták, mint egykorú adatot, ritkán kritizáltak. A nyelvészetben általános volt az alaki összehasonlítás, formai azonosítás. S mindennek fölött a tekintélyekre való hivatkozás, a tekintélyekkel való érvelés kapott szerepet. Az okleveleken kívül Strabon, Bonfini, Istvánfy, Thuróczi, számos egykorú, főként katolikus történetíró munkája szolgáltat megfelelőbbé tehető adatokat. Az adatok felülvizsgálása, szembesítése pedig elmarad, csakis a túlságosan nagy logikai töréseket iktatják ki. Ez pedig illogikus összekapcsoláshoz vezetett, de elősegítette valamennyi elképzelés együttes továbbélését.

A XVII. század első harmadától datálhatóan kialakulóban van tehát a jász-kürttel szimbolizálható új etnikai tudat, amely ha történetileg és logikailag ellent is mond a XVIII. században létrejött jász-kun tudatot támogató új etnikai tudatnak, mégis összekapcsolódik a kettő, s a jászok, illetve a jászok és kunok közös ideológiai támaszává válik. Nemcsak etnikai magyarázat ez, hanem egyúttal egy új történeti tudat is, amelyben a fő súly nem a középkorban tett szolgálatokra (hadi érdemek és királyi adó) esik már, hanem a korai magyarokhoz való kötődéshez szolgáltat adatokat, s ezzel igazolja az ősi, eredendő kiváltságokat.

Ahhoz, hogy a jász-kun közjogi és közigazgatási tudat kialakulhasson, s eredményesen állhasson a jogvédelem szolgálatába, szükség volt erre az új etnikai és történeti tudatra is.⁹⁸

98 Vályi A. 1896-1899.1-111. - II. 246. „Jászság. Districtus Jazygum. Nevezetét vette a kéz ijjal szolgált kunoknak felekezetektől: kik Sz. László Király alatt letelepedvén...” Horváth P. 1801. 54-55. „Sub S. Ladislao Rege circa Annum 1089. occasione illa, dum idem Rex Cumanos prius Ductore Kopulchchio, dein veró Akusio, ad amnem Temesium gemina victoria superasset. Illis quidem, qui ex Kopulchianis copiis capti fuerant, sí in Hungária remanere, et Christi fidem amplectí vellent, libertatém per praeconem obtulit, acceptaque conditione partém illám regio nis, que olim Jazygum Metanastarum fíit, habitandam, assignavit: post caedem veró Acusii detentos nuperis fuis popularibus adnumeravit. Quorum subinde invitatio-ne conjuges, liberosque e Cumania egressos eodem commigrasse vix dubium esse potest. Atque hí sünt hodiernorum Jazygum majores, qui appellationem suam non a veteribus Jazygum Slavorum populis, sed ab arcuum tractandorum dexteri-tate, prout C.5. probabimus, traxerunt, ab Ungaris. Jászok sive sagittarií preptera dicti.”

97 Vályi A. 1896-1899. 1-111. - Horváth P. 1801. 54-55.

4. Az egységes jász tudat belső szakadásának kora (redemptus, irredemptus tudat)

A jászok és kunok 1702 óta tartó közös akciója szabadságuk visszaszerzéséért 1745-ben kedvező eredménnyel lezárulhatott. A három kerület lakói maguk ajánlották fel a helytartótanácsnak, s a királynőnek, hogy ha visszahelyezik őket régi szabadságaikba, a pesti invalidus háznak maguk fizetik ki az 500000 Ft-ot. Ezen felül 1000 lovas katonát állítanak, s tartanak fenn, rendezik az invalidusokkal egyéb, kb. 15000 Ft-nyi ingatlanokba és ingóságokba fektetett költségeiket. A királynő a három kerület részéről megbízott teljhatalmú követekkel 1745. április 20-án nyilatkozatot íratott alá, s benne - még nem véglegesen - megfogalmazták a visszaváltás feltételeit. Ezt a Ca-pituláció-nak nevezett okmányt 1745. május 6-án követte a végleges megszövegezés: Mária Terézia jászokra és kunokra vonatkozó privilégiális levele. A privilégium levél lehetővé teszi szabadságuk visszaváltását, örökre biztosítván szabad állapotukat, s tartalmazza jogaikat, kötelességeiket. Ettől kezdve ez a redempciós okmány lett a jászok és kunok kiváltságainak fő biztosítója. A korábbi okirataiknak jelentősége lényegében elveszett, illetve valamennyi korábbi kiváltságot ez az új okirat foglalt magába. A redempció így a jászok és kunok egész jogrendjének, életének középpontjába került, minden más korábbi történeti eseményt, privilégiumot elhomályosított, háttérbe szorított.⁹⁹ Ha belegondolunk, ez nagy dolog volt; országra, sőt birodalomra szóló esemény, hiszen éppen az ellenkező tendencia uralkodott a közéletben, s néhány várost leszámítva a korábbi kiváltságos állapotú közösségek földesúri hatalom alá vonásának, a nemesi jogok korlátozásának időszaka ez. Mindezt még súlyosbította - ha a kunokat tekintjük - az ellenreformáció.¹⁰⁰

99 Szabó L. 19781b. E kérdéstről részletesebben.

100 A jászkun redempció irodalma a leggazdagabb a jászsági, kunsági irodalmon belül. Külön nem is hivatkozunk ezeket, mert az átfedés igen sok közöttük. Vö: Fodor F. 1942. c. művének bibliográfiájával.

Ilyen körülmények között óriási vívmány egy már elveszített szabad állapot visszaszerzése, s megérthetjük mind a kortársak, mind az utókor állásfoglalását, csodálatát.¹⁰¹

Mit tartalmazott az új privilégium levél?

Lényegében mindazt, amit a királyaink korábban a jászoknak és kunoknak együttesen adományoztak: az önálló bíraskodásjogát, pallós jogot; az önálló közigazgatást, az adó- és vámmentességet, kedvezményeket, illetve a szabad jövevények befogadásának lehetőségét; a kegyúri jogot a katolikus községekben; a nádori képviselőt és igazgatást. Mindezt pedig azzal a kikötéssel, hogy, „... a jászkun kerületek összes lakói és lakosai, amennyiben a kerületek előrebocsátott kiváltságai és kedvezményei egyenlő feltételekhez kötöttek legyenek, egyenlő mentességet és kiváltságot élvezzenek.”¹⁰² Azaz mindenki társadalmi helyzetére való tekintet nélkül azonos jogokkal rendelkezhet a Jászságon és a két Kunságon belül. Az a tény azonban, hogy a váltságösszegeket maguk a lakosok adták össze, s a kerületek társadalma igen tagolt volt, már az első perctől kezdve megindított egy társadalmi elkülönülési folyamatot. Azok, akik fizettek, hozzájárultak a váltságdíj összegéhez, előjogokra tettek szert, s ennek alapján részesültek a Kerületek tulajdonát képező, frissen megváltott földekből. A befizetett összeget az ún. Liber Fundi (földkönyv) rögzítette. Ez már önmagában is kifejezésre juttatta, hogy a közös földek felosztásra kerülnek a befizetett összeg arányában. A községi földkönyvek névsora jó másfél évtizeden át változik: sokan, akik bejelentették hozzájárulásukat később visszaléptek vagy kevesebbet fizettek, de jelentkeztek új fizetők is. Valamennyi településen Jászkunság-szerte rögződik azonban a névsor az 1750-es évek végére, s az 1760-as és 1766-os összeírás már egy osztott, három rétegű társadalmat tükröz.¹⁰³

Redemptusok, akik fizettek váltságösszegeket; irredemptusok, akik régi jászsági vagy kunsági lakosok, de nem járultak hozzá a váltságösszeghez; inquilinusok, azaz újonnan betelepülők, akik már a közös

101 Vö: Hajdúdorog, Hajdúböszörmény, Hajdúhadház, Hajdúszoboszló, Polgár monográfiáival. Illetve Balogh I, 1973. 69-75. - Révész I. 1966.

102 Kelé J. 1904. 121-127.

103 SZML. Conscriptio 1/4. (1760.) - Conscriptio 1/5. (1766.)

földek hasznából sem kapnak, szolga állapotúak, nem jászok vagy kunok, csak befogadottak „gyütt-mentek”. Az irredemptusok nem voltak teljesen nincstelenek: házuk, beltelkük, kertjük, bizonyos osztott földjük (kender, dinnye, tök, szőlő) volt, s részesültek korlátozott mértékben a közös földek (legelő, rét, nádas, erdő) hasznából is. Polgárai voltak a Jászságnak, hivatalokat viselhettek, de hozzájárultak családunként a katonaillesztéshez, községi és kerületi közmunkákhoz, terhekhez. A földszerzés lehetőségéből azonban ki voltak zárva, és perspektivikusan fokozatos elszegényedésre voltak ítélve. S valóban a század utolsó harmadában már a jászági és kunsági településeken egyaránt komoly mozgalmak kelnek életre, egymás ellen fordul a redemptus és irredemptus réteg.¹⁰⁴

A redemptusok hivatkozási alapja az volt, hogy ők vívták ki újra a szabadságot, tehát előjogaik vannak, s helyi jogaik bástyái mögé másnak nem szabad a belépés. Az irredemptusok viszont Mária Terézia privilégium levelének 7. pontjára hivatkoznak; arra, hogy ők is jászági vagy kunsági lakosok, a jogaik tehát azonosak a redemptusokkal. Ez valamennyi település lakosságán belül szakadáshoz vezetett. A redemptusok önértékeiket védve egyre karakterisztikusabbá formálják ideológiájukat, kialakul az ún. redemptus tudat, amely nem jász vagy kun mivoltukra apellál, hanem a redempcióban való részvétel tényére.¹⁰⁵

Az irredemptusok öntudata a jász vagy kun tudat lesz; a régi kiváltságokra, a hajdani egyenlőségükre, jász vagy kun mivoltukra apellálnak.

Elsősorban ők azok, akik éltetik a jász és kun tudat régi változatait.¹⁰⁶

Szemponctunkból elsősorban az az érdekes, hogy a jász öntudathoz hogyan kapcsolódott a redemptus tudat, tehát az új ideológia, amely

104 Legjelentősebb közülük a kunhegyesiek, kisújszállásiak és jászkisériek kiköltözési mozgalma a Bácskába, amely minden településen a szegények és tanácsbeliek, a redemptusok és irredemptusok harcát váltotta ki. Vö: Nagy Kálózi B. 1943. - Szabó L. 1966.

105 Vö: Szabó Lajos 1966. - Szabó L.-Zsoldos J.: 1969. - U. ö.: 1973. E folyamat nagykunsági feldolgozás (Kunhegyes-Kisújszállás). - Ugyanez Jászkisérre vonatkoztatva: Nagy Kálózi B. 1943.; Szabó Irén, 1971.

106 Szabó L. 19781c.

szakadást idézett elő a társadalomban, megosztotta az egységes erőket. A jász és kun tudat a jászok vagy kunok egyetemének ígért azonos jogokat, igyekezett biztosítani, s azonos feltételeket. A redemptus tudat azonban csak a földet váltott, vagyonosabb, de az irányító szerepet magához vont réteg számára ígért valamit. Mivel Mária Terézia a 1745-ös privilégium levelében, majd pedig az 1753-as regulációkban a jászok és kunok közigazgatási önállóságát szabályozta, körülírta, érdekes módon éppen a redemptus és irredemptus rétegekre szakadás eredményezte többek között azt, hogy a három kerületrész méginkább összekapcsolódjék. A vezetésben résztvevő redemptusok érdekei társadalmilag közösek voltak: biztosítani akarták előjogaikat az irre-demptusokkal szemben. A jelentkező nagykunsági, jászági és kiskunsági irredemptus mozgalmak ráébredtették őket közös érdekeikre, s ez a kerületek közeledését, redemptus jogban való végleges összekapcsolódását eredményezte.¹⁰⁷

A helyi tapasztalatok és gyakorlat végül is az 1799-es Jászkun Statútumokban összegződik, s nyer végső jogi megfogalmazást. Ezek szerint bár kifelé, az ország egész népéhez viszonyítva minden Jász és Kun-Kerületben élő lakos szabad állapotú, élvezi a Mária Terézia biztosította jogokat, befelé mégis különbség van köztük, s re-demptusokra, irredemptusokra és inquilinusokra oszlanak, s más-más jogokat élveznek. A Kerületen belül valamennyi redemptus azonos jogú, bár földből való részesedésének mértéke, társadalmi rangja a községek jellegéhez, anyagi erejéhez igazodik. Az ingó és ingatlan adásvétele, az öröklésjog, az özvegyi jog, illetve a kiköltözéssel kapcsolatban hozott intézkedések egyértelműen a redemptusok köré vonnak áttörhetetlen falat, s egységesítik kerületszerte a gyakorlatot. Ezzel közel hozzák egymáshoz jogaikban a redemptusokat, jogkorlátozásaikban az irredemptusokat.¹⁰⁸ Másfelől a

107 Kelé J. 1904. - Statútumok és Regulatio, 1882. - Az 1890-es országgyűlésre vonatkozó instrukciók, beszéd, s egyéb ehhez kapcsolódó iratok együtt maradtak meg. SZML. Kisújszállás város levéltára. Községi iratok. S. Capsa. Fasc. 3. Num. 27. 25-28. Vö. Kerületi jegyzőkönyvek, 1790-1795. év anyagával.

108 Statútumok és Regulatio, 1882. „Mivel pedig kétféle rendű emberek lakják ezeket a Districtusokat, kik közül a főbbek azok, kik azon alkalmatossággal, midőn a districtusok 1745-dik esztendőben kegyelmes Királyi meg-egyezés mellett magokat az Invalidus Katonák Pesti Háza Uradalma alól öt száz ezer forintoknak letételével, és ezer Lovas katonáknak ki-állításával kiváltották, ezen summának, és a mellesleg való

redemptus tudat a jász vagy kun etnikai és történeti tudatot gyengítette, keresztelte, mert ez az irredemptu-soknak kedvezett és a jogegyenlőség hangoztatására adott alapot. A jász vagy kun öntudat, minthogy egy-egy kerületrészt lakosait érintette csak, a kerületek újonnan megvalósult közigazgatási egységével is szemben állott, kerületi sovinizmushoz vezethető. A két nagy társadalmi csoport közötti különbség idő múltával egyre nőtt, s nemcsak anyagilag, hanem külsőségekben is. Az 1766-os összeírásban a redemptus és irredemptus lakosság lakóházainak minőségében óriási az eltérés. A redemptusok zöme 1. vagy 2. klasszisú házakban lakik, míg az irredemptusok főként 3. klasszisúakban, szinte 2. klasszisú is alig van közöttük.¹⁰⁹

Ez építkezési stílus tekintetében is megmutatkozik majd a XIX. század közepén.¹¹⁰ A redemptus és irredemptus réteg azonban nem különül el lakóhelyileg, nem alakulnak ki gazdagabb negyedek, porták, főként a Jászság halmaz településein, mert a korábbi területi megosztás nem borult fel a redempcióval, nem rendeződhetett át a beltelek adott állapota. Minthogy a kertek is kapcsolódtak a jászági beltelekhez, így a gazdasági övezet sem tükrözi a vagyoni megosztást. A járulék földek osztása azonban külön történt a redemptusoknak és irredemptusoknak, s nem házanként haladva, vagyoni különbség nélkül. Ez pedig a határban már más helyre vonta össze a két réteget, a közös földek társadalmi

költségeknek ki-fizetésében részt vettek, és akkor tehetségekhez képest magoknak, és a maradékoknak számára kész pénzen földeket szerettek, és így a kegyelmesen megerősített Privilegiumok-is főképpen ő reájok tartoznak; s dictrictusbéli redemptus Lakosoknak neveztetnek; a másbeliek pedig az úgynevezett irredemptusok, a kik ismét kétfélék, úgymint egy felől azok, a kik a redemptio alkalmatosságával bizonyos földeket felfogtak, és az ezer Lovas katonák ki-állítá-sában-is segítettek, de mivel a reájok esett summának le-fizetésében késedelmez-tek, akkori Nádor-Ispánynak rendelése szerint a felfogott földeket (mivel azoknak ki-rendelt váltás szerént való árát le-nem fizették) elvesztették, mellyek osztán másoknak olyanoknak adattak, a kik az árát letették. A másik rendbéli Irredemptusok azok, a kik sem redemptio idején, sem azolta magoknak földet nem szerettek, vagy pedig azután Zsellérképpen jöttek lakni a Districtusokba, a kik azért Zselléreknek, Inquilinusoknak hivatattak. Midőn tehát valamely fundust Irredemptus lakosnak adnának-el, azt kell megtartani, hogy ha azt redemptus akarja meg-venni, elsősege légyen az Irredemptus felett, és az Irredemptus-ⁿ elébb- meg-vehesse, mint az Inquili-nus...”

109 SZML. Conscriptio 1/4. (1760.). Conscriptio 1/5. (1766.)

110 Selmeczi L. 1966. 73-78. -DAMNA: a jászági települések népi műemlékfelméréseinek gyűjteménye.

csoportonként, egy-egy tömbben kerültek felosztásra.¹¹¹ A viseletben, tehát a külső megjelenésben, már a XVIII. században tanácsi rendelkezések erősítik a társadalmi osztottságot. Előbb a tanácsbeliekre kötelező a rangosabb viselet kialakítása; az elkülönülés, később pedig ezt, mint divatot, mintát követi a tehetősebb redemptus réteg.¹¹² A XIX. század végére egészen szélsőséges megnyilvánulásai is létrejönnek a redemptus és irredemptus különbség kifejezésének, így az ún. gazdagos beszéd (lassú, halk, vontatott, szenttelen hangú beszéd, monoton hangon); a gazduram megszólítás még akkor is, ha nem gazda-cseléd viszony volt a redemptus és irredemptus között; vagy iskolai tananyagként a Túrkevén tanított ABC, amely a város redemptusainak betűrendbe szedésével tanította meg az első elemiben a betűvetést.

A XVIII. század azonban még nem érlelte, mert nem érlelhette ki teljesen a redemptus tudatot, s nem is ölthetett még szélsőséges formát a redemptus magatartás. A XVIII. század végén ugyanis II. József megtámadta a jász és kun jogokat, a kerületek önállóságát, s átmenetileg, (3 évig) meg is szüntette korábbi önállóságát, megyékhez csatolta az egyes kerületrészeket. Ez arra készítette a redemptusokat, illetve a kerület előljáróságát, hogy ismét megmozgassa az egész jászági és kunsági népet (redemptusokat, irredemptusokat egyaránt), s a jogcsorbítás ellen tiltakozzék. A harc II. József halála után összehívott 1790-es országgyűlésen tetőződik. Az itt megfogalmazott elvek, történetükről alkotott felfogás válik a későbbiekben hivatalossá és megy át a köztudatba. Az országgyűlésen elhangzott beszéd nagy gonddal megszerkesztett jogvédő igazolás, amely valamennyi fegyvert előveszi az eddig használatos ideológiai konstrukciók tárából. Az etnikai tudat a jász-kun rokonságot, a metanaszta jászokra való visszahivatkozást, a honfoglaló magyarokkal együtt való bejövételt, s Árpádházi királyaink alatti többszöri beköltözést (Szt. László, II. István, IV. Béla) egyaránt tartalmazza. Nem a jász vagy kun származástudatot, történelmet hangoztatják tehát, amelyet eddig az irredemptusok, hanem a jászkun népazonosságot. Emögé fel-

111 Tóth I. 1973ívb. - Jászdózsára vonatkozóan. - Vö: DAMNA: Földrajzi Nevek Adattára, Jászság.

112 RusvayL. 1940. 138.

sorakoztatják privilégiumaik történetét, majd mindazon hadi tetteket, szolgálatokat főként a legutolsó évben teljesítettek (az 1738-as 1787-es, 1789-es török, az 1741., 1745., 1756., és 1778. Burgus, Ravarus és Francia háborúkban való részvételt, a Péro és Törö-féle megmozdulások elfojtását.) A redempciónak önmegváltás jellegét külön kiemelik, mint jogaik alapját. Ez azonban nem hat most elkülönítőleg, mert mellette olyan hangsúlyt kap az is, hogy a közel százezernyi lakosú hármaskerület, „... adózásban, közteherviselésben, s' Népünk számával sok, Nemes Vármegyét és minden Szabad Királyi Városokat...” meghalad, s így értékforrása az egész országnak.¹¹³ Azaz igyekeznek megteremteni az egységet - legalábbis kifelé -, az egész Jászságon és Kunságon belül, hogy minél hathatósabb legyen küzdelmük.

A II. József korában bekövetkező jogcsorbítási kísérlet volt az oka annak, hogy a társadalmi szakadás mégsem következett be a XVIII. században. A redemptusok és irredemptusok még egy utolsó közös fellépésre voltak kényszerítve, s ez nem engedte az eltávolodást. A szakadás a XIX. században megy végbe. A XVIII. század végi harc eredményeként ui. megszületnek a Jászkun Statútumok, amelyek egyetemesen biztosítják a jászok és kunok, azaz a Jászkun Kerület szabadságát, de rögzítik a redemptusok és irredemptusok belső jogait is. A jogi stabilitás a redemptusokat - akiknek földjei egyre inkább osztódtak az utódok kezén - újabb támadásra ösztönözte. S mikor az 1836-os országgyűlés, majd az 1840. évi XXX. te. a jászkun és hajdú kiváltságokat úgy korlátozza, hogy egy egyetemesebb, egész országra megfogalmazott polgári jellegű jogi keretbe igyekszik beleilleszteni közigazgatásukat, bíraskodásukat, gazdasági életüket, kiélesedik a belső társadalmi küzdelem.¹¹⁴ A törvénycikk nyomán megkezdődő tagosítások, amelyek elkerülhetetlenül közeledtek a megvalósításhoz, a redemptus érdekek fölényének biztosítása jegyében zajlanak, s végletekig kiéleződik a redemptus és irredemptus ellentét. A

113 SZML. Kisújszállás város levéltára. Községi iratok. S. Capsa. Fasc. 3. Num. 27. 25-28.

114 MTT. 1836. évi XII. te. kiterjesztése a jászokra és a kunokra az 1840. XXX. te. alapján. Majd az 1848. évi XXV. te. és az 1848. évi XVIII. te. a jászok és kunok közigazgatását megtartja, némi módosítást hajtanak csak végre rajta. Az ország jobbágyainak felszabadítása viszont gazdasági előnyüktől fosztotta meg a jászokat és kunokat.

redempcióra való hivatkozással a redemptusok egy utolsó nagy kísérletet tehetnek arra, hogy az egyetemes polgári jogrendbe való beolvadás előtt érvényesítsék feudális kiváltságon alapuló, de polgári színezetű előjogaikat. A küzdelmet felfokozza és kiélezi, a redempciónak különleges jelentőséget ad az, hogy 1845-ben ünnepelhetik a kerületek megváltásuk centenáriumát. A fényes külsőségek között, az ország színe

előtt zajló ünnepek a redemptus ideológia, a redemptus tudat és magatartás végső kidolgozói, formába öntői voltak mind kerületi, mind községi szinten.¹¹⁵

A százados ünnepek megerősítették a redemptusok pozícióját, belső társadalmi fölényüket, s mindezt jól kamatoztathatták 1848 után, amikor a jobbágyfelszabadítással jogilag nivellálódott a kerület. 1848 illetve 1850 után már nem volt jelentősége a redempciónak, hiszen a feudális rendi jelleg nem jelentett jogi előnyt, csupán bizonyos közigazgatási önállóságot. A Bach-korszakban átmenetileg ez is megszűnik, illetve nagymértékben átalakul, majd 1876-ban Szolnok megye megalakulásával teljesen meg is szűnik. Mégis a redemptus ideológia szélsőséges vonásai a redemptus magatartás ekkor teljeseedik ki: a redemptus ősszel való büszkélkedés, a redemptus családfák számontartása ekkor válik általánossá. Az 1850-es években bekövetkező tagosítás, majd pedig az 1850-1870 között végbemenő kiskunsági jász pusztabirtok felosztása ad alapot, reális tápot a redemptus tudatnak. A felosztás jogi alapjául a kerületekben a redemptus jog szolgált, s így mindenkinek különös érdeke fűződött a több mint száz év előtti ősök kimutatásához, a redemptus réteghez való tartozás igazolásához. A tagosítás a végletekig kiélezi a redemptus és irredemptus ivadékok ellentétét, mert immár végleges birtokfelosztásról van szó. A közös földek lényegében megszűnnek, holott korábban ennek használatában az irredemptusok is osztoztak a redemptusokkal. A Jászságban ui. a puszták felosztását a jászsági legelők, rétek végleges kimérése, egyéni tulajdonba adása kísérte. A századfordulón

115 Vö: A jász-Kun Kerületek kettős öröm-ünnepe 1845.

már lényegében használható közös föld - amely a nincsteléneknek bizonyos kibontakozási lehetőséget adott volna - nincsen.¹¹⁶

A redemptusok öntudatának, elkülönülési szándékának és végül realitás érzékük elvesztésének bizonyítékául szolgál az ún. redempciós per, amelynek célja az volt, hogy a bekövetkezett jogi nivellálódás után visszakövetelje a redemptus réteg számára az országtól (kincstártól) az I 745-ben befizetett összeget. Az 1867-től megindított követelés sorozat az első világháború végéig erőteljes, de érinti a Tanácskormányt is, sőt továbbfolyik az 1920-as években is.¹¹⁷ A XIX-XX. században egyaránt akadnak családok a volt Hármaskerület minden részében, akik maguk is pereskednek a királlyal, s testületek is, amelyek a hajdani redemptus ősök pénzét per útján kívánják visszaszerezni.

A redemptus és irredemptus rétegek elkülönültségét külön is fokozzák azok a már igen korán létrejött jázsági és kunsági egyletek, olvasóköri, kaszinók, amelyek amellet, hogy hasznos kulturális és gazdasági intézmények voltak, erősítették a társadalmi osztottságot. A redemptus legeltetési társaságok, redemptus olvasóköri nemcsak nevükben, de egész gyakorlatukban tovább éltették a feudális korszak kiváltságai alapján keletkezett társadalmi távolságokat, immár értelmetlenül, és haszontalanul. A redemptusok egy része ugyanis időközben a teljes vagyontalanság állapotába jutott, de származástudata révén a kapitalizmus kori gazda rétegekhez hasonlóan vallotta magát. Életvitele, vagyoni helyzete nem felelt meg magatartásának, öntudatának, s felemás helyzetű alakjává vált a jázsági, kunsági társadalomnak. Öntudata azonban eszköz volt kezében, s hozzásegítette, hogy a környező települések nem jázsági lakosai fölé helyezze magát, s terjeszkedjék, vállalkozásokba bocsátkozzék azok rovására.¹¹⁸

A XX. században a redemptus-ság és a kapitalizmus korában kialakult vagyonos jázsági gazdaréteg azonosulni kezdett egymással, s a vagyon birtokában igyekezett a túltengő öntudatú, elszegényedett re-

116 Kiss J. 1968.

117 Erdész S. 1973.

118 SZML. Kisújszállás. A Redemptus Közbirtokosság iratai. - Bézy I. 1975. (egy karcagi család önálló redempciós pere.) - Kelé J. 1904.

demptust kiközösíteni a redemptusok sorából. E folyamatnak az 1945-ös földosztás, méginkább a kulákság elleni korlátozó intézkedések és politika vetett véget. A redemptus öntudat és redemptus ősöktől való származás ekkor határozottan hátránnyá vált, s ez a helyzet családi emlékké, egyéni jellegű hagyománnyá változtatta a már teljesen anakronisztikus redemptus tudatot. Felerősödött ugyanakkor az irredemptus tudat, mert ez a származás 1945 után társadalmi előnyt jelentett, s vele együtt jelentőséget

kapott az általuk mindig hivatkozott jázs és kun származástudat is.

5. A közigazgatási tudat kora

A Jázs és Két Kun Kerület összekapcsolódásának XVII. század közepe óta tartó folyamatáról, a Jázs-kun Kerület vagy Hármaskerület tényleges létrejöttét eredményezte, hogy a Jázs-kun Kerület 1848-at, a forradalmat, a forradalom legfőbb eredményét a jobbágyfelszabadítást és a nemesi kiváltságok eltörlését, mint egységes közigazgatású, a nemesi vármegyék rendszerébe nemesi jogokat gyakorló, egyetemesen szabad állapotú Kerület (megye) illeszkedett bele.¹¹⁹ A nemesi előjogok eltörlésével,

A Jászok Kerületének címere

a jogegyenlőség megteremtésével a jázs-kunok elvesztették vám és harmincad kedvezményeikből fakadó előnyeiket környezetükkel szemben, de megtarthatták közigazgatási önállóságukat, s mindazokat a belső társadalmi- és jogrendet, amely a redempcióból fakadt.¹²⁰

119 Szabó L. 1974/e.

120 MTT. 1848. évi 15. te. „14. §. Míg a törvény közigazgatás alakításáról részletesen intézkedend, a közigazgatás formái és módja azon változtatásokon kívül, melyek a jelen törvénynél fogva szükségesek, az eddigi gyakorlat szerint meghagyatik. 15. §. A redemptióból eredő magánjogi viszonyok, és haszonvételek a törvény további rendelkezéséig ezenel világosan fenntartanak.”

Ez pedig azt jelentette, hogy a Jászkunság népe egészének 1848 nem jelentett előrelépést. Sőt hátrányos volt, mert nemcsak jogilag nivellálódtak lakói, hanem egy már meghaladott társadalmi és jogi állapotot konzerváltak a re-dempció alapjainak megtartásával.

Az 1848-as törvények így továbbra is leválasztották a környezettől a Jászkunságot részben közigazgatásilag, részben úgy, hogy itt semmiféle belső társadalmi változást nem tettek lehetővé a korábbi állapothoz képest. Míg Magyarország minden egyéb részében - ha nem is egyforma mértékben - a jobbágyfelszabadítás társadalmi átalakulással járt együtt, addig a Jászkunságban nem. Ez a két tényező a Hármas kerületet még évtizedekig összetartotta, annak ellenére, hogy a Bach korszakban többször is átszervezték a Kerület közigazgatását, s fenyegetett a Kerület végleges megszűnésének veszélye is. Az 1870-es években pedig ez is bekövetkezett. A Kerület jogilag ekkor már beilleszkedett az egész magyar polgári jogrendszerbe, legfeljebb a földek végleges felosztása, a tagosítás folyt még a redempciós jogrendszer alapján. Befejeződven azonban ez a folyamat, véglegessé vált a polgári birtokjogi rendszer, s immár jogi gyakorlatban sem volt különbség a jászkun és egyéb települések között.¹²¹

Határt a Jászkunság köré csak a közigazgatás, illetve az eltérő birtokszervezet (itt nem volt nagybirtok) vont már. Ez utóbbi nem volt áthatolhatatlan fal, sőt egyre inkább elmosódóban volt; az előbbi pedig pusztán országos intézkedésektől függött, s bármely pillanatban felszámolható volt. A jász és kun, illetve az ekkor már elevenen élő jászkun történeti és etnikai tudatnak azonban éppen a közigazgatási különállás volt a legfőbb táplálója ebben az időszakban.

A jobbágyi terhektől megszabadult magyar társadalom a Bach-korszak nyomása alól is felszabadulva új tendenciákat bontakoztatott ki.¹²² A kapitalizmus korának e felfelé ívelő korszakában fokozatosan semmisültek meg azok a sajátosságok, amelyek még a feudális gazdasági és társadalmi viszonyokhoz voltak kötve. A birtokosság, az egyház ugyan erősen tartotta magát, s kompromisszumra készítette az új erőket, ám a

121 Néhány átmeneti megoldás után legtovább, 1861-ig fennmaradt rendszert lásd: Palugyay I. 1854. III.

122 Orosz I. 1965. - Varga I. 1967. - Hanák P. 1975.

közép nemesség és azok a szabad közösségek, amelyek lényegében nem kapcsolódtak nagybirtokhoz, hanem a köznemesi jogállapotból, s ennek nyomán csekély vagyoni erőből táplálkoztak, elveszítették megkülönböztető jegyeiket; elsöpörte különállásukat a frissebb, hatalmasabb társadalmi, gazdasági erő.¹²³ A Jászkun Kerület közigazgatása is természetszerűleg semmisült meg ebben a harcban, s oldódott fel Jász-Nagykun-Szolnok, illetve Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyékben közigazgatásilag. A Jászság és Nagy-kunság polgárosultabb társadalma nem vehette fel a versenyt Szolnok várossal, amely az új megye központja lett. Amíg Szolnok kitűnő közlekedési adottságai miatt (vasút, víziút, országút) a jövő városa volt kevésbé polgárosult társadalmával, proletariátusával, kamarai iparával is, addig a Jászság és Kunság látszólagos kulturális, gazdasági fölényrel rendelkezett, polgárosultabb viszonyai egy korábbi, de immár perspektívátlaná vált társadalmi fejlődésből és gazdasági állapotból következtek. Nem volt véletlen az, hogy Szolnok köre szerveződött az új megye, s nem a Jászság vagy Kunság köré.¹²⁴ A megye kialakítása ellen egyébként a Hármas Kerület a végletekig tiltakozott. Előbb meg kívánták őrizni Jászkun Megye néven önállóságukat, s be akartak kebelezni - a területi ösz-szefüggés miatt - nem jász és kun településeket is. Később külön Jász Megye, külön Kun megye, illetve Nagy-kun megye terve vetődött fel, került magasabb fórumok elé, azonban teljesen eredménytelenül.¹²⁵ A végső harc már csak azért folyt, hogy az új megyén belül ne Szolnok városáé, hanem Jászberényé vagy Karcagé legyen a hegemonia. Ez a harc sem vezetett eredményre.¹²⁶ Csupán annyit értek el, hogy a megyén belül önálló közigazgatási alegységet alkotott a Jászság, néhány község hozzácsatolásával, s hasonlóan a Nagy-kunság is Karcag központtal. Az egyes jász és kun települések pedig megőrizték korábbi státuszukat (város,

123 Hanák P. 1975. - Hársfalvi P. 1965.

124 Szabó I.-Szabó L. 1977/b. - Seres P-né. 1975. 41. Tisza Kálmán a jászok és kunok ellenkezését, Szolnok megyeszékhellyé jelölésének ellenzését csodálkozva fogadja, hiszen ez a város felel meg közlekedésileg, adottságok szempontjából a kor követelményeinek.

125 Seres P-né 1975. - Holló J. 1976.

126 Seres P-né 1975. - Holló J. 1976.

nagyközség).¹²⁷ A megyei tisztviselő karon belül is megfelelő képviseletet kaptak a Szolnokra beözönlő volt kis-nemesség és az újonnan megtelepedett pénzarisztokrácia mellett a volt kerület vezetői.¹²⁸

A megyébe való bekebelezés ellen folytatott harc, a közigazgatási önállóság megőrzésének szándéka alakított ki az addig csak csírájában meglévő, egyéb jász és kun ideológia mellett eltörpülő jelentőségű közigazgatási tudatot. A harc ekkor már modernebb eszközökkel folyt: újságok, röplapok, olvasóköri, egyletek viszik át a harc vezéralakjainak felfogását a köztudatba. S ezek segítségével mélyen bele is vésik az emberek fejébe azt, hogy hajdan a Jászság, illetve a Jászkunság önálló volt saját közigazgatással, s koncentráltabb érdekvédelemmel. Kialakul a hagyományos Jászság(Jászberény)-Szolnok, illetve Nagykunság-Szolnok ellentét, s állandó forrása ez a helyi lapoknak, gyűléseknek, s mai napig tart a rivalizálás. A Jászság-Szolnok ellentét még erősebb, mint a Nagykunság-Szolnok ellentét, mert a Jászságban Jászberénynek, a volt kerületi központnak nagyobb a vesztesége, ugyanakkor a Jászság több kisebb, nem városi rangú települése jobban kötődik Jászberényhez, mint a nagykun városok egymáshoz. A Jászberény-Szolnok ellentétnek a legszélsőségesebb megnyilvánulásait figyelhetjük meg a sajtóban, az emberi magatartásban a legutóbbi időkig, s minden Szolnokról kiinduló kezdeményezés heves ellenkezésre, kritikára talál Jászság szerte.¹²⁹ A század

127 Ua. 46-49. Jászsági felső járás: Jászfelsőszentgyörgy, Jászfényszaru, Monostor, Jászdózsza, Jákóhalma, Mihálytelek, Jánoshida, Alsószentgyörgy, Alattyán. Puszták: Kerekudvar, Mizse. Szolgabírája Jászberényben lakik. - Jászsági alsó járás: Jászladány, Jászkisér, Jászapáti, Besenyszög. Kötelek, Nagykorú, TizsasüK Puszták: Fokoru, Kürt, Szögsvény, Szászberek, Pusztasüly, Szolgabírája még nincs. Későbbi székhelye Jászapáti. Városi rangú helyek: Árokszállás, Jászberény.

128 A jászok legfőbb vívmánya, hogy a megyei tisztikar élére a „Jász Pápa”-ként említett, igen tehetséges politikus, Sipos Orbán került alispánként. Megelőzőleg ő volt a Jászkun Kerületek alkapitánya. Vö: a jászok és kunok szerepét a közigazgatáson belül: Sipos O. 1879.

129 Néhány korabeli érvelés Szolnok és Jászberény viszonyát illetően: „Lehel Kürt”. 1876. május 28. „A központi helyzetetés oly nyomatékos ok, mellyel szemben minden egyéb elenyészik, s köszönjük meg a jászok, ha a megyéhez a Tisza partján, s nem a Tisza medre közepén lesz. Arra hivatkoznak, hogy Heves megye székhelyül Eger meghagyott, noha szélről esik! - Igaz; de következetlenség lenne azért, mert Jászberény nem esik egészen szélről, mint Eger!... A történelmi Múlt? A székhely iránti ragaszkodás? Múzeumba való! Van is szükség Magyarországon ilyen „érmekre” - arra Rothschild semmit sem ad! - A megvalósulás után a szolnoki központi lapjavesztésére, hogy közut

elején a Névtani Bizottságnál valamennyi jászsági település eléri, hogy a különben gyakorlatban sohasem használt községnev elé odailleszék a Jász-jelzőt, s kiharcolták ezt még olyan hosszú név esetén is, ami ésszerűtlen (Jászsósztgyörgy, Jászfelsőszentgyörgy, Jászsztandrás).

A járások (ma csak egy járás) is a.Jászsági alsó járás”, „jászsági felső járás” nevet viselik. Ez azonban azt eredményezte, hogy ma már e járásokba bekebelezett nem jász eredetű települések (Pusztamonostor, Jánoshida, Alattyán, Tizsasüly) lakói is jásznak mondják magukat néha-néha. Az eredeti jászságiak azonban élesen megkülönböztetik ezektől magukat.

A Jász-Nagykun-Szolnok vármegye név az 1940-es évekre azonban - amikor e közigazgatási tudatnak gyakorlati jelentősége nem volt már, s így halványodott, valóságos jászsági kötődését elveszítette -, egyre inkább felbukkan a nem jászsági járáshoz tartozó településeken is a, jászok vagyunk”, „ jászkunok vagyunk” megnevezés. (Zagyvarékas, Új-szász, Besenyszög). Hasonlóan minősítik néha magukat kunoknak a fegyverniek, törökszentmiklósiak, kenderesiek, illetve ők is használják

építsenek a jászok és a többi megyei községek a megyeközponthoz, ezt gazdaságilag, kulturálisan kihasználják, a Jászság c. lap 1888. szeptember 30-án a következőket válaszolja: „Mi ebből a tanulság? Szerinte, hogy építsünk kőutakat Szolnokra, szerintünk, hogy egy garas ára léppel nem vagyunk megfoghatók és csakis mennyei ártatlanság próbálkozhatik meg ilyen bárgyú maszlaggal. Mert hát a „körültekintő úr”, ha tovább lát az orra hegyénél, tudhatná, hogy először: semmi/éle mértékben nem vagyunk összeforrva és nem is leszünk soha; másodsor: hogy Szolnok nekünk teljesen Hecuba; harmadsor: hogy vasutunk közigazgatási eredményével teljesen megvagyunk elégedve; negyedsor: hogy igyekszik minél kevesebb dolgunk lenni, akár törvénytöréssel, akár a megyével, akár az adófelügyelővel, és ha van is azt megbízott ügyvéd végzi el helyettünk- és hogy mi akkor kívánjuk látni Szolnokot, mikor a hátunk közepét... hatodsor: iskolás gyermekeinket sem látogathatjuk meg Szolnokon azon egyszerű okból: mert nem adjuk oda; hetedsor: pedig olyan veszett bolondot a Lipótmező sem exportálhat, ki búzáját kőúton, tengelyen szállítsa Szolnokra, hogy ugyanazon az áron adja el, mint helyben, egyedül azért, hogy a szolnoki kereskedő tegye zsebre azt a hasznot, mely így helybeli adófizető polgárnak esik. Tehát egyáltalán nem vesszük a dolgot komolyan, és eszünk ágában sincs kőutat építeni Szolnokra.” - Most utolsónak idézzük az 1975-ös Szolnok város 900 éves jubileumi ünnepekkel kapcsolatos megjegyzést, amely a Jászságban és a Nagykunságban egyaránt jellemző véleményt rögzít: „Szolnok ünnepléti magát velünk. Mikor fölénk emelték egy kis nádfedeles házakból álló falu volt. Jászberény már akkor emeletes házzal volt tele. A rovásunkra terjeszkedtek, most is a rovásunkra tesznek mindent. Nincs az a seregszemle, ahol ne ők győznének. A Verseghy napokon a kórusuk mindig nyer, de össze se lehet hasonlítani a jászberényiekkel.

a megye neve miatt magukra nézve a „jászkunok” megnevezést. Mezőtúr pedig éppenséggel a Nagykunság központjának tekinti magát, s egyre inkább elterjedt a városban (hivatalos körökben és a köztudatban egyaránt), hogy nagykunok lennének.¹³⁰

Természetesen a ma is meglévő jászági járás eleven táplálója a jász öntudatnak, s a községek nevében megtalálható Jász-jelzővel együtt állandó tápja a közigazgatási tudatnak.

Ez a közigazgatási tudat szervezi maga köré ma az egyéb jász. vagy jászkun tudatformákat; a történeti- és etnikai tudatot; a halvány nyomokban élő redemptus és irredemptus réteg tudatot

6. A jász történeti és kulturális tudat kora

A jászkun kiváltságok elenyészése, a közigazgatási önállóság megszűnése, majd mindezek gazdasági és társadalmi következménye a tényleges beolvadás a magyar társadalomba, az Alföld kultúrájának egészébe, a múltnak adta át valamennyi addigi jász tudatformát, a jász öntudat addig létrejött alakváltozatait. A történelem folyamán eddig mindig volt valami tényleges táplálója a jász tudat egy-egy formájának; különlegesen fontossá tette egyik vagy másik változatát, amely befolyásolta a még élő egyéb alakváltozatokat is. Először adódott a történelem folyamán olyan helyzet a Kerületek megszűnése után, hogy nem jelentett tényleges előnyt a jász (jászkun) állapot, illetve ennek hangsúlyozása. A történelmi múlt, a korábbi kiváltságos állapot, illetve az önálló közigazgatás gyakorlatának hatása azonban nem enyészett el nyomtalanul. A szocialista mezőgazdaság kialakulásáig a Jászság társadalmi szerkezetében elvált környezetétől, mert nem volt nagybirtok; megmutatkozott a községek külső képében a hajdani múlt, mert még a legkisebb település is bizonyos mezővárosias jelleggel rendelkezett; településének szerkezetét az jellemezte, hogy szemben a környező nem jász településekkel, hatalmas

130 Az 1976-os TV-ben rendezett „Röpülj Páva” versenyen a „Túri vásár”, mint nagykunsági produkció pályázott. Hozzám írt levél részlete: - „Kedves Szabó Elvtárs! Kérem legyen szíves 1973. február 2-án a Művelődési Házban Zagyvarékason a következő előadás megtartását elvállalni: „Szülőföldünk a Jászság...” Zagyvarékas kívül esik a Jászságon, ráadásul palóc eredetű lakosságának javarésze.

tanyavilágot mondhatott magáénak, s gazdálkodását is a tanyás gazdaság (üzemforma) jellemezte; belső társadalmi szerkezetében nagy szerepet kapott a különélő nagycsalád, amely a kapitalista viszonyokhoz idomult, vagyonszerzést kitűnően biztosító családtípus volt; a közügyekben való jártasságuk, a korábbi önálló közigazgatásban szerzett gyakorlat miatt felülmúlta a környezetet; lakossága általában iskolázottabb volt, mint akár Dél-Heves, akár Pest-, akár Szolnok megye környező községeinek lakossága; vezető, jómódú gazdarétege számottevő polgári igényeket diktált az egész településnek (belső járda és úthálózat; saját villanytelep, artézi kutak; mozi; sajtó orgánumok; nyomdák; mindezek átlagos falusi szint fölött és előtt való létrejötté); a vagyon gyarapításának alapja pedig a társadalom minden rétegét átható, egész kultúrát egybefogó munkaközpontú erkölcs, s az ezt támogató racionális, puritán életvitel (beosztás, takarékoság, biztonságos vállalkozások keresése).

Ezek a ténylegesen meglévő kulturális sajátosságok, amelyek alkalmazkodtak a jelen követelményeihez is, már semmiféle külön jogforrással nem állottak kapcsolatban, éltetőjük a múlt, a már elapadt történeti erőik voltak, s nem a jelen valósága. Ez a múltból táplálkozó kulturális örökség azonban gazdasági és társadalmi erőt jelentett. Ezzel nőtt közvetlen környezete fölé még most is a Jászság, ha bizonyos fokig Szolnok erősen kapitalizálódó gazdasági és társadalmi erői mögé szorult is a megyén belül. A jászok maguk is tudatában voltak az örökség jelentőségének, s tudatosan ápolták a felső rétegek a történeti tudatot, a múlt hagyományait. Nem véletlenül panaszkodtak 1876-ban a közigazgatásért folytatott harc utolsó stádiumában: „A történeti múlt? A székhely iránti ragaszkodás? Múzeumba való! Van is szükség Magyarországon ilyen „érelmekre” - arra Rotschild semmit sem ad!”¹³¹

Nekik a múltjuk, illetve a múlt erőinek hatására kialakult erőteljes társadalmi, gazdasági és kulturális hagyományuk maradt meg csak, s ebből kellett Rotschild viszonyai között tőkét kovácsolni. A hivatalos jászági kulturális politika a sajtó, az iskolai oktatás, az ünnepi gyűlések szónoklatai, a templomi prédikáció, az egyleti- és körli élet felhasználá-

131 Seres P-né 1975. 41.

sával nap- mint nap igyekezett ezt a tudatot erősíteni. A volt Jászkun Kerületnek igazában ekkor támadnak jeles történetírói, akik a levéltárak feldolgozásával alapvető munkát végeznek, tudományos igénnyel rekonstruálják a jelen számára a múltat (Gyárfás István, Hild Viktor, Pintér Jenő, Illésy János, Kelemen Kajetán, Tóth Tivadar, Kelé József, Zupkó Ágoston, Nagy Lajos, Toth János, Kuun Géza, Herendi József).

A XIX-XX. században szinte valamennyi jázsági és kunsági településnek külön is támadnak helytörténetírói, kutatói az átfogó jászkun (és jász vagy kun) múltat kutatók mellett, s mind a mai napig élénk érdeklődés él a múlt iránt, felfokozott öntudat segíti ma is a honismereti mozgalmat.¹³² Jóllehet nem vált minden kutató eredménye publikussá, legalábbis önálló kiadványként nem jelent meg nagyobb részük, a helyi jázsági sajtó azonban mindig is helyet adott - külső vagy belső munkatársként - a jázsági helytörténeti tanulmányoknak, értekezéseknek, vagy csak kisebb cikkeknek.¹³³

A Jázság-szerte kialakult köri- és egyleti élet, az ott szervezett előadások, viták a sajtó segítségével, egyleti könyvtáraival kitűnő népszerűsítési lehetőségeket kínált a jázsági történeti kutatások eredményeinek.¹³⁴

A történeti kutatások régebben és ma is két nagy téma körül kristályosodtak ki: a jász eredetjész nyelv és ennek kapcsán a középkori privilégialis helyzet biztosítása; s a jászkun re-dempció, a belőle fakadó jogállás (redemptus, irredemptus jog), illetve a jászkun közigazgatási önállóság. Az előbbi a metanasz-ta jászoktól való származást, illetve a jászok magyar nyelvű voltát, honfoglaló magyarsággal való bejövételüket, mint második bejövetelet igyekezett igazolni, s így is rögződött a köztudatban: „A jászok igen régi népek voltak. Már a régészek is megtalálták az őseiket: jazigoknak nevezték őket. Na, ezek már itt laktak akkor is, amikor Árpád vezér begyűtt Magyarországra. De gyűttek a magyarokkal is jászok.

132 Vö: Fodor F. 1942. bibliográfiájával. - Újabb kéziratok tömege: Jász Múzeum Adattára, Jászberény-DAMNA; DAMHA; Szolnok.

133 Hild V., Herendi J. legtöbb tanulmányát a jázsági lapok közölték. - Gyárfás I. több írásának is helyet adott a „Jászkiirt” c. napilap.

134 SZML. KL. ír. Egyesületek Mutatója. 1867-1951.

Ezeket jászoknak, vagyis íjjászoknak, akik nyilaztak (nem nyilasok, azok mások vótak...), íjjászoknak nevezték. Ezek Ázsiából gyűttek a magyarokkal. Ezek megtanálták itt a rokonaikat a jazigokat, itt Berény körül. Na, ezért is telepítette őket ide Árpád, erre a földre. Lehel vezér vezetésével. Ezeknek a jazigoknak vót egy híres királyuk, Csörsz király. A Csörsz-árka arról van elnevezve Árokszállásnál. Meg Árokszállás is. Ez a Csörsz úgy tudom akkor már nem élt. A Csörsz király népe mellett telepedtek le Lehel vezérrel a jászok. Ezek magyarul beszéltek, úgy ahogyan Árpád vezér. Biztosan a jazigok is magyarul beszéltek, mert rokonok voltak.”¹³⁵ (Jászapáti). Azaz a Csörsz-monda és a Lehel-monda összekapcsolódott, beágyazódott a népszerűsített jászkun irodalom ismeretanyagába és eként élt tovább a parasztság emlékezetében, egymáshoz kapcsolódva.

A redempció és a vele összefüggő közigazgatási önállóság emléke szintén eleven:, 1745-ben ötszáz ezer aranyért váltották meg magukat a jászkunok. Mert eladták a Német Lovagrendnek őket az osztrákok. Mária Terézia meg engedte, hogy visszaváltsuk magunkat. Kifizették a jászok a maguk zsebéből a pénzt, oszt megszabadultak a németektől. Akik fizettek a lakosok közül azok lettek a redemptusok, azok kapták a földeket, akik meg „nem azok az irredemptusok. Nagy volt akkor a jászok meg a kunok hatalma. A Jászkunságnak senki se parancsolt. A nóta is mondja: „Jászkunsági gyerek vagyok... Meg: Nekem nem parancsol senki....”. A nemesek be se jöhettek ide, csak ha beüzentek, hogy jöhettek-e? Itt volt Berényben a székhely, innen igazgatták az egész Jászkunságot. Külön képviselőnk is volt mindig. A jászkun kapitány meg olyan úr volt, mint a főispán. Csak akkor ment minden tönkre, amikor Szolnok megyéhez csatoltak bennünket. Hiába fizettek az őseink annak idején. így rendelkeztek az urak a megyénél.” (Jászberény). A redempcióról ma is tud mindenki sok adatot, a közigazgatás szerkezetét, a Hármaskerület részeit, a jogokat (nem fizettek adót; nemesek voltak: Nemes Tanács; Nemes város; maguk választották az előljárókat, a papot, taní-

135 Nagy szerepe volt ebben a tankönyveknek: Pl. mindkettőt közli: Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye és Magyarország földleírása. (Tankönyv a népiskolák harmadik osztálya számára. írta Pantó János, Mezőtúr, é. n. kb. 1884-1900. között volt használatban, s nemzedékek nőttek fel rajta.

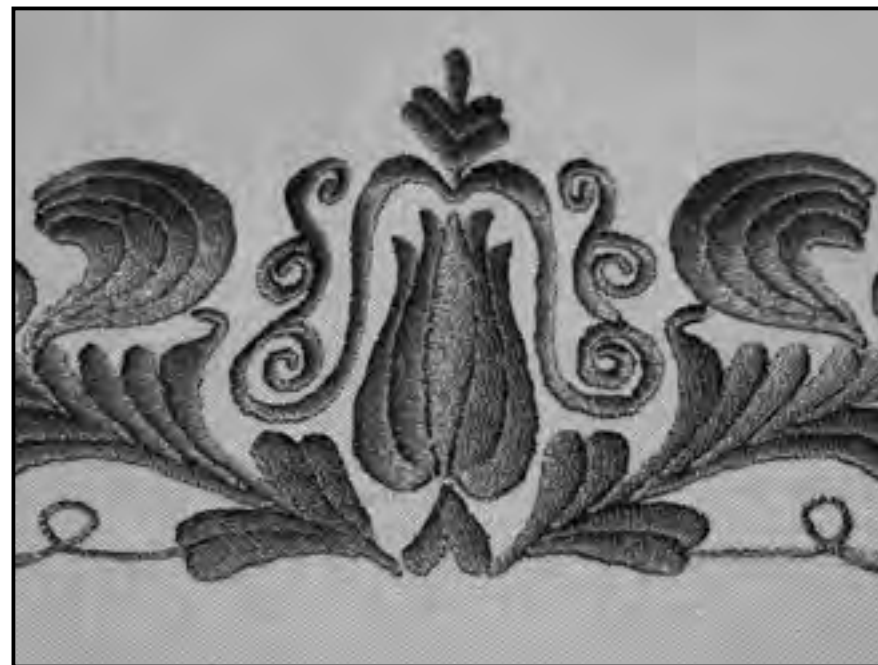
*Fiatal pár jász viseletben
(fotó: Suba Bea)*

tót; nem voltak jobbágyok, mint a szomszédos népek) ma is felsorolja mindenki; nincsen olyan jázsági ember, aki Szolnokot el ne marasztalná vagy magát különbnek ne tekintené nem jázsági lakosú település lakójánál.

Mégis - mint már említettük - nem azonosítható a magukat jázságiaknak nevező falvak és városok csoportja a hajdani Jázsággal. A jázsági járás települései egyaránt jázságiaknak tekintik magukat, s Jánoshida, Alattyán vagy Pusztamonostor lakói éppen úgy felkapják fejüket a Jázságról vagy Jázságról hallván, mint a valóban jász múltúak. Ezekről azonban éppen az eltérő történeti

múlt miatt mégis élesen elválnak, s látszik, hogy a tudatnak nincsen valóságos alapja. Az 1876 után kialakult közigazgatási egység területén azonban a jász tudat meglétével, Jázsághoz való tartozás hangoztatásával találkozhatunk.¹³⁶ Ám éppen ezek a községek mutatják meg az igazi jász közigazgatási és történeti tudathoz mennyire hozzátartozik a múlt, a kultúra, s mennyire nem lehet gyökér nélkül átvenni egy ilyen, egész etnikai csoportot átfogó és jellemző tudatot.

Ma a jász tudat, immár a jázsági járás keretei között, meg-erősödően van. A legkülönbözőbb seregszemlék, fesztiválok, sportesemények teret adnak a jász kultúra, a jász virtus hangoztatásának, a kulturális örökség felmutatásának. „Jázsági Népi Együttes”, „Lehel SE”, „Lehel Vezér Gimnázium”, „Jász Múzeum” megannyi utalás múltjukra, s éltetője a tudatnak. Honismereti szakkörök, képzett és kevésbé avatott

Jázsági szűcsbímzés

kutatók gyűjtik a helybeli hagyományokat, kulturális értékeket, gyűjteményeket, múzeumokat alapítanak, szerveznek, s minden helyből előkerült adatot, értéket - éppen mert tudományosan nem mindig kielégítő felkészültségük, öntudatuk pedig erős -jász-nak minősítenek.¹³⁷

Ma a 100 évet meghaladó, szintén a jász emlékek összegyűjtése és megőrzése miatt létrehozott, Lehet-kürtöt is őrző Jász Múzeum mellett, gyűjtemény-, s vele együtt múzeum-alapítási igény van: Jászárokszálláson, Jászszentandrason, Jászapátiban, Jászágón, Jászfényszaru, Jászfákóhalmán, Jászsalsószentgyörgyön, Jászladányban, Jászkiséren. S minden településen népes hallgatósága van a jász múlttal foglalkozó előadásoknak. Csak a hasonló öntudatú Nagykunságban mutatkozik még hasonló intenzitású érdeklődés, helytörténeti kutatás Szolnok megyében. Ez az

¹³⁷ A Damjanich Múzeumba érkezett pályamunkák általános tanulsága. (Egyébként másutt is a helytörténeti munkák alapvető hibája ez.)

¹³⁶ SZMNA. II. 121. kcs. ezt a témát dolgozza fel.

érdeklődés is mutatja a múlt iránti érdeklődés mértékét, a jász öntudat eleven hatását.

A jász társadalom a gazdasági életben is megtalálja a lehetőséget jász mivoltának hangsúlyozására. Legjelesebb ipari termékeiket jászként forgalmazzák, s tudatosan kötik magukhoz: „Lehel Hűtőgépgyár” illetve a „Lehel hűtőszekrény” (emblémájában is), a Szolnok megyében forgalmazott „Jász-tej”, „Jász-kenyér” (kerek, jó minőségű házi kenyér), a jászárokszállási „Jász-bútor”, mind a minőségi termék védjegyéül, büszke nevéül szolgál. Minthogy mindez járási szinten szervezett gazdasági egység, s nemcsak a volt jászági településeket foglalja magába, részesíti benne, s egyúttal kiterjeszti a jász tudatot a járás nem jász községeire is.

A jász tudat így ma is elevenen élő és ható érték, összefogója a volt jász településeknek, s mindazon településeknek, amelyek később lettek a járás - egy közigazgatási alegység - részei. Táplálója a történeti múlt, egy kulturális örökség, határai pedig szélesedében vannak. E szélesedés egyben kisugárzást, értékadást is jelent.

Irodalom

- *AEAEB, B. II.,**
1949. ОсеТННСКНН «НК Н 4»ојісКЈіоп, Т. 1., МосК-Ба, 1949.
- *AEAEB, B. ff.,**
1964. К ајраНо-БеНрепсКММ СМНМ. In: Európa et Hungária. Congressus Ethnographicus in Hungária. Budapest, 1964.
- ARTAMONOV, M. 1.,**
1960. Szarkel-Belaja Vezsa. In: Szovjet Régészet, 1960.
- *APTAMOHOB, M. H.,**
1962. НсТопнс ХаЗар. ЈлеННННрпajt, 1962.
- BALOGH I,**
1973. Civisek világa. Bp. 1973.
- BANNER János,**
1921. Jászberény név változatai. Mny. 1921.
- BARTHA Antal,**
1968. A IX-X. századi magyar társadalom. Bp. 1968.
- BARTUCZ Lajos,**
é. n. Magyar föld - magyar faj. IV. Bp. é. n.
1913-14. A jászdózsai honfoglaláskori koponyákról. NÉ. 1913-14.
1939. Előadás a Jászkun kongresszuson. In: A kunok 700 éves betelepülésének emlékére rendezett Jászkun kongresszus. Bp. 1939.
- BÉZY István,**
1975. Szülőfalu Tizzaszentimre. I—II. Debrecen, 1975. In: Damjanich Múzeum Néprajzi Adattára
- BOMBARDUS, M.**
1718. Topographia Magni Regni Hungariáé, Viennae, 1718.
- DIENES István,**
1972. Honfoglaló magyarok. Bp. 1972.

- DIÓSZEGI Vilmos,**
 1958. A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben. Bp. 1958.
 1973. A táltos alakjának földrajzi elterjedéséhez. In: Szolnok megyei Múzeumi Évkönyv I., Szolnok, 1973.
- DÓSA József-SZABÓ Elek,**
 1936. Kunszentmárton története. Kunszentmárton, 1936.
- ERDÉSZ Sándor,**
 1973. A redempciós per utóhullámai. In: Jász Múzeum, Jubileumi Évkönyve (1874-1974). Jászberény, 1974.
- FEKETE Lajos,**
 1968. A hatvani szandzsák 1500. évi adóösszeírása. Jászberény, 1968.
- FÉNYES Elek,**
 1839. Magyarország geográphiája... I-VI. Pest, 1839.
- FODOR István.**
 1975. „Verecke híres-útján...” Bp. 1975.
- FODOR Ferenc,**
 1942. A Jászság életrajza. Bp. 1942.
- FODOR Zoltán,**
 1963. A Rákóczi-szabadságharc Szolnok megyében. Oklevéltár. (Kézirat) In: Damjanich Múzeum Helytörténeti Adattára. Szolnok, 1963.
- GOMBOCZ Zoltán,**
 1923. Ossetes et Jazyges. In: Revue des études hongr. et finnoogr. Bp. 1923.
- GYÁRFÁS István,**
 I-III. A jász-kunok története. I-IV. Kecskemét, Bp., Szolnok 1870-1883.
- GYÖRFFY György,**
 1953. A kunok feudalizálódása. In: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században. Bp. 1953.

1958. A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az országig I—II. közi. Századok, 1958.
 1977. István király és műve. Bp. 1977.
- HANÁK Péter,**
 1975. Magyarország a Monarchiában (tanulmányok), Bp. 1975.
- HÁRSFALVI Péter,**
 1965. Törekvések a parasztbirtok „védelmére”. In: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában. I—II. Bp. 1965.
- HELTAI Gáspár,**
 1789. Magyar krónika. Nagy-Győr, 1789.
- HENKEY Gyula,**
 1961/a. Jellegzetes embertípusok Kecskemét környékén. Kecskemét 1961.
 1961/b. Fülöpszállási kunok embertani vizsgálata. Kecskemét, 1961.
 1962-1963. Szabadszállási kunok embertani vizsgálata. In: Népkutató Kör Évkönyve, Kecskemét, 1962-1963.
 1973. Adatok a jászdózsai lakosság antropológiájához. In: Jászdózsa és a palócság. Eger-Szolnok, 1973.
 1974ja. Adatok a lajosmizsei jászok antropológiájához. In: Cumania II., Kecskemét 1974.
 1974jb. Jászboldogháza népességének etnikai embertani vizsgálata. In: Jász Múzeum Jubileumi Évkönyve (1874-1974). Jászberény, 1974.
- ILIID Viktor,**
 é. n. Jegyzetek a Jászságról 1-X. (kézirat). In: Damjanich Múzeum Helytörténeti Adattára. Jászberény-Szolnok, é. n.
- HOLLÓ József,**
 1976. Heves és Külső-Szolnok megyék közigazgatási területének változásai a XVII-XIX. században. (Sokszorosított

anyag a KSH Heves megyei Igazgatósága kiadványa).
Eger, 1976.

HORVÁTH Péter,

1801. Commentatio de initiis, ac maioribus Jazygum et Cumanorum..., Pest, 1801.

1825. Értekezés a kunoknak és jászoknak eredetéről... Pest, 1825.

ILLÉSY János,

1905. A Jász-kunság eladása a német lovagrendnek. Századok, 1905.

JERNEY János,

1837. Gondolatok a jász-kürtről..., Szeged, 1837.

KAJIOEB, B. A.,

1971. ОсеТННМ. МокКБа, 1971.

KELÉ József,

1904. Jász-Kunság megváltása. Bp. 1904.

KELEMEN Kajetán,

1877. A Jász-Kun Redemptio..., Szeged, 1877.
Királyi regulatio,

1882. A jászok és kunok részére 1751 -dikben ki adatott Királyi Regu-latio... Szolnok, 1882.

KISS József,

1968. A Jászkunsági agrármozgalmak a kiegyezéstől a milléni-umig (1867-1895). Bp. 1968.

1971. Jászkunok a Rákóczi-szabadságharcban. Klny. A Történelmi Szemle 1971. évf-ből.

1974. K üzdelem a jászkunsági pusztákért a Német Lovagrend uralmának első évtizedeiben (1702-1720). Klny. Agrártörténelmi Szemle 1974. évf-ből.

KRING Miklós,

1932. Kun és jász társadalmunk a középkorban. Századok, 1932.

KUUN Géza,

1880. Codex Cumanicus. Bp. 1880.

1885. A kunok nyelvéről és nemzetiségéről. Bp. 1885.

LÁSZLÓ Gyula,

1973. Lehel kürtje. Jászberény, 1973.

MTT Magyar Törvénytar. Bp.

1896-tól folyamatosan kiadott kötetei.

***MAH'JIEBMH, Sí. A.,**

1974. АјтаНСКас нроöjieMa H 3ТНoreHe3 СреаHeif А3НН.

MÁNDOKY KONGUR István,

1972. A hontos széki kunok. In: Székesfehérvár évszázadai. 2. Székesfehérvár, 1972.

1973. A kun miatyánk. In: Szolnok megyei Múzeumok Évkönyve. I. Szolnok, 1973.

1974. A kun nyelv. In: Karcagi várostörténelmi tanulmányok. Karcag, 1974.

1975. A kun nyelv magyarországi nyelvemlékei. In: Keletkutatás. Bp. 1975.

MELICH János.

1912. A jász népnévről. Mny. 1912.

MOLNÁR Ferenc,

1803. Jász Berény Városában lévő Leel-Kürtének vagy Jász-kürtnek ös-mérete. Klny. 1803.

NAGY KÁLÓZI Balázs,

1943. Jászkunsági reformátusok leköltözése a Bácskába II. József korában. Bp. 1943.

NÉMETH Gyula,

1958. Eine Wörterliste der Jassen der Ungarlandischen Alanen. Berlin, 1958.

OROSZ István,

1965. A differenciálódás és kisajátítás. In: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában. I—II. Bp. 1965.

- PALUGYAY Imre,**
1854. Jász-Kun Kerületek. Külső Szolnok vármegye leírása. III. Pest, 1854.
- PINTÉR Jenő,**
é. n. Jászberény rendezett tanácsú város levéltárában lévő kiváltáslevelek és oklevelek gyűjteménye. Jászberény, é. n.
- PLETNYEVA, Sz. A.,**
1960. Besenyők, torkok és polovecek a déloroszországi steppeken. In: Szovjet Régészet, 1960., 1962.
- RÉVÉSZ Imre,**
1966. Bécs Debrecen ellen. Bp. 1966.
- RUSVAY Lajos,**
1940. Jásztelek története, (kézirat), Jásztelek, 1940. Szolnoki Damjanich Múzeum Helytörténeti Adattára.
- SELMECZI László,**
1966. Népi műemlékkutatás Szolnok megyében. Jász-kunság, 1966.
- SELMECZI László,**
1973. Adatok és szempontok a kunok régészeti kutatásához Szolnok megyében. In: Szolnok megyei Múzeumi Évkönyv, Szolnok, 1973.
- SERES Péterné,**
1975. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye kialakulása. Szolnok, 1975.
- SIPOS Orbán,**
1880. Rendszeres jelentés Jász-Nagykun-Szolnok megye állapotáról (1879). Szolnok, 1880.
- SOÓS Adorján,**
1944. A kunok és jászok története a kunok betelepedéséről a mohácsi vészig. Bp. 1944.

- SZABÓ Irén,**
1971. Egy jász falu gazdasági-társadalmi képe a redemptio után. Debrecen, 1971.
- SZABÓ István,**
1973. Egy jászdózsai család genealógiája. In: Jászdózsa és a palócság, Eger-Szolnok, 1973.
- SZABÓ István-SZABÓ László,**
1977. Szolnok. (Útikalauz). Bp. 1977.
- SZABÓ Lajos,**
1966. Szegények és tanácsbeliek ellentéte Kunhegyesen a XVIII-XIX. század fordulóján. Szolnok, 1966.
1973. A „Mirhó gáttjának” építése. (Adatok a „Tisza II.” előtörténetéhez). In: Szolnok megyei Múzeumi Évkönyv. Szolnok, 1973.
- SZABÓ Lajos-ZSOLDOS István,**
1969. Fejezetek Kisújszállás történetéből. Szolnok, 1969.
- SZABÓ László,**
1966. Mária Terézia 1760/61-es cigányrendelete a Jászságban. Jász-kunság, 1966.
1974/a. A jászok magyarországi betelepődése. In: Jász Múzeum Jubileumi Évkönyve (1874-1974). Jászberény, 1974.
1974/b. A középkori jászsági lakosság etnikai jellegéhez. In: Jász Múzeum Jubileumi Évkönyve (1874-1974). Jászberény, 1974.
1974/jc. A redempció hatása a Jászság kultúrájára. In: Paraszti társadalom és művelődés a 18-19. században. I. Faluk. Szolnok, 1974.
1974/d. Kertes települések az Alföldön. (Kézirat). Damjanich Múzeum Néprajzi Adattára. Szolnok, 1974.
1976. Egy tárgy szótörténeti háttere. In: Túrkevei Tanulmányok. Túrkeve, 1976.
1978/a. A kiskunsági puszták emléke a mai Jászságban. Cumania. V. Kecskemét, 1978.

- 1978/b. A jászok mítoszalkotási, kísérlete a XVII-XVIII. században. In: Mítosz és történelem. Bp. 1978.
- 1978Jc. A redempció hatása a Jászság kultúrájára. In: Szolnok megyei Múzeumi Évkönyv. II. Szolnok, 1978.
- 1978/d. Wortgeschichtlicher Hintergrund eines Gegenstandes. In: Szolnok megyei Múzeumi Évkönyv. II. Szolnok, 1978.
1979. A jász etnikai csoport I. Szolnok, 1979.

SZÁNTÓ Konrád,

1974. A jászberényi ferences templom története. Bp. 1974.

SZEDERKÉNYI Nándor,

Heves vármegye története, Eger, I-IV.

SZŰCS Jenő,

1974. Nemzet és történelem. Bp, 1974.

SZŰCS Sándor,

1946. Pusztai krónika. Bp. 1946.
1954. Ludas Matyi cimborái. Szolnok, 1954.
1956. Hány János bajtársai. Bp. 1956. Szolnok, 1956.
1957. Pusztai szabadok. Bp. 1957.
1962. Szól a duda, verbuválnak. Bp. 1962.
1977. Régi magyar vízivilág. Bp. 1977.

TÁLASI István,

1977. Kiskunság. Bp. 1977.

TÓTH Ilona,

- 1973/a. Határhasználat Jászdózsán. In: Jászdózsa és a palócság. Eger-Szolnok, 1973.
- 1973/b. Ragadványnévadás Jászdózsán. Stúdium. Debrecen, 1973.

TÓTH János,

1976. A Jászkunság helyzete a 18. század végén. Jászberény, 1976.

VÁLYI András,

- 1796-1799. Magyar Országnek leírása. Buda, 1796/99. I—III.

VARGA János,

1967. A jobbágyi földbirtoklás típusai és problémái 1769-1849. Bp. 1969.
1969. A jobbágy rendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban. 1556-1767.

*Illéssy János kunkapitány,
Kossuth kormánybiztosának szobra Kisújszálláson
(Györfi Sándor szobrászművész munkája)*

Bathó Edit

A JÁSZ IDENTITÁS A 20-21. SZÁZADBAN

A Jászság jól körülhatárolható táj Magyarország térképén. A Mátra hegység lábánál, a Zagyva és a Tarna folyók, valamint az Ágó patak által körülzárt, ligetes, alföldi táj. A középkorban több mint ötven falu állt a területén, de napjainkban csupán 18 település alkotja (Alattyan, Jánoshida, Jászágó, Jászárokszállás, Jászsalsószentgyörgy, Jászapáti, Jászberény, Jászboldogháza, Jászdózsa, Jászfelsőszentgyörgy, Jászfényszaru, Jászivány, Jászkákóhalma, Jászkisér, Jászladány, Jászszentandrás, Jásztelek, Pusztamonostor) melyek neve – három kivételével – jász előtaggal kezdődik. Ily módon az ide érkező vendégek mindjárt tudhatják, hogy olyan vidéken járnak, amelynek lakói valamilyen módon összetartoznak.

A terület gazdasági, szellemi és vallási központja kezdettől fogva Jászberény, amelyet a források 1357-ben említenek először Beren névalakban. 1550-ben már városi rangú település, de jöllehet már korábban is.

A jászok közismertek sajátosan erős öntudatukról, amely nemcsak érzésekben van jelen, de legkülönbözőbb módon, életük számos területén megnyilvánul. A jász identitás igen hosszú utat tett meg a jászok 13. századi magyarországi letelepedéstől napjainkig. Történetét, változásait Szabó László, a Jászság kiváló kutatója tekintette át tanulmányában, s fejlődésének hat korszakát határozta meg. Megállapította, hogy az eltérő származás, a kiváltságos történelmi múlt, a közigazgatási és jogi különállás adta az alapot a jász identitás kialakulásához és évszázadokon át tartó fennmaradásához, de változását minden korban más és más tényező motiválta. Ennek megfelelően beszélhetünk etnikai, közjogi, jász-kun, egységes jász, közigazgatási, valamint történelmi és kulturális tudat koráról.¹

A Jászkun Kerület 1876-os megszűnését követő időszakot Szabó László a *történelmi és a kulturális tudat* koraként jellemezte, amelyben már nem az egykori privilégiumok, hanem egyre inkább a történelmi és népi

*Rekonstruált redemptios zászló a Jász Világtalálkozón, Jászdózsa, 2001
(fotó: Tóth Tibor)*

hagyományok kaptak mind erőteljesebb szerepet. Ez az időszak, – sajátos tartalommal és karakteresebb arculatot öltve –, voltaképpen napjainkban is tart.

A jász öntudat 21. századi továbbélésének legfőbb mozgatórugója az a széleskörű hagyományőrzés, amely az 1990-es évektől kezdve egyre nagyobb teret hódít nemcsak a fiatalok, de az idősebb korosztály körében is.

A jász öntudat napjainkban a kiváltságos történelmi múlt és az ősök iránti tiszteletet, valamint büszkeséget és tartást jelent, s a mindennapi életben a legkülönbözőbb formában és módon nyilvánul meg.

A továbbiakban tekintsük át a jász öntudat a 21. századi megjelenési formáit:

¹ Szabó L., 1998. 54-66.

Új közigazgatási jelképek: címerek, zászlók

Különösen nagy lendületet adott a jász identitás 20. századi meg erősödésének az 1989-es rendszerváltozás. A jász települések egymás után alkották újra *közigazgatási jelképeiket*: a címereket, pecsétet és a zászlókat. A legtöbb esetben a régi, történelmi címert újították fel, s ahol nem volt, újat készítettek.

A *település zászlók* elkészítetésekor ugyancsak a régi zászlókat vették alapul, amelyekben a jászok ősi színe, a kék dominált. Felmerült az igény a múzeumban őrzött, de napjainkra már teljesen szétfoslott *történelmi zászlók* – 1745-ös redemptios zászló, 1845-ös Szabad jászok zászlaja – felújítására is. A rekonstrukciók 2001-ben magánszemélyek adományából elkészültek, s azóta a jász települések ünnepi rendezvényein ott díszelnek az ország, a település és az Unió zászlók mellett.

Jászkürt – Lehel kürtje

A jászsági címerek és zászlók legjellemzőbb közös motívuma a *Jászkürt* – más néven *Lehel kürtje* – amely már a 19. század közepétől a jászok összetartozásának legfőbb szimbólumaként szerepelt.² A kürtöt 1874-től a Jász Múzeum őrzi, de ma sem csupán egy múzeumi tárgy, hanem napjainkban is a jász identitás egyik legfőbb kifejezője. Ennek megfelelően számos újkori szokás alakult ki körülötte a különböző helyeken és alkalmakon való megjelenésére. Nagy ünnepeken (pl. Város Napja, Jászkun Redemptio, Jász Világtalálkozó stb.) a regnáló vagy az emeritus jászkapitány, a jászkapitányné, a Jász Múzeum igazgatója, a történelmi zászlók másolatát vivő huszárok, illetve jász viseletbe öltözött férfiak kíséretében viszi be a Jászkürt másolatát, és adja át a város polgármesterének, aki a díszasztalon, vagy egy mives kovácsoltvas asztalkán álló ún. kürttartóba helyezi. Az ünnepség végén hasonló ceremóniával viszik ki, csak ekkor a polgármester már a múzeumigazgatónak adja át a kürtöt, ezzel jelezve a Jászkürt *múzeumi tárgy* státuszát is.

Különösen hangsúlyos szerepet kap a Jászkürt a jászok világtalálkozóján. A jászkapitányok és huszárok kíséretében olykor az ünnepi

2 Botka J., 1998. 84., Bathó E., 1999. 67.

A Jászkürt ünnepélyes bevitele a jászberényi Nagytemplomba, 2013
(fotó: Bugyi Gábor)

szentmisére is beviszik, de másolatából iszik a jászkapitány is a tisztségébe való ünnepélyes beiktatásakor.

Az eredeti Jászkürtöt csak nagyon ritka esetben veszik ki múzeumi „szentélyéből”, (pl. Honfoglalás c. kiállítás megnyitója a Magyar Nemzeti Múzeumban, Nemzeti Vágta döntője stb.), és szólaltatják meg a közönség nagy örömeire.

Számtalan intézmény, vállalat, egyesület is viseli a kürt nevét, s ábrázolása a legkülönbözőbb helyen tűnik fel. (Jászkürt fogadó, Nagytemplom főbejárata, r. k. Főplébánia kapuja, Déryné Rendezvényház, Bank épülete, magánház stb.). A kürt másolatai is igen népszerűek, amelyet a legkülönbözőbb alapanyagokból (szalma, vessző, mézeskalács, fa, agyag, porcelán, üveg, marcipán, égetett cukor) készítenek, s előszeretettel ajándékozzák.³

A jászok a 16. századtól azonosítják a Jászkürtöt Lehel vezér legendás kürtjével, s e kettős szerepkörben illesztették be újkori hagyo-

3 Bathó E. 2007. 133.

mányörzésükbe is. Időközönként azonban hol egyik, hol pedig másik megnevezése kap nagyobb hangsúlyt. Az 1940-es 50-es években előszeretettel nevezték Jászberényt „Lehel városának”, ekkor a Lehel-kürtként való elnevezése volt népszerűbb. Az 1980-as évektől a Jászkürt-ként való elnevezése került előtérbe, s napjainkban ismét egyre gyakrabban kerül szóba Lehel vezér, és az ő kürtje. Ezt igazolja a 2014. május 30-án, Jászberény főterén felavatott Lehel vezér szobor is, Melocco Mikós és Párkányi Raab Péter szobrászművészek alkotása.

Helyi újságok, honismereti lapok

Az 1990-es évek elején egymás után indítják be a jász települések a helyi újságjaikat

(Jászkürt, Jászvidék, Jász Újság, Mi újság Fényszarun?, Dósai Hírek stb.), amelyek többsége napjainkban is folyamatosan megjelenik.

A Jász Múzeum szakmai munkáját segítő Jász Múzeumért Alapítvány 1994-ben indította útjára a *Redemptio*-t, a jász és kun települések honismereti lapját azzal a céllal, hogy lehetőséget biztosítson a Jászkunsággal foglalkozó tudományos kutatók és helytörténészek tudományos, ismertterjesztő írásainak megjelentetésére, hírt adjon a Jászság és a két Kunság fontosabb helytörténeti, kulturális, hagyományörző és művészeti eseményeiről, évfordulóiról, általa is erősítve a *jász és kun öntudat jelenkori továbbélését*. Ily módon a lap egyfajta újkori összekötő kapoccsá vált a Jászkunság – egykor közös közigazgatás alá tartozó – települései között.

A lap szakmai hátterét kezdettől fogva a Jász Múzeum biztosítja. Az elmúlt 21 év alatt a *Redemptio* közkezdvelt lapjává vált a Jászkunság történelmi múltja, szokásai, valamint a jelenkori hagyományai iránt érdeklődőknek. Sokan olvassák és használják, s az évek folyamán nélkülözhetlenné vált a Jászkunsággal kapcsolatos témák feldolgozásánál.

A lap A/4-es formátumban, színesben, 24 oldalon, kéthavonta jelenik meg 1000 példányban.

A *Redemptio* legfőbb értéke a szülőföld szeretetére, és a jász-kun identitás erősítésére irányuló törekvésében rejlik.

Jászsági Évkönyvek

Évkönyvek, helytörténeti, néprajzi kiadványok

Az elmúlt huszonöt évben különösen sok iskolai, könyvtári, múzeumi évkönyv látott napvilágot, s 1993-ban kiadásra került az első *Jászsági Évkönyv* is, amely azóta is minden év karácsonyának egyik szép ajándéka.

A Jászságban minden évben számos helytörténeti, néprajzi kötet jelenik meg a *helyi könyvkiadóknak* köszönhetően. Közülük is kiemelkedik a Jász Múzeumért Alapítvány, amely az elmúlt 21 évben három kiadványsorozatban (Jászsági Könyvtár, Jászsági Füzetek, Jászság népművészete) és sorozaton kívül összesen 43 kötetet jelentetett meg. Hasonló módon jeleskedik a könyvkiadásban a Jászapátiak Baráti Egyesülete, a KÉSZ Jászberényi Szervezete és a Jászsági Évkönyv Alapítvány.

A megjelenő kötetek komoly szerepet játszanak a szülőföld történetének, népeletének megismerésében, az ismeretterjesztésben és a hagyományörzésben.

Város és Falu Napok

A jász települések 1990-től *város és falu napokat* rendeznek, amelyek minden évben kiváló alkalmat nyújtanak az elszármazott jászok hazalátogatására, a helyi művészeti csoportok, hagyományörző közösségek bemutatkozására és a közös szórakozásra. Szokássá vált a régi helyi hagyományok felelevenítése is (aratási, szüreti szokások, régi mestersegek és paraszti munkák bemutatása). E tevékenységben különösen élen jár Jászberény (1848-as hagyományok, tavaszi hadjárat), Jászdózsa (régí vásár, lakodalom, aratás, mestersegek), Jászapáti (aratási szokások), Jászkisér és Jászladány (Hagyma Napok), Jászágó és Jászfelsőszentgyörgy (szüreti szokások).

Jászok Egyesülete

Jászágért-díj

1991-ben Budapesten megalakult a *Jászok Egyesülete*, amely nemcsak az elszármazott jászokat tömöríti, de igyekszik fennhatósága alá vonni a Jászságban élőket is. Az egyesület egymás után jelenteti meg a jász történelem könyvritkaságait (Horváth Péter, Gyárfás István, Fodor Ferenc, Palugyai Imre munkái), ösztöndíjakat ad pedagógusoknak, diákoknak és minden évben a Jász Világtalálkozón adja át az általa alapított életmű elismerést, a *Jászágért-díjat*.

2010-ben alapította az egyesület a *Jászági Civil Vándordíjat*, amelyet hagyományörző közösségek nyerhetnek el.

Jászság szerte ugyan csak ebben az időben egymás után jönnek létre az ún. *baráti körök*, akik a településekről elszármazottakat tömörítik és kötik össze a szülőfölddel. Melléjük különböző *egyesületek* (Városvédő és Szépítő Egyesület, Pendzsom Egyesület, stb.) és *alapítványok* szület-

nek (Jász Múzeumért Alapítvány, gróf Apponyi Albert Alapítvány, Sáros András Alapítvány stb.), ahol kiemelkedő értékmentő munkát, tudományos, kulturális és könyvkiadói tevékenységet végeznek.

Honismereti szakkörök, tájházak és helytörténeti gyűjtemények a Jászságban

A hagyományok őrzésében és ápolásában, a jász identitás erősítésében nagy szerepet vállalnak a Jászság *honismereti szakkörei*, amelyek tevékenysége igen széles körű. Elsődleges feladatuknak az egykori népelet tárgyi emlékeinek összegyűjtését, megőrzését tekintik, de mellette nagy hangsúlyt fektetnek a gazdálkodás, a mestersegek ismeretanyagának feltérképezésére és írásban való rögzítésére. A szakkörök különösen sokat tesznek a régi szokások megismerése és megőrzése érdekében is. Így elevenítik fel időről-időre többek között a régi disznótor, az aratás, a cséplés, a szüret, a lakodalom és a betlehemezés szokását. 2006-ban a jákóhalmi és a dósai honismereti szakkörök életre hívták a Nempomuki Szent János napján, május 16-án gyakorolt egykori szokást, a *Jánoska eresztést*, amelyhez a következő évben Jásztelek és Jászberény is csatlakozott, s a rég elfeledett szokás azóta újra él. 1989-től minden év decemberében Jászkiséren rendezik meg az *Apáról Fiúra* című hagyományörző bemutatót, ahol elsősorban gyermekek szerepelnek, de felnőtt csoportok is szívesen közreműködnek.

A szakkörök lelkes gyűjtőmunkája révén alakultak meg a *helytörténeti gyűjtemények és tájházak*. Fenntartásukat a helyi önkormányzatok vállalták magukra, de a kiállítások gondozását a szakköri tagok végzik. A Jászságban – az országban egyedülálló módon – tizenöt településen (Alattyán, Jánoshida, Jászágó, Jászsalsószentgyörgy, Jászapáti, Jászárók-szállás, Jászboldogháza, Jászdózsa, Jászfényszaru, Jászivány, Jászkjóhalmi, Jászkisér, Jászladány, Jásztelek, Jászszentandrás) 21 helytörténeti gyűjtemény, tájház működik.

Hagyományörzés a néptánc nyelvén

A hagyományörzés egyik jelentős bázisa a jászsági *néptánc mozgalom*. 1971-ben alakult meg Jászberényben, az azóta nemzetközi hírnév vált *Jászsági Népi Együttes*, amely kezdettől fogva szívügyének tekinteti a jászsági táncok összegyűjtését, megismerését és népszerűsítését. Az együttesnek napjainkban négy gyermek, egy ifjúsági és egy felnőtt csoportja működik. Az ő példájuk nyomán Jászapáti, Jászkiséren és Jászfényszarun és Jászdózsán is alakultak együttesek, és ma is eredményesen működnek. 2001-ben a jászsági néptánc együttesek új szervezeti formába tömörültek. Létrejött a Viganó Alapfokú Művészetoktatási Intézmény, amelyben a gyerekek nemcsak táncot tanulnak, de elméleti órákat (folklór, tánc történet) is hallgatnak, s az anyagból vizsgáznak. A tánc együttesek mindenkor hasznos időtöltést, s a fellépések révén pedig maradandó sikerélményt biztosítanak a gyerekeknek. Mindezen túl igen jelentős a közösségformáló ereje is. A tánc széleskörű térhódítását, s a néptáncok tanulása iránti igényt mutatja az is, hogy 1999-ben megalakult a *Jászberényi Hagyományörző Együttes*, 2007-ben pedig a *Petence Együttes*.

Régi táncalkalmak napjainkban

A Jászág régi táncalkalmainak (pendzsom, Jász bál) felelevenítésén és megőrzésén a néptánc együttesek mellett a *Jászsági Hagyományörző Egylet*, a jászberényi *Városvédő és Szépítő Egyesület*, a *Fényszaruiak Baráti Egyesülete*, a *Jászárokszallásiai Baráti Köre* és a *Jászapátiak Baráti Köre* fáradozik.

Jászberényben a *Városvédő és Szépítő Egyesület* tagjai 1990-ben rendezték meg először a 19. századi polgári báli hagyományokra épülő *Jász bált*. A régi szokáselemeket (bálanya, bál vendége, táncrend, bálkirálynő, bálherceg stb.) sikerült oly módon ötvözni napjaink szórakozási kultúrájával, hogy azt a közönség fenntartás nélkül elfogadta. Mind ez példaként szolgált más bálrendezők számára is, s azóta már számos jász településen rendeznek farsang idején hasonló, régi hagyományokat felelevenítő bált (FÉBE Bál – Jászfényszaru, JABE Bál – Jászapáti, Árok-

szallási Jász bál stb.). Az évek folyamán természetes módon kialakult a bálók sajátos arculata, karaktere, de két dolog mégis közös bennük, a hagyományörzés és a jótékony cél.

A jászsági népdalkincs őrzői

A jászsági népdalkincs gyűjtői és őrzői a *pávakörök*, illetve *népdalkörök*. Művészeti munkájuknak köszönhetően széles körben népszerűsítik népdal kultúránk méltatlanul elfeledett kincseit. A Jászág gazdag népdalanyagából a *Jász Múzeumért Alapítvány* 1998-ban megjelentette az azóta már második kiadást megért *A jászsági zölderdőbe...* című népzenei kazettát és CD-t, a Jártató Zenekar és jászsági énekesek közreműködésével. A Budapesten működő Jászok Egyesülete ugyancsak 1998-ban adta ki a *Jászsági népdalcsokor* című kazettáját és CD-jét a jászsági pávakörök és népdalkörök közreműködésével, majd 1999-ben *Jászsági ünnepnapok* címmel újabb kazettát és CD-t adott ki a 20. század eleji jászsági népdalgyűjtések eredeti hangzóanyagával.

Lovas hagyományok a Jászágban

Az 1990-es évek elején a jászág figyelme az elsők között fordult a *lovas hagyományok* felé. Bolla János 1990-ben megalakította a Jász Bandériumot, feltámasztva ezzel a feledés homályából a Jászág régi huszár-hagyományait.

A Jász Bandérium ruházata az egykori, legendás *Nádor-huszárok* öltözetének, eredeti darabok után készített hasonmása, zászlójuk pedig a Jász Múzeumban őrzött *Szabad jászok* ősi zászlájának mintájára készült.

A jászfényszarui Városháza dísztermében 1996. március 17-én 13 fő szabad elhatározásból kinyilvánította, hogy a szülőföld és őseik szeretetéből indítva a FÉBE (Fényszaruiak Baráti Egyesülete) keretében önálló csoportként létrehozta a *Szücs Mihály Huszárbandériumot*. Gyakran a család minden tagja részt vesz a bandériumi munkában. A bandériumok szinte minden falusi, városi és hagyományörző rendezvényen részt vesznek: díszlegnek, lovas karuszelt, bajnívást mutatnak be, csatát elevenítenek fel. A lovas bandériumok legnagyobb rendezvénye

a Tavaszi hadjárat, amely minden évben, április 2-án, a boldogi csatával kezdődik, majd Jászfákóhalmán és Jászberényben folytatódik. Innen tovább indulnak a csapatok Tápióbicskére, ahol eljátsszák a hídi csatát, majd Isaszegen át egészen Vácig mennek. Az egy hétig tartó hadjárat komoly erőpróba embernek és állatnak egyaránt. Délceg huszárjaink gyakran képviselik a Jászságot külföldi országokban is.

Hagyományörző íjász egyesületek

A 2000-es évek elején a Jászságban is megjelentek az első íjász csoportok, egyesületek, akik a különböző történelmi korok íjász hagyományainak megismerését tűzték zászlajukra. Az elmúlt években az íjászat rendkívül vonzóvá vált vidékünkön, jelenleg öt nagy létszámú egyesület működik igen eredményesen (Jászberény, Jászfákóhalma, Jászdózsa, Jászfényszaru, Jászkisér). Ez a foglalatosság igen hasznos időtöltést nyújt sok család számára. Az egyesületek rendszeresen szerveznek íjász bemutatókat és versenyeket, amelyek mindig nagy sikert aratnak a közönség körében.

A jászok világtalálkozója és a jászkapitány

A jász öntudat újkori fejlődésében jelentős szerepet játszott a *jászkun redemptio 250 éves évfordulója*, amelyet 1995-ben nagy pompával, s összefogással ünnepelt meg a Jászkunság. Ebben az évben rendezték meg Jászberényben a *jászok első világtalálkozóját* is, mely új hagyományt teremtett és indított útjára. 1995-től minden évben más és más településen rendezik meg a jász hagyományörzés legnagyobb seregszemléjét, a jászok világtalálkozóját.⁴

1998-ban, a Jászfényszaruban megrendezett IV. Jász Világtalálkozón választotta meg a Jászság az újkor első *jászkapitányát*, s azóta minden évben a találkozó egyik legszebb pillanata a jászkapitány beiktatási ceremóniája. Ünnepélyes beiktatásakor megkapja a tisztséghez járó méltóság jelvényeket: a megbízatását igazoló oklevelet, a kapitányi pecsétet, a kapitányi medált, a kapitányi kardot, a prémes mentét, a nyakravalót,

4 Bathó E., 2001/a. 2-5.

Felvonulás a XVI. Jász Világtalálkozón, Jászágó, 2010. (fotó: Bugyi Gábor)

a süveget és a Jászkürt hiteles másolatát, amelynek öblébe ezüst poharat szorítva, s abba bort töltve a jászokra kell köszöntenie. A kapitány legfőbb feladata a jász hagyományörzés segítése, támogatása, a jász identitás erősítése. A kapitányi tisztség ugyan egy évre szól, de minden kapitány újra választható. Munkájukat a Jászkun Kapitányok Tanácsa irányításával végzik, amelynek élére háromévenként maguk közül jászkun főkapitányt választanak. A jász-, a nagykun- és kiskunkapitány megnevezés életük végéig megilleti őket.

A regnálási idő után, mint emeritus (tisztületbeli) jászkapitány továbbra is aktívan részt kell vennie a Jászkun Kapitányok Tanácsa munkájában, s dolgoznia kell a jász hagyományörzésben.

A Jászkun Kapitányok Tanácsa a Protokoll Szabályzat alapján működik, amelyet a történelmi hagyományok, a kapitányokat választó hagyományörző közösségek javaslatainak figyelembe vételével 2011-ben Bánkiné dr. Molnár Erzsébet, a Kiskun Múzeum ny. igazgatója, dr. Bartha Júlia, a Damjanich János Múzeum osztályvezetője, dr. Bathó Edit, a

Jász- és kunkapitányok a Hadtörténeti Múzeum udvarán a jászkun huszárak emlékművének avatásán, Budapest, 2009. (fotó: Suba Bea)

Jász Múzeum igazgatója és Mészáros Márta, a Kiskun Múzeum igazgatója állított össze.⁵

A jászok példáját követve 2000-tól a nagykunok, 2005-től pedig a kiskunok is választanak kapitányt, akik komoly szerepet vállalnak a kun identitás erősítésében és a kun hagyományörzésben.

A Jászkun Kapitányi Tanács 2014-ben megalapította *A Jászkunság hagyományörzéséért* néven díjat, amelyet első alkalommal a Redemptio ünnepén, Jászberényben adtak át.

Az eltelt évek alatt fokozatosan megerősödött a jász-, nagykun- és kiskunkapitányok szerepköre, hagyományörző tevékenysége, és kialakult helyük napjaink közméltóságainak sorában.

⁵ Bathó E., 2013. 22.

Jászkapitányok kertje

A jászberényi Városvédő és Szépítő Egyesület 2001-ben, a millenium évfordulója tiszteletére az 1745 és 1876 között működő jászkapitányok emlékére ún. *Kapitánykertet* hozott létre a Szabadtéri Színpad és a Zagyva által körbezárt térségen. A tizenhét jászkapitányt tizenhét féle díszfa jelképezi, s minden fa előtt egy szép formájú mészkő áll, s azon egy réztáblán olvasható az illető kapitány neve, s az hogy meddig működött a tisztségben. A fákat magánszemélyek és intézmények adományából vásárolták meg, akik azóta is gondot viselnek rá.⁶

Jászkun Redemptio ünnepe

A jászok és a kunok legnagyobb ünnepe május 6-a, az 1745-ös redemptios diploma aláírásának napja, amely lehetővé tette jogtalanul elvett szabadságuk és kiváltságaik visszaváltását.

A jászok és a kunok a 20. században első alkalommal 1995-ben, egész éven át tartó, nagyszabású ünnepség keretében emlékeztek meg őseik példanélküli nagy tettéről, a Redemptio-ról. Ezt követően minden évben tartottak kisebb-nagyobb megemlékezéseket, s ebben Jászkóhalma járt jó példával, majd 2001-től Jászberényben a Városvédő Egyesület tagjai a Kapitánykertben emlékeztek meg a történelmi eseményről.

Jász-emlékmű, Jászberény, (fotó: Baráth Károly)

A Jászkunság 2005-ben ünnepelte a Jászkun Redemptio 260 éves évfordulóját. E jeles jubileum alkalmából Jászberényben felavatták a *Jász-emlékművet*. A természetes sziklatalapzaton álló, egész alakos bronz szobor a jászkapitányt ábrázolja, korabeli öltözetben, s kezében a jászok kürtjével. A talapzaton a jász

⁶ Bathó E., 2001/b. 18-19.

Jászok és kunok delegációja a Parlamentben a Jászkun Redemptio történelmi emléknappá nyilvánításának alkalmából, Budapest, 2014. (fotó: Halász Lajos)

települések címerei valamint a szabad jászok bronz címere látható. Az emlékmű Györfi Sándor szobrászművész alkotása.

Ettől kezdve az emlékmű előtt tartották a redemptios ünnepségeket, amelyhez ekkor már Jászberény Város Önkormányzata is csatlakozott.

Rendkívül nagy jelentőséggel bírt a 2014-es esztendő, amikor a korábbi sikertelen próbálkozások után február 4-én az Országgyűlés a redemptios diploma aláírásának napját, május 6-át történelmi emléknappá nyilvánította. Az erről kiadott határozat *„tisztelettel adózik azon jászkun polgárok előtt, akik – a magyar történelemben példátlan módon – szabadságukat 580.000 ezer rhenes aranyforintért vásárolták vissza.*” A Parlament azt is kinyilvánította, hogy támogatja olyan megemlékezések szervezését, amelyek a jászok és kunok ősi szülőföldszeretetével, szabadságszeretetével és öntudatával kapcsolatosak.⁷

7 Körei Nagy K. 2014. 7.

Jász Himnusz

2000 karácsonyán Gaál Áron költő tollából született meg a *jászok himnusza*. A tizenkét versszakos költemény a jász történelmet éneklé meg, végigkísérve küzdelmes sorsuk főbb eseményeit. Borsodi László zeneszerző a himnusz utolsó három versszakát meg is zenésítette, amelyet egyre gyakrabban énekelnek különböző ünnepeken. A himnusz ősbemutatójára 2001. július 7-én, Jászdózsán, a jászok világtalálkozóján került sor.⁸ Azóta már két település is rendelkezik saját települési himnusszal. 2005 áprilisában elsőként Jászsószentgyörgy alkotta meg himnuszt, Gaál Áron szövegével és Tóth János zenéjével, majd ugyanez év júliusában Jánoshidán, a világtalálkozón hangzott fel a település himnusza, amelyet Koltay Gergely és a Kormorán Együttes szerzett.⁹

A jász viselet reneszánsza

A *jász viselet* feltámasztásának igényét kezdettől fogva az egyre erősödő jász öntudat motiválta. Első megvalósítói a néptáncsoportok voltak, majd a lovas bandériumok, népdalkörök és díszítőművészeti körök is követték a példát. 1989-ben a Jász Múzeum szorgalmazására a Jászság rég elfeledett, színpompás viselete a figyelem középpontjába került.

Az 1995-ös esztendő pedig rendkívül nagy jelentőségű volt a jász viselet széles körben való terjedését illetően. Ugyanis ebben az évben ünnepelte a Jászkunság a Redemptio 250 éves évfordulóját, és ekkor rendezték meg első alkalommal a jászok világtalálkozóját. Erre a nagy ünnepre már nemcsak a hagyományörző közösségek, hanem magánszemélyek részére is készültek ruhák. A rekonstrukciókhoz a Jász Múzeumban és a helytörténeti gyűjteményekben fellelhető eredeti ruhadarabok adták a mintát. S azóta korosztályra való tekintet nélkül egyre többen varratják meg a régi parasztpolgári viseletet és különböző ünnepeken magukra öltve, büszkén viselik azt.

Elmondhatjuk, hogy a 21. század elején a jász viselet újjászületésének lehetünk tanúi, amely szinte egyedülálló törekvésnek tekinthe-

8 Bathó E. 2001/c.:12-13.

9 Voller A., 2005.

Jász viseletbe öltözött asszonyok és férfiak a Kiskun Múzeum udvarán, Kiskunfélegyháza, 2009. (fotó: Suba Bea)

tő nemcsak Magyarországon, de Európában is. Ahhoz azonban, hogy a jász viselet tovább éljen, nagyon fontos volt, hogy az elmúlt években létrejöttek a *ruhákat készítő népi varróműhelyek és megteremtődtek viselésének alkalmai*. Ilyenek a történelmi évfordulók, a város és falu napok, a jász bálók, a jász világtalálkozók, a különböző hagyományőrző rendezvények, de az is gyakorlattá kezd válni, hogy a lakodalmakban éjfélkor jász viseletbe öltözik át az ifjú pár, és abban mulatnak reggelig. De sokan készíttetnek és adnak ajándékba (például szülők, nagyszülők a távol élő gyermekeiknek, unokáiknak) főkötőt vagy teljes jász viseletet is.

A jász öltözet viselésének ma is legünnepélyesebb alkalmá minden évben más és más jász településen megrendezésre kerülő Jász Világtalálkozó, ahol évről-évre egyre többen jelennek meg jász viseletben, s igazán pompás élményt nyújt az ünnepi szentmisén és a felvonuláson a szebbnél-szebb selyem, taft, brokát viganók, habos ingvállal, pruszlikok,

nyárikák, zsinóros, ujjas lajbik, menték, valamint kék és bordó bársony, kerepélyes „féketők” látványa.¹⁰ Úgy gondoljuk, ma is érvényes lehetne Rodiczky Jenő 1865-ben a jász viseletre tett megjegyzése, miszerint „*a jász nők csak úgy úsznak a selyemben.*”¹¹

A jászok gazdag viselet-tárházából talán a legszebb, a 19. századi parasztpolgári viselet került felelevenítésre, amely a kivetkőzőskor úgy maradt el, hogy nem volt módjában megváltozni. Ennek következtében a régi szépségében pompázó viselet kerülhetett felújításra. Jóllehet az öltözethez szükséges finom kelmék ma is igen drágák, és egy rend öltözet elkészítése komoly összegbe kerül, ennek ellenére az asszonyok közül sokan már nem is egy, hanem kettő-három, vagy ennél több rend viselettel is rendelkeznek. Kezdetben természetesen mindenki az ünnepi viseletet varratta meg, s azt használták mindenhová. Később azonban egyre világosabbá vált, hogy szükség van *gyüvő-menő ruhára*, sőt az ünneplők közül *kis- és nagyünneplőre* is.

A felújított jász öltözet viselése egyértelműen bizonyos alkalmakhoz, a legtöbbször valamilyen ünnepi alkalomhoz köthető, ugyanúgy, mint ahogyan Ausztriában, Norvégiában, Finnországban, Svédországban és Bretagne-ban. A felújított jász viselet, – amelynek napjainkban sajátos érzelmi háttere van – az elszármazott jászok révén eljutott már a világ számos országába (Franciaország, Svájc, Japán, USA, Åland-szigetek stb.) szép példája egy nép identitás tudatának és hagyományőrzésének.

Jászsági szücsbímzés mai textíliákon

A viselethez hasonló módon vált ismertté az országban az egykori *jászsági szücsbímzés* is. A jászsági szücsök egykori gazdag mintakészlete az idők folyamán teljesen feledésbe merült. Az 1970-es évek második felében a díszítőművészeti szakkörök tagjai – élükön az országosan ismert *Fejér Mária* tanárnő vezetésével – tettek próbálkozást a mintakincs felkutatására és felelevenítésére. Az volt a céljuk, hogy megtalálják azt a

10 Bathó E., 2013. 153. Bathó E., 2006.111-117.

11 Herbert J., é. n. 96.

Jász mintával hímzett oltárterítő, Jászberény, (fotó: Bíró János)

megoldást, amellyel a régi mintákat napjaink textíliáin is alkalmazhatják. Már a munka elején egyértelművé vált, hogy hímzett subák zárt mintaegységei, a *válltányérok* és a *sorminták* nem használhatók fel az új alkalmazásban, ezért meg kell bontani őket, a motívumokkal (sasköröm, kutyatök, bödösbogaras, galambkosár, császárszakáll, vesevirág, gyorgyina, rozsmaringág, nyitott-csukott tulipánok stb.) új mintákat kell tervezni.¹² Így alakították ki a hímző asszonyok a régi szűcshímzésből azt a *sajátos jász hímzést*, amely már szervesen illeszkedik napjaink textíliáinak szerkezeti követelményeihez.

A jászsági subák és ködmönök hímzése a 19. század végéig színes volt, s csak a polgári ízlés hatására változott egyszínű zöldre. A hímző asszonyok szerették volna a színes hímzést feleleveníteni, de a mai bolti fonalakkal nem lehetett elérni az eredeti színvilágot, ezért az egyszínű zöld hímzés mellett döntöttek, amelyet nyers színű *vászorra* vagy *puplinra világosabb vagy sötétebb kétszálal osztott zöld fonallal hímeznek*.

A jászsági hímző asszonyok több mint harminc éves kitartó munkájának köszönhetően a felelevenített, rendkívül gazdag jász mintakinccset az egész ország megismerhette.

¹² Misi É. – Szabó Pál A., 2009. 14-16.

Az asszonyok ma is nagy lelkesedéssel tervezik és hímezik a gyönyörű motívumokat a terítőkre, futókra, párnákra, függönyökre, zsebkendőkre, blúzokra, ingekre, s ma már nagyon sok jászsági lakásban találkozunk jász hímzéssel díszített textíliákkal, de a jászsági templomok oltárait is jász mintás terítő díszíti.

Az egykori jászsági szűcsök gazdag és változatos mintagyűjteménye népművészetünk értékes része, amelyet, ha némiképp átértelmezett módon is, de sikerült megmenteni az utókor számára.

Népi ételek napjaink asztalán

A hagyományörzésben hangsúlyos szerepet kap az egykori népi ételek megismerése és beillesztése napjaink táplálkozásába. E téren igen eredményesen munkálkodik a *Jászsági Vendéglátók Egyesülete*, akik tíz éven át minden nyáron megrendezték a *Jászsági népi ételek főzőversenyét* a jászberényi Margit-szigeten, amelyen nemcsak az idősebb korosztály, de a fiatalok is szívesen részt vettek. Hasonló módon közkedvelt a jászapáti kakaspörkölt és a jászárokszálási birkapörkölt főző verseny, valamint a különböző szokásokhoz (pl. aratás, szüret), vagy programokhoz (falunap, lovasverseny) kapcsolódó főzőverseny is.

A népi ételek összegyűjtésében és népszerűsítésében igen komoly feladatot végez a *Jász Múzeum* és a *Jász Múzeumért Alapítvány*. Régi ételeket és recepteket bemutató szakácskönyveket, képeslapokat jelentetnek meg magyar és német nyelven, gasztronómiai kiállítást rendeznek, és múzeumkerti vacsoraesteket szerveznek.

Nagy sikere van a minden év november 11-én, Márton napján,

Húsos káposzta bográcsban, (fotó: Bathó Edit)

a Jásztelken megrendezett *pörkölttorta készítő versenynek*. A jázsági vendéglők és étterek étlapjáról sem hiányoznak a jellegzetes jázsági ételek (gölgödin leves, árpakása leves, birkapörkölt, pandúrgulyás és még sok más finomság.). A Jázságban napjainkban is sok helyen készítik, és fogyasztják a régi ételeket (macok, keletlen pite, vajalja, vízen kullogó, húsos káposzta stb.), és ma sem múlik el lakodalom, vagy más jeles családi ünnep birkapörkölt és házi rétes nélkül.

A jázsági hagyományörzés egyik központja, a Jász Múzeum

A jázsági hagyományörzés egy fő irányítója, módszertani központja a 140 éve működő *Jász Múzeum*, amely tudományos és közművelődési munkája mellett fontos feladatának tekinti a hagyományörzés segítését, támogatását. Évtizedek óta szakmai segítséget nyújt a honismereti szakköröknek, tájházaknak, helytörténeti gyűjteményeknek. Kezdeményezője volt a jász viselet felújításának, támogatója a lovas hagyományoknak, szorgalmazója a néptánc-, a népdalkincs, és a népi ételek összegyűjtésének, valamint a hímzés mintakincs megmentésének. (30. sz. fotó)

1994-től a Jász Múzeumban működik a *Jász Múzeumért Alapítvány*, 2008-tól pedig a *Jászsági Hagyományörző Egylet*, amelynek tagjai rendkívül sokat tesznek a Jázság szokásainak, hagyományainak megismerése, felelevenítése és megőrzése érdekében.

*

Úgy véljük, az említett példák jól mutatják a hagyománytiszteltől gyökerező jász öntudat egyre szélesebb körben való 21. századi terjedését, és megnyilvánulásainak sokszínűségét. Napjainkban jász az, aki magát annak tartja, illetve mondja. A jászok rendkívül büszkék gyökereikre, s éljenek az ország vagy a világ bármelyik részén, megtalálják azt a szálát, amely összeköti őket egykori szülőföldjükkel.

Irodalom

BATHÓ Edit

- 1999 A Jászkürt a néphagyományban. In: Jázsági Évkönyv 60-75. Jászberény
- 2001/a A jász világtalálkozók krónikája. In: Dósai Hírek, VII. évf. 3. sz. 2-5. Jászberény
- 2001/b Gondolatok a Jász Himnusz születéséről. In: Redemptio, VIII. évf. 1. sz. 12-13. Jászberény
- 2001/c A jászkapitányok kertje. In: Redemptio, VIII. évf. 3. sz. 18-19. Jászberény
- 2006 A jász viselet újjászületése. In: AGRIA, Az Egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve XLII. 107-120. Eger
- 2007 A jász öntudat és a hagyományörzés. In: TISICUM, A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok évkönyve XVI. 133-139. Szolnok
- 2013 A jász viselet. Jázsági Füzetek 50. Jászberény
- 2013 A Jász Világtalálkozó. In: Redemptio, XX. évf. 3. sz. 15. Jászberény
- 2013 Jász-, nagykun-, kiskunkapitány és jászkun főkapitány választás az újkorban In: Redemptio, XX. évf. 3. sz. 22.

HERBERT János

é.n. Jászárokszállás nagyközség monográfiája. Karcag

BOTKA János

1998 Jász önkormányzati pecsétek és címermotívumok a XV-XIX. századból. In: Jázság a magyar kultúrában. Jászkunsági Füzetek 12. 67-91. Szolnok

KÖREI NAGY Katalin dr.

2014 Emléknep lett a Redemptio aláírásának napja. In: Redemptio, XXI. évf. 1. sz. 7. Jászberény

MISI Éva – SZABÓ PÁL Antalné

2009 Jázsági szűcsminták textíliákon. A Jázság népművészete 2. Jászberény

SZABÓ László

1998 A jász öntudat története. In: Jászság a magyar kultúrában. Jászkunsági Füzetek 12. 54-66. Szolnok

VOLLER Angéla dr. (szerk.)

2005 A XI. Jász Világtalálkozó krónikája. Jászberény

A Kisújszálláson évenként rendezett kunviadal az egykori lovashagyományokat idézi

Bánkiné Molnár Erzsébet

A KUN ÉS A JÁSZKUN IDENTITÁS A KISKUNSAÁGBAN

A magyar néprajztudományban az idők során számos kutató foglalkozott az etnikai népcsoportok, néprajzi csoportok értelmezésével. A téma tudománytörténeti áttekintése a közelmúltban megjelent néprajzi kézikönyvben olvasható.¹ A bemutatott értelmezések közül Paládi-Kovács Attila álláspontját tekintem útmutatásnak, mely szerint egy népcsoport értelmezésekor tekintettel kell lenni annak etnogenezisére, az őket ért asszimilációs és migrációs folyamatokra, a nyelvtörténetre, a településtörténetre, a történeti demográfia és történeti földrajz tényeire, a csoport igazgatástörténetére és vallására.² Amikor a kunok, a Kiskunság népességét mint jól körülhatárolható népcsoportot vizsgáljuk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a felvázolt ismérveket, hiszen segítségükkel következtethetünk a népcsoport identitására, annak térbeli és időbeli változásaira.

A 13. század első felében két új etnikum jelent meg a magyar királyság területén: a kunok és a jászok. Befogadásuk és letelepedésük földrajzi helyének kijelölése nem volt zökkenőmentes. Számos súrlódás és hatalmi konfliktus után végre 1279-ben megszületett az úgynevezett kun törvény, amely a beköltözött kunok közjogi és közigazgatási autonómiájához törvényi alapot teremtett. Mivel a kunok és a velük együtt érkezett jászok között a kunok dominanciája érvényesült, ezért a 15. századig a kunokra vonatkozó rendelkezések a jászokra is vonatkoztak, bár kultúrájuk, életvitelük jelentős különbségeket mutatott. A kun törvény legalizálta etnikai különállásukat, kijelölte a számukra átengedett területeket, ahol igazgatási és jogszolgáltatási autonómiát biztosított és elősegítette beilleszkedésüket a magyar királyság népei közé. A kun törvény által megteremtett szilárd alap támaszt jelentett, ha az autonómiájukat külső veszély fenyegette, és biztos alapnak bizonyult akkor is, amikor sa-

1 Paládi-Kovács 2011: 427–442.

2 Paládi-Kovács 2011: 440.

ját társadalmi szerkezetükben történtek jelentős változások. Ilyen változásnak tekinthetjük azt, amikor a nemzeti társadalomban megjelent a területi elven szerveződött szék-szervezet és abban a külön nevesített jáász székek. Később a környezettől való elkülönülés nemzeti kereteit, illetve a székeket három particularis kerületből – jáász-kiskun-nagykun – álló jogszolgáltatási és közigazgatási egység, a Jáászkun kerület váltotta fel.³ A Jáászkun kerület a hajdani etnikai autonómia gyökeréből a 17. század végén fejlődött ki, és 1876-ig fennállt. A két népcsoport szervezeti kereteinek kialakulásban a hatalmi viszonyok változásai mellett mindenkor nagy szerepe volt a különböző formákban – kun tudat, jáász tudat, kiváltságoltsg tudata – megjelenő összetartozásuk hangoztatásának. A továbbiakban a Duna–Tisza közén megtelepedett etnikai népcsoport, a kunok identitásának változatait, a kiskunsági kun öntudat szellemi és tárgyasult megjelenését mutatom be.⁴

Az azonos etnikumhoz – kunokhoz, jáászokhoz – tartozókat összekötötte az azonos eredettudat, az azonos történelmi és életvezetési tapasztalat, a közös vagy hasonló kulturális környezet. Ezért a népcsoport azonosságtudatának eredőit és megnyilvánulásait hagyományaik, a közös kultúrájuk etnikus jegyeinek feltárásán keresztül ismerhetjük meg. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a tágabb értelemben kiskunsági embereknek, kiskunoknak nevezettek identitását erősen motiválta a külső környezettől való elkülönülés és a másság megőrzése. A kutatás igazolta, hogy a kun kerületekben élők *mi tudatát* kifejező kun öntudat mindenkor felerősödött, ha autonómiájukat támadás érte a helyi társadalmon felül- vagy kívülálló hatalom részéről. Mindezeket figyelembe véve a kun identitás térben és időben is jelentős változásokon ment keresztül. A tudati módosulások legfőbb generálói azok a korszakváltások lettek, amelyek történelmüket tagolták, s életüket újabb és újabb merbe terelték.

3 Tájékoztató néhány alapmű a rendkívül gazdag szakirodalomból: Bagi 1995. ; Bánkiné 1996., 2005. ; Bellon 1979., 1996. ; Selmeczi 2011. ; Szabó László 1979., 1982. ; Szilágyi 2012. Tálasi 1977.

4 A jáász és kun identitás kérdésével több tanulmány is foglalkozott, közülük lásd: Bánkiné 1997:13–28.; Szabó 198:129–145. ; Szilágyi 1996:171–196.

Részlet a szolnoki Damjanich János Múzeum Jáászunkapitányok nyomában című kiállításából

Identitás a redempció előtt

A magyarországi kunok etnikus jegyeiről a 15–16. századig a régészeti leletek mellett a krónikák, különösen azok festett iniciáléi, a középkori templomi freskók és a nyelvemlékek tanúsíthatnak. A kun viselet IV. László idejében valóságos divattá vált, s még a 14. században is a kunok mindennapjaihoz tartozott. A leggazdagabb viselettörténeti forrásunk, a Képes Krónika tükrözi, hogy a 14. század utolsó harmadában a kunok (katonáskodó vezetőik biztosan) eredeti sztyeppe viseletükben jártak.⁵

A kun nyelv emléke a Codex Cumanicus⁶, a kun–perzsa–latin szótár, amely a 13. század szókincsét őrzi, és tanúsítja, hogy a kunok önálló nyelvet beszéltek. Nyelvi különállásuk azonban már a 14–15. században megszűnt. A 150 éves török uralmat csupán néhány nyelvemlék élte túl, melyek a helynevekben és személynevekben megmaradt kun nyelvi

5 Bánkiné 2008.; Pálóczi-Horváth 1993.; Selmeczi 2011.

6 A Kuun Géza által felfedezett szótár az 1330-as években keletkezett másolat.

Kun harcos készenléti íjtartóval a székegyderzsi falfestményről (Pálóczi Horváth András 1989 nyomán)

tettek számukra akkor is, amikor kiváltságaikért már nem fegyvereik erejével, hanem adózással fizettek.⁷ A katonáskodó kunoknak fegyveres szolgálataik háttérbe szorulásával megélhetésükhöz új forrásokat kellett teremteniük, s ez jelentős változásokat okozott az életmódjukban. A legeltetésen alapuló nagyállattartó gazdálkodásuk egyre szűkebb területekre korlátozódott. A kun szállásoknak a Duna–Tisza közén is igazodniuk kellett a szomszédos magyar falvakhoz. 1526-ban a Magyarországra bevonult, Budára tartó török hadak szinte elsőként a kun szállásokat dúlták fel. A megkezdődött 150 éves török uralom jelentősen hozzájárult a kun etnikum megfogyatkozásához és szétszóródásához.

sajátosságokkal együtt megőrizték a hajdan volt kun nyelv emlékét.

Minthogy a kunok befogadásában jelentős szerepet játszott annak reménye, hogy katonai erejük az ország hasznára válhat, a kunok és a katonáskodás fogalma szinte etnikus jegyként kapcsolódik össze a róluk alkotott képben. A csak a magyar koronától és saját nemzetségfőiktől függő kunok a 15. századig tekintélyes fegyveres erőt képeztek. Katonai szolgálataikat a korona különféle előjogokkal honorálta, ami elősegítette a kun harcosok önbecsülését s a kun katonai tudat elmélyülését. Az ország védelmében játszott katonai szerepük a 15. században csökkent, de a katonáskodáshoz való vonzódásuk, a katonai erények, a hősiesség, a harcias kiállás, a díszes katonai ruházat és a fegyverek kiemelt vonzerőt jelen-

1541–1696 között a Duna–Tisza közü és a tiszántúli kunok lakta területeken, sőt a jászok földjén is nagy mértékű migráció zajlott, s ezalatt szállásaik és a magyar falvak népessége keveredett, sorsuk a menekülések során összefonódott, életmódjuk hasonult. A hajdani középkori szállásrendszer éppúgy, mint a magyar faluhálózat, szinte teljesen elpusztult.⁸ Az 1500-as évek közepétől a pusztulás mértékét jelezve az összeírásokban a Duna–Tisza közén élő kunokat kiskunoknak – értve ezen a kisebb, kevesebb népességüket – a Tiszántúlon élőket nagykunoknak nevezték.⁹ Területeik pedig a Kiskunság, illetve a Nagykunság elnevezést nyerték el. A migrációs hullámok egymásutánisága a 17. század végére a Duna–Tisza közü kunok csaknem teljes etnikai beolvadását eredményezte.

Az egri várhoz adózók összeírása szerint 1570-ben hét kiskun pusztát rácok szálltak meg és műveltek. (Asszonyszállás, Átokháza, Borsod, Kelebia, Kozukháza, Mátyusháza, Thosháza) További öt pusztára (Csőszapa, Kunbaja, Ludas, Mélykút, Tompa) a törökök telepítettek délszlávokat. Tehát a legdélebbi kiskun puszták már 1570-re leszakadtak, és rácok, délszlávok által művelt területekké váltak. Valószínűleg délszláv katonaparaszttokkal települtek be.

A dél felől beköltözőkből sokan felhúzódtak a homokhátsági településekbe. A Duna–Tisza köze egyik legnépesebb kun szállásán, Ferencszálláson a falu 1559-es török adóösszeírásában a 22 vezetéknev közül már csak kettő: a Kara és a Baksa bizonyosan kun eredetű. Valószínűsíthetően kun eredetű a Tatár, a Csokmár, talán a Toka is, de a többi név magyar, viszont felbukkan egy délszláv név, Márton Dimitri. Nagyszámú népesség áramlik a Duna–Tisza közére Baranyából is, főleg 1597-ben amikor Szinán pasa hadjáratai elől menekülnek.¹⁰

Halason (Kiskunhalason) a 17. század második feléből megmaradtak olyan határpercek,¹¹ amelyekben korábbi időszakra visszautaló

7 Botka 2000: 50–54.

8 A Duna-Tisza közén lezajlott migrációs folyamatokra és azok okaira lásd: Fenyvesi 1987. Tálasi 1977: 21–24.

9 Fenyvesi 1987: 229.

10 Bánkiné [2001]: 28–37. Ferencszállás mai neve Petőfiszállás

11 Bárth 2001: 389–394.

migrációs adatok találhatóak. A kihallgatott tanúk egykori vándorlásukról, esetenkénti lakóhelyükről tesznek említést. A vallomások szerint legtöbbször a Dunántúl baranyai részéből érkeztek, ami valójában dél-dunántúli, szlavóniai felülrétegződést jelent. A lakosság másik csoportja hódmezővásárhelyi volt. Vásárhely népe 1693-ban a tiszántúli tatár pusztítás elől menekült Halasra, Soltra, Szabadszállásra. Sokan a kuruc háborúk idején még Halason laktak. Akadtak, akik soha nem költöztek vissza Hódmezővásárhelyre.

Átfogó ismereteket ad a népességről a Pentz Kristóf által irányított 1699. évi kamrai összeírás. Ekkor a Kiskun területben mindössze 279 adózó háztartás volt, melyben etnikai szempontból igen vegyes népesség élt. Az összeírások szerint az itt élők mintegy 48,57%-a Baranyából származott. A helyiek és beköltöztek aránya településenként változott.¹²

A népesség megoszlása 1699-ben a folyamatosan létező kiskun településeken

	Helybeli család	Baranyai család
Halason	30	71
Lacházán	3	15
Fülöpszálláson	20	25
Kunszentmiklóson	25	16
Szabadszálláson	25	8

A részletes vizsgálatból Tálasi István¹³ megállapította, hogy a baranyainak jelzett családok Somogyból származtak, de mivel mindannyian a baranyai református püspökséghez tartoztak, egységesen baranyainak vallották magukat. A Pentz-féle 1699-es összeírásban szerepel egy Szőke nevű „Georgius Szőke, Sirmiensis”, azaz a Szerém megyei Szőke György. Kunszentmiklóson a Szőke család még az 1930-as években is „rác” származásúnak tartotta magát. A kalocsai és a tolnai Sárköz református lakosságával szintén kimutatható keveredés, házassági kapcsolatok is

létrejötték a 17. század utolsó évtizedeiben. Tálasi István tipikus sárközi családnévnek tartja a Halason ismert Paprika nevet.

A redempcióig a lakosság összetételének utolsó nagy változása a 18. század első felében történt telepítési hullámok okozták. Dorozsma (Kiskundorozsma), amely a török uralom idején elnéptelenedett, 1719-ben ismét újra népesült. Az új lakosok a török időkben a legkisebb népességfogyással átvészelt Jászságból érkeztek: Jászfényszaru és Jászapáti helységekből, továbbá néhány Mátra és Bükk környéki „palóc” család Nógrád és Heves vármegyéből, Györgyöspata, Erdőtarcsa községekből. A török megszállás alatt elpusztult Félegyháza (Kiskunfélegyháza) és Majsa (Kiskunmajsa) 1743-ban települt újra. A Félegyházára beköltözők 12 megye 58 helységéből érkeztek. 51,21%-uk származott a Jászságból, legtöbbször (25,25%) Jászfényszaruból költöztek át.¹⁴ Majsa új lakosai Tószegről majd a korábban Jászságból benépesült Üllésről származtak. A legtöbb áttelepülőt kibocsátó Jászságban a 18. században már szintén vegyes népességet találunk, közülük sokan magyar, szlovák, „palóc” vidékről származtak.

Az etnikai önzonosság, ami a 13. században hazánkba költözött kunoknak még sajátjuk volt, a 18. század elejére elhalványult. Formálisan is létrejött a Jászkun terület,¹⁵ és elfoglalta helyét a rendi Magyarország igazgatási rendszerében. A kerületek lakóinak többsége ekkor már nem a középkorban külön nyelvet beszélő, külön népként befogadott kunok és jászok vérszerinti utóda, hanem a migráció során kialakult kevert népesség. A török kiűzése után az üres kincstár megtöltésére törekvő hatalom képviselői minden lehetséges pénzforrást igyekeztek felderíteni. Így került sor az ország legnagyobb koronabirtokának értékesítésére, melyet a Pentz Kristóf irányításával 1699-ben lefolytatott összeírás készített elő. A tényleges eladás 1702-ben történt. Az akkor néhány éve már Jászkun területnek nevezett koronabirtok a Német Lovagrend tulajdonába, majd zálogbirtokába került, az ott élő kunok és jászok pedig jobbágy-sorba süllyedtek.¹⁶ Az eladás miatt elszenvedett közös sérelmek szinte

12 Tálasi 1977: 40.

13 Tálasi 1977: 40–41.

14 Bánkiné 1981 123–128.

15 A Jászkun terület kialakulására lásd: Bánkiné 1996: 14–15.

16 Kiss 1979: 39–52.

azonnal generálták a szabadság visszanyeréséért folytatott törekvéseket. A Lovagrenddel szembeni nyílt vagy lappangó ellenállás a népesség egységének legfőbb erősítője lett, bár a földesúri hatalom alá adott Kiskun kerületben a mi tudat megmaradását a területi széttagoltság nehezítette. Kohéziós erejűnek bizonyult az, hogy előjáróik minden lehetséges alkalommal hivatkoztak a feledésre ítélt etnikus gyökerű autonómiájukra. Azáltal, hogy sikerült megőrizniük helyhatósági tisztségviselőik szabad választását, lehetőségük nyílt arra, hogy bár formálisan és jogilag az önrendelkezés korántsem volt teljes, mégis megőrizték identitásuk hagyományos kun gyökereit. A jobbágyosra taszított Jászkun kerület népének éppen az önkormányzat maradványainak megőrzése adta azt az illúziót, hogy szabadabb, mint a kerületeken kívül élő jobbágy nép, hiszen ők a szabad kunok jog szerinti utódai. A kun gyökerekbe kapaszkodó szabadságtudat tartást adott a jobbágyosra tagadásához. A választott tisztségviselők és igazgatási intézményeik pedig minden alkalmat megragadtak a környezettől való elkülönülés hangoztatására. Ilyen alkalomnak tekinthető a kun és jász kerületek közös közigazgatási központjának méltó helyet adó jászberényi székház megépítése 1734-ben.¹⁷ Számukra nem lehetett a földesúri rezidencia közigazgatási központ, az igazgatási egységet és függetlenséget – ha csak korlátozottan létezhetett is – a maguk költségén felépített székház demonstrálta. A helyi előjáróságok statútumokat alkottak, amelyek a közigazgatási egységen belül érvényesülhettek, tehát a Jászkun kerületen kívülre költözött Jászságból, Kunságból származókra már nem. A helyi érvényű statútumok koordinálták a közösségek együttélését, viselkedésüket, gazdálkodásukat. Mivel életük színterét, mindennapjaikat a saját külön közigazgatás minden vonatkozásban befolyásolta, közigazgatási összetartozásuk – melynek gyökerei a középkorban elnyert közjogi különállásukig, etnikai autonómiájukig nyúltak – életük természetes része lett. A helyi önkormányzatok érdeme, hogy nem hagyták feledésbe merülni a kun földhöz fűződő jogokat, így a kun etnikai identitás történelmi távlatot nyert és sajátjuk maradt. Mindez a Felső-Kiskunságban erősebb etnikai gyökerekbe ka-

17 Kiss 1992. 1731-től a Jászkun kerület új földesura a Pesti Invalidus Ház lett.

paszkodhatott, hiszen ott csekély számban ugyan, de élt vér szerint kun eredetű lakosság, az Alsó-Kiskunságban ez csupán Halasról mondható el.

Az összefogás eredményeként, a politikai környezet kedvezőbbre fordulását kihasználva, 1745-ben – több mint négy évtizedes jobbágyosra után – a Jászkun kerületben élők visszaválthatták a kerület földjét és szabadságát, ismét autonómiát kaptak. E történelmi eseményt nevezzük jászkun redempciónak.¹⁸ A redempció

A Szabad Kiskunok Kerületének címere
után a lakosság identitásában új vonások jelentek meg. A társadalmi átrétegződés tudati tükröződéseként mindhárom particularis kerületben – Jász- Kiskun- Nagykun kerületben – megjelent a redemptus és az irredemptus öntudat, ugyanekkor felerősödött a történelmi és a közigazgatási összetartozás tudata. A felsorolt jelenségek azonban nem váltak el mereven, térben és időben átfedték egymást.¹⁹ Az identitást meghatározó kulturális elemek között jelentőséggel bírt a vallás. Kimutatható, hogy erősebb kun identitása volt a református Felső-Kiskunság és Halas lakosságának, míg az Alsó-Kiskunság római katolikus, többségében jászsági, illetve vegyes eredetű népének a származásánál hangsúlyosabb a közigazgatási összetartozása. A redempció érdekében létrejött összefogás azonban némileg háttérbe szorította, elhalványította a különbségeket.

A népesség etnikai keveredése nem szűnt meg 1745 után sem. A kiváltságolt kerület élethelehetőségei hatalmas vonzerőt gyakoroltak a be-

18 A redempciónról és a bekövetkezett társadalmi változásokról bővebben: Bagi 1995: 22–48.; Bánkiné 2000: 17–25.

19 A Jászság vonatkozásában lásd: Szabó 1981: 137–139. A Nagykunság vonatkozásában a redemptus, irredemptus öntudatról: Szilágyi 1996: 185–187.

települni szándékozókra, s az 1760-as évekig a helyi tanácsok csak részben korlátozták a kerületeken kívül lakók Kiskun kerületbe költözését. Az önkormányzatok statútumokkal, szervezett közigazgatással segítették a redempció által új egységes jogrend birtokába került szabadparaszti közösségek belső életét. A külön jogrend és az önkormányzat fokozta a kerület zártságát és megteremtette azokat az ideológiákat, amelyek az új autonómia alátámasztásához és a környezettől való elkülönülés hangsúlyozásához szolgáltattak eszmei alapot.

Bár a kiváltságok eredendően minden Jászkun kerületben előre vonatkoztak, a redempció megvalósulása során a jogok a földhöz kapcsolódtak. A helyi társadalom elfogadta és a jászkun alkotmányos élet alapjának tekintette, hogy a politikai jogokat a megváltott földbirtok, a tőkeföld hordozza. Aki fizetett a redempcióba, az a földdel együtt politikai és gazdasági előjogokat is kapott, s aki eladta a tőkeföldjét, eladta vele az előjogait is. A földtulajdonos redemptusok teljes jogú jászkun polgárok lettek, az ő kezükbe került a gazdasági és a politikai hatalom. A tényleges joggyakorlat és a kiváltságlevél eszmeisége között érzékelhető el-
lentmondások magyarázatát a redemptus érdekeknek megfelelően különböző ideológiák hangoztatásával, mesterséges megteremtésével próbálták áthidalni. Jó módszernek kínálkozott erre az etnikai tudat felerősítése, valamint az etnikai tudat behelyettesítése a privilégiális tudattal, s mindezek redemptusokra korlátozása. Hangoztatták, hogy a kun föld hajdani birtokosainak, a kunoknak a redemptusok az örökösei. Vér szerinti kun leszármazottak már alig éltek közöttük, ám a kun föld birtoklása és a birtokjog visszaszerzéséért meghozott közös erőfeszítés feltámasztotta a történeti távlatot nyert kun öntudatot. Ugyanekkor megjelentek azok az ideológiák is, amelyek a jászkun privilégium szellemének megfelelően a Jászkun kerületbe tartozást és kötődést, a szabadparaszti státusból fakadó összetartozást és főként a kerületeken kívül élőkől való elkülönülést hangsúlyozták, függetlenül a belső társadalmi tagolódásban elfoglalt helyüktől. A törekvések legfőbb terméke az etnikai, a privilégiális, a történelmi és a katonai tudat összefonódásából kialakult jászkun öntudat.

A kiskun öntudat a redempció után

A redempció után ismét felelevenedett etnikai tudat már nem azonos a középkorban külön népként, külön nyelvet beszélő kunok etnikai tudatával. Ezt a kun–magyar azonosságtudatot a redempció teremtette meg. A külön népként megszerzett kiváltságok folytatásának, illetve ismételt elnyerésének tekintett redempció résztvevői úgy gondolhatták, hogy a jogfolytonosság egyben etnikai azonosságot jelent, de legalább a kun etnikummal való azonosulást eredményez. E feléledő, illetve felélesztett származástudat igazolta számukra, hogy jogosultak a hajdani kun kiváltságokra. A kiváltságok ősi jellegének hangsúlyozása segítette az új jogrend megszilárdulását. Csak fegyelmezett, szervezett és a Jászkun kerület egységes normáit elfogadó társadalom teljesíthette a redempció terheit. A kiváltságokért 1745-ben vállalt kötelezettségek között – a redempció összegének megfizetése mellett – első helyen a katonáskodás szerepelt. A helyi elöljárók számára megkönnyítette a kötelezettség teljesíttetését, hogy a lakosság megbecsüléssel és tisztelettel övezte a huszárokat, követendő mintának tekintette a katonai erényeket. A katonai kötelezettségeket elviselhetőbbé tette az elöljárók toborzó beszédeiben is hangoztatott *kun virtus*, a kunok ősi katonai vitézsége, mellyel védelmezik az *ősök vérrrel szerzett szabadságát* és a *kun földet*.

A buzdítást szolgáló toborzó énekeknek számos helyi változatát ismerjük.²⁰ A szabadszállási és fülöpszállási verbunkos eltért ugyan a kunszentmiklósiól és a halasitól, de a kun vitézség és az arra épülő öntudat hangsúlyozása mindegyikben fellelhető.

A verbuválások visszatérő szófordulata a „vitéz szabad Kún nemzet”, a legelső mozzanata „a kun zászló kitéttetik a piatzra, és azután a városon keresztül muzsikaszóval meghordoztatik.”²¹ 1794-ben Kiskunmajsán a verbunk igazgatására rendelt két tanácsnok irányításával fegyveresek vitték a toborzáshoz használt ősi kun zászlót, amelyet redempcionális zászlónak neveztek. A többségében jászági eredetű helységben a főbíró tartott buzdító beszédet, amely így hangzott:

20 Illyés 1980: 57. ; Bánkiné 1997: 16.

21 Illyés 1979: 67.

Kedves Atyámfiain, vitéz szabad Kun Nemzet. A halasi nótárius 1809-ben a következő szavakkal lelkesítette a verbuváláson megjelenteket: „az egész Haza előtt bizonyítsuk azt, hogy mi nem vagyunk érdemtelenek azon Drága Szabadságra, melyet nekünk sokan irigyelnek.”²² A beszéd a redempcióban visszaszerzett szabadságra utal, amelyért katonáskodással is tartoztak. Ez a bizonyítási kényszer nem csupán az ünnepi beszédekben, toborzókban vissza-visszatérő szófordulatokból, a kun virtus emlegetéséből érzékelhető. A Jászkun kerületben a toborzások alkalmával csak néhány kivételes esetben kellett sorshúzást alkalmazni. A szükségesség újonclétszám legtöbbször igen gyorsan önkéntesekből előállt.

A katonáskodás nagymértékű presztízshöz bizonyára hozzájárultak a múltba nyúló gyökerek, s a hivatalos csatornákon terjesztett példaként idézett motívumok. Tény, hogy a katonáskodás és a katonai helytállás a jászkunok egész életszemeletében megkülönböztetett helyet foglalt el. Nem véletlen, hogy az utolsó nemesi felkelés és az 1809-ben lezajlott győri csata emlékét és leírását, az insurgensek kapitányainak településük tanácsához küldött tudósításait a legtöbb kiskunsági helység tanácsülésében felolvasták, levéltárba helyezték és megőrizték az utókornak.²³ A Jászkun kerületben kiváltságaik egyik biztosítékát látták a nemesi felkelésben, s a meghirdetéstől kezdve egyértelműen támogatták. A háborúban részt vett insurgensek személyes bátorságot tanúsítva küzdöttek. Közülük helytállásukért 23-an kaptak kitüntetést.

A Felső-Kiskunságban, ahol a kun származás folytonosságát még számon tartották, a kun identitást erősítő eszköznek bizonyult a kun nyelvemlékek és a kun dicsőséget, hősiességet hangoztató dalok, versek terjesztése. Innen már csak egy lépés volt a *kun örökség* redemptusokra ruházása, mint akik egyedüli folytatói a kun ősök erényeinek és jogos birtoklói a visszanyert ősi kun jogoknak és szabadságnak.

22 Janó 1965: 267. ; Illyés 1980: 122.

23 BKML. [Bács-Kiskun Megyei Levéltár] Kh. lt. [Kiskunhalas levéltára] S 117, No. 10., BKML. Kf. lt. [Kiskunfélegyháza levéltára] Arc. 16 Cap. 2 Fasc. 5 No 28. JNSZML. [Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár] Jk. lt. [Jászkun kerület levéltára] Acta Ins. Fasc.1 No 152, 242, 278. BKML. Kunszentmiklós városkönyve 3. köt. 182–207.

A folyamat egyik írásos bizonyítéka a kunszentmiklói *Kun Liszta*, Bolyó János nótárius 175 soros verses krónikája. A krónika Illyés Bálint kutatásai szerint²⁴ 1798–99-ben keletkezhetett, s verses elbeszélése Kunszentmiklós történetének. A hősi pátoszt és származási dőlyföt egyaránt tükröző költeményről számos másolat készült, közülük több napjainkig fennmaradt a kunszentmiklói családok birtokában. A történelmi múlt ismertetése mellett a vers hangoztatott feladata volt az ősi kun családok nyilvántartása, etnikai és privilégialis tudatának erősítése. A Lisztában olvasható személyneveket összevetve az összeírásokkal kiderül, hogy valamennyien redemptusok, kivéve Szikra Pétert, aki nem volt redemptus, csupán ősi lakos. Az egykori nótárius, a redemptusokból álló helyi vezetők értékrendjének megfelelően, kizárólag redemptusokat sorolt a név szerint megemlítették közé. A vers összemosta a kun származás és a redemptusság tényét, csökkentette a kun etnikai és a privilégiumokra támaszkodó redemptus öntudat elkülönülését. Illyés Bálinttal egyetértve kimondható, hogy a Liszta szerint Kunszentmiklóson a 18. század végén mindazok kunnak számítottak, akik jogutódként részesei voltak a kun közösségnek. A Jászkun kerület korabeli jogviszonyainak ismeretében ők a redemptusok, a kun földet, s a hozzáfűződő kiváltságokat birtokoló teljes jogú, szabad kiskunok.

Az etnikai tudat erősítésének másik, a helyi vezetés által támogatott módszere volt a nyelvemlékek megismertetése és terjesztése, például a *Kun Miatyánk* iskolai oktatása. A *Kun Miatyánk* előkerülésével, nyelvészeti elemzésével, közlésével kapcsolatban bőséges szakirodalom jelent meg, itt csupán néhány mondatban szeretnék magáról az imádságról szólni.²⁵ A 16. század második felében keletkezett protestáns miatyánk szövege a szóbeliség során erősen torzult. A fülöpszállási iskolában már a redempciót megelőzően tanították. 1744-ben éppen a redempció ügyében Bécsben tartózkodó kiskun küldöttség Nánási János nevű deputátusától hallotta meg Kollár Ádám, az Udvar könyvtárának igazgatója, aki közvetítette híret Európa tudósaihoz. Az imádságot 1774-ben

24 Illyés 1980: 1–48.

25 Illyés 1980: 113–116.; Mándoki-Kongur 1973., 1993: 34–69., 2012: 113–138.; Tálasi 1977: 31.

Kunszentmiklóson is bemásolták a deák iskola nyilvántartási könyvébe, valószínűleg azért, mert tananyagként használták. A Kiskun kerület 18. században újra telepített katolikus vallású helységeiben nincs nyoma a *Kun Miatyánk* iskolai tanításának.

A nyelvemlékek közül ugyancsak iskolai oktatással terjesztettek mondókákat. A kiskunhalasi gimnáziumban még 1856-ban is tanítottak egy kun éneknek tartott mondókát, amit 1840 körül a Nagykunságból, Karcagról vitt magával az ottani születésű Miskolci Kerekes László tanácsnok.²⁶

A kun földnek tartott terület visszaszerzése a redemptusokban magukat másoktól megkülönböztető büszkeséget és belső tartást teremtett. A redemptus öntudat létezése könnyebben igazolható, olyan esetekben, amikor a birtokosát sérelem érte. 1799-ben egy birkaloppással vádolt félegyházi gazda tiltakozott a gyanúsítás ellen: „gyalázatos én nékem, mint régi Redemptus gazdának szív beli fájdalomtól viseltetvén el szenvedhetetlen, mivel egyik első tőkéje lévén Atyám e nemes városnak”.²⁷ 1804-ben történt a másik eset, melynek során egy félreértés következtében a redemptus gazdát erővel bevitték a helység áristomába. Az illető ráadásul redemptus-nemes volt, sérelme miatt haragosan panaszkodott a tanácsnak a számára gyalázatos meghurcoltatásért. „Ha ugyan ámbár én hibáztam volna is – mondja – még sem kellett volna engem meg verni vérbe fagyva hadni. Meg találtak volna engem mindenkor Házamnál. Nem vagyok én szökevény, hanem házas földes nemes redemptus gazda.” A sérelemért elégtételt kért, különben – hangoztatta – „kínteleníttetem az dolgomat fellyebb mozdítani mint nemes és redemptus gazda”.²⁸

A kerületbe tartozás büszkesége a mindennapi életben túlterjedt a redemptusok körén. A redempcióban elnyert kiváltságok valamilyen szinten a kerület minden lakóját érintették, hiszen a személyes szabad-

26 Tálasi 1977: 32.

27 BKML [Bács-Kiskun Megyei Levéltár] Kf. lt. [Kiskunfélegyháza levéltára] Arc. 16. Capsa 2. Fasc. 1. N° 66/1799.

28 BKML Kunszentmiklós lt. 1804. évi processusok, P kötet, 9. További példák: Bánkiné 2012: 6–13.

ságot, a földesúri függésből való megszabadulást mindenki elnyerte. A szabadparaszti státusz következtében a Kiskun kerület településeinek minden lakosa részesévé vált a jászkun szabadságnak. Az érdekezonság, ami a Kiskun kerületen belül élőket a kerületeken kívül élőktől elválasztotta, kialakította a Kiskun kerületbe tartozás komplex érzületét, a kiskun tudatot, illetve Jászkun kerületi szinten a partikuláris kerületek jogi közösségét megjelenítő jászkun tudatot.

A jászkun tudat magában foglalta az etnikai és történelmi összetartozást, a katonai erények és a jászkun szabadság öntudat növelő hatását. Mivel szabadságuk, autonómiájuk a Jászkun kerületben érvényesülhetett, jászkunokként határozták meg magukat. Ez a meghatározás elhatárolta őket a kerületen kívüli környezettől és egységes megjelenést biztosított számukra, viszont maguk között megőrizték kiskun, nagykun vagy éppen jász voltukat. A jászkun tudat kialakulásával megteremtődött az az ideológiai keret, ami a jász és kun, illetve sok más etnikummal felülrétegezett népesség egységes identitását lehetővé tette, függetlenül a belső társadalmi tagolódásban elfoglalt helytől. Mindezt számos levéltári példával lehet igazolni, legszembeötlőbben a lakosi jog megszerzéséért folytatott harcban tükröződik. A jászsági és kunsági helységekből a helyi tanácsok tucatjával utasították el a lakosi jog iránt beadott kérelmeket azok esetében is, akik 10–12 esztendeje éltek és dolgoztak a településen. A lakosi jogot kérő hiába volt vagyonos és fizette volna meg a polgárjog taksáját, ha a helyi társadalom választott vezetői – a tanács és a főbíró – nem adták meg számára a lehetőséget, akkor ki kellett költöznie. Az újonnan beköltözőknek a társadalmi normákkal együtt a helyi szabályok eszmeiségével is azonosulniuk kellett, mert csak így válhattak befogadottá a jól szervezett, kifelé zárt helyi társadalomban, és részesülhettek a kiváltságok által megteremtett jogi és gazdasági előnyökből.

A lakosság jászkun voltának hangoztatása nem jelentette azt, hogy a kun tudat háttérbe szorult volna. A kettő párhuzamosan létezett s akár ugyanannak a személynek az önmeghatározásában megjelenhetett. 1808-ban Horváth (morgó) Mihálytól, aki már 21 éve tartózkodott Halason és viselte a közterheket, a tanács másodszor tagadta meg

a lakosi jogot. Horváth Mihály a főkapitányhoz fordult segítségért, de a tanács nem engedett. Az elutasítást azzal indokolták, hogy az instans rossz karakterű embernek ismertetett, s „hogy a kun szabadságot szerző és a sanyarú idők terheit viselő régi törzsökös famíliák majd alig élhetnek a maguk drága véren és pénzen szerzett örökségeiben, [...] köszönje inkább [...] a maga szerencséjét a Kun Földnek, a holott gazdasága által fényes tollakat szerezvén magának most már szégyell a maga seregéhez vissza menni. Az itt tett százsorta kevesebb szolgálata, (hogy nem kell a jobbágyi terheket viselnie) nem jelenti, hogy jutalmat maga után vonó cselekedet.”²⁹ A kérelmező nem kapta meg a lakosi jogot, mert az – sok más feltétel mellett – csak azok kiváltsága volt, akik a megfelelő anyagi feltételek mellett a kerület közösségi normáival azonosulni tudtak.

A kun földnek tartott terület népessége tehát lehetett bármilyen etnikai származású, őrizhetett kultúrájában és vallásában bármilyen népi elemet, kifelé minden esetben a kun, illetve jászkun voltát hangsúlyozta, mert érdekei ezt követelték. E tudattartalmak ritkán öltöttek dokumentálható formát, meglétüket olykor csak a komplex érzületet ért támadás ellenhatásaként megjelenő reakciók bizonyítják. Például Petőfi Sándor országgyűlési követjelöltségének 1848-ban bekövetkezett sikertelenségéhez – sok egyéb ok mellett – hozzájárult a kiskunokhoz írt kiáltványa, melyben a büszke kun, jászkun öntudatot figyelmen kívül hagyta.³⁰

A kiáltványban apjára hivatkozik, aki korábban Szabadszálláson redemptus és székarendás volt.³¹ „Ugy hiszem, emlékeztek még arra az alacsony köpcös mészárosra, ki egykor a félegyházi, szabadszállási és szentmiklósi *mészárszéket árendálta: az az én apám.*” A szabadszállásiak emlékeztek azonban nem azt őrizte meg, amit Petőfi fiúi szeretettel elképzelt. Petrovits István vagyonbukott redemptus volt, aki redemptusi jogát elveszítve a jászkun jog szerint társadalmi helyzetében bukott ember lett. A nincstelenné vált Petrovits család 1841-ben Dunavecseré, a Jászkun kerületen kívüli településre költözött. A későbbiekben a szabadszállási okmányok már csak „a megbukott Petrovits”-ként emlegetik, s

29 BKML Kh. lt., S 114. No 34/1808.

30 Petőfi Sándor: A Kis-Kunokhoz. BKML. IV. 1604. XII./80. Nyomtatvány

31 U.o.

talán még arra emlékeztek, mennyi bosszúságot okozott feljelentéseivel a zugbormérőknek. Petőfi ugyan büszkén vallotta magát a Kiskunság szülöttének, ám a szabadszállási bíró jellemzése szerint „ez a Petőfi csak olyan sehonnai ember, redemptioja sincs neki, mégis követ akar lenni...”³² A kiskunokhoz intézett kiáltvány a kiváltságaikra, katonai erényeikre, szabadságukra büszke kiskunokat szolgálalkúnak, kutyaalázatosságúnak titulálta, minősítésével vérig sértette jövőendő választóit. „Az egész Magyarország nagyon szolgálalkú, kutyaalázatosságú ország volt, és ti ebben a virtusban közelebb álltatok az elsőkhöz, mint az utolsókhoz. Gondoljatok csak vissza arra a Szluha kapitányra, hogy süvegeltétek, hogy csúsztatok másztatok előtte.”

Petőfi nyersen megfogalmazott véleménye a kiskun ellenzék központjában vegyes fogadtatásra talált. Kunszentmiklóson s a többi kiskun helységben, május 22-től új tisztikar működött, a kerületi kapitány pedig már Szentkirályi Móric volt.³³ Szluha lemondását éppen az iránta megnyilvánuló lakossági ellenszenv váltotta ki. Petőfi sorai tehát inkább ellenfele korteseinek kedveztek, s kevés számú hívében is ellentmondásos érzelmeket keltettek.

A kiskunok történelmi ismereteihez mindenkor hozzá tartozott a királyhűség. Petőfi forradalmi tanai ebben a talajban nehezen eresztettek gyökeret. A szabadszállási közgyűlési jegyzőkönyvben olvasható egy bejegyzés, amely a követválasztás előtt három nappal, június 12-én keletkezett. Idézem: „Hazánk jelen körülményei megkívánják [...] saját Kis Kun Választó kerületünk is, olyan egyént bizon meg a beállandó országgyűlésre népképviselőül, ki mentes minden igazgatási s néplázítási merényektől... hű alattvalója a Királynak [...] s ki egyszermind elegendő képességgel birjon felléphetni a követi pályára.”³⁴

Az 1848-as események és a szabadságharc kiskunsági hatásait kutatva több településen felfedezhetők a kun öntudat ellentmondásos megnyilvánulásai. A kiskun helységek eltérően reagáltak a márciusi forradalom eseményeire. Egy végrendelet szöveges záradékából tudjuk,

32 Mezősi 1972: 105.

33 A Jászkun kerületi választásokról: Bánkiné 1996: 121–137.

34 elegendő képességgel, azaz redemptusi joggal rendelkezzen.

hogy Félegyházára március 17-én érkezett meg a forradalom hírével a későbbi végrendelkező.³⁵ Mint írja: „akkor már minden város és faluban lengtek a nemzeti zászlók csak Kis-Kun-Félegyházán nem! Én hoztam az első kokárdát, másnap már jöttek többen, de ezek csak a kabát alá dugták és onnan mutogatták, aztán már mégiscsak kitették a nemzeti zászlót a torony és a városházára. Az öreg főjegyző Kalmár József – csak azt mondotta, «no hát minek a már no!» ” Hivatalosan nem is reagáltak a kiskunkapitányság székhelyén, csak március 26-án, amikor viszont már „közbe jött országos nagyszerű mozgalmak és események” felett tanácskoztak.³⁶ Kunszentmiklós gyorsabban mozdult. Itt március 21-én népgyűlésben ismertették a Pesti 12 pontot, s az abban megfogalmazottakat az „alkotmányos szabadság” fő feltételeinek tartották, örömmel állapítva meg, hogy a „világ régi forgása meg állt, s újabb útnak indult [...]. Ki nyílt hát már az üdő ajtaja s küszöbén állunk a polgári jobblétnek, – s a bemenet csak önmagunktól függ [...]”³⁷ Halason az óvatosság jellemezte a pesti és felső-kiskunsági hírek fogadtatását, s valójában csak a Jászkun kerület központjából kapott egyértelmű sürgetésre adták fel korábbi taktikájukat, és tűzték napirendre a nemzetőrség szervezését.³⁸ A forradalom kiskunsági hatásában érzékelhető a tanácstalanság, amit a Pesti 12 pontban megfogalmazott követelések a kifelé zárt kiskunsági társadalomban okoztak. A redemptusok számára a forradalom vívmányai nivellálódást jelentettek. Igaz, ugyanezt jelentette a Felső-Kiskunság redemptusai számára is, ők mégis gyorsabban és egyértelműen reagáltak. Úgy véljük, az eltérő reakciók csak részben magyarázhatók a főváros térbeli közelebbiségével. Kunszentmiklós nyitottabb volt a polgári eszmékre, amelyek a privilégialis öntudat korlátait döntögették. Az 1843-ban kirobbant mozgalom kiskunsági irányítói, a „jászkunsági közteherviselést” követelők vezető egyéniségei Kunszentmiklóson éltek.³⁹ A félegyházi redemptus városvezetés viszont inkább

35 BKML Kf. Lt. KL. iratok Molnár Imre végrendelete.

36 BKML Kf. Lt. V.101. A. Protocollum politicum 25.76.

37 BKML Kh. Lt. [Kiskunhalas levéltára] V.201. B. Mm 225. No 3.

38 Ó Kovács 1988: 23–24.

39 Bánkiné: 1986: 103–127.

azt érzékelte, hogy az általános jobbágyfelszabadítás csökkentette a kiváltságainak jelentőségét, a forradalmi események következménye nivellálódás lehet, s az önmagukat jászkunokként meghatározó tömegek öntudatukban megerősödve a privilégiumokból is részesülni kívánnak majd. A kiváltságok féltése a szabadságharc kezdeti szakaszában lassító tényező volt. A nemzetőrség szervezése vontatottan haladt, a nemzetőrök jelentős hányada a plebejus elemek közül került ki.⁴⁰ A szabadságharc halasi eseményeit rögzítő kutató szerint: „Nem a hazafias érzelem, hanem a város határában váratlanul megjelenő ellenségtől való félelem diktálta a tennivalókat [...]”⁴¹

A közvetlen veszély hatására azonban könnyebb lett a toborzás, különösen a honvédek toborzásánál érzékelhető a megváltozott buzgalom. Az előljárásságok a toborzások alkalmával a régen bevált retorika szerint visszatértek a kunok hősiességének hangoztatásához, csak hogy ez Félegyháza esetében kevésnek bizonyult. A július végén tartott toborzás célja 260 nemzetőr kiállítása lett volna. Az egybegyűltek, akik gyermekkoruktól azt hallották, hogy a kunok számára dicsőség a katonáskodás, a sorshúzást megaláznak tartották. Önkéntesen viszont csak 160-an jelentkeztek. Az egybegyűltek között elhangzott, hogy „önkéntesen is szívesen kiállnak, csak néhány általok is ki szemelt egyének is személyesen álljanak ki”.⁴² A kiszemeltek a város redemptus vezetői voltak.

Mindazonáltal a Jászkunságban a szabadságharc alatt is érzékelhető volt a katonáskodás öntudatnövelő ereje. Kossuth, a nagyszerű szónok jászkunsági felhívásaiban éppen erre az ősi büszkeségre támaszkodott, amikor beszédeiben a jászkunságiak hősiességét hangoztatta. Alföldi toborzó körútjának második szakaszában, október 6-án Kiskunfélegyházán tartott beszédéből szállóigeként maradt fenn a félegyháziaknak oly kedves mondat: „Üdvözlöm a csatákban megbarnult haragos kunokat”.⁴³ A Jászkunságban elrendelt általános népfelkelésre Kossuth a következő-

40 Iványosi-Szabó 1988:] 62. Kiskunfélegyházán az irredemptusok alkották a nemzetőrnek jelentkezők kb. harmadát, Kiskunhalason a táborba ment 167 nemzetőr szintén a szegényebb lakosok közül került ki.

41 Ó Kovács 1988: 40.

42 KM. [Kiskun Múzeum] D-A. 59. 52. 1–38.

43 Bánkiné 1987: 12–13.

képpen buzdított: „Soha még azon magyar földre, melyet a Tisza mos, idegen zsarnokság lábát nem tette büntetlenül. Most sem teendi. A Tisza népe, mely [...] törhetlen erejű magyar népével, a Szabad Jászkunokkal, kik még szolgák nem voltak soha, de kiket most szolgasággal fenyeget a német zsarnokság [...] szóval a tiszai magyar népnek ezernyi ezerei meg fogják tudni tartani mit őseik szereztek...”⁴⁴ S valóban a jászkunságiak, a kiskunok is nagyszámú nemzetőrt és honvédet állítottak ki. A harcolókról a régebbi korokhoz hasonlóan pozitív értékelések születtek. Mégsem hagyhatók figyelmen kívül, hogy az ősi motiváló erő, a kun kiváltság öntudaterősítő hatása a kiskunságiak mentalitásában csökkent.

Az identitás átalakulása a kiváltságok elvesztése után

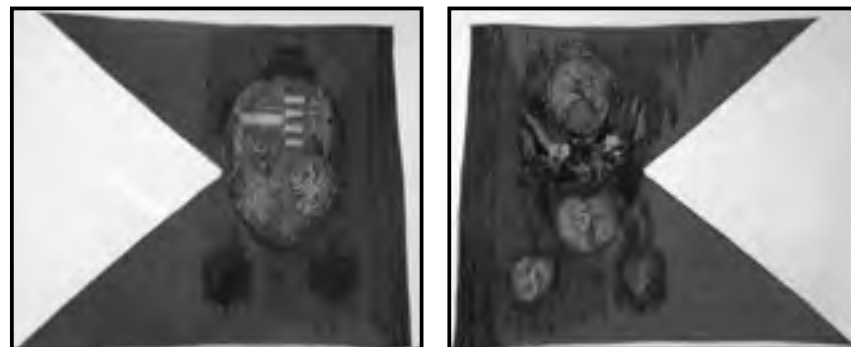
A polgári földtulajdon általánossá válásával 1853 után⁴⁵ a földhöz kapcsolt kiváltságok elveszítették jelentőségüket, a redempció öntudaterősítő hatása fokozatosan erodálódott. A Kiskun kerületben élőket a hatalmas közlegelők felosztása még a redempciós gyökerekhez kapcsolta, s fenntartotta a környezetüktől való elkülönülést, a másság tudatát, de a közgondolkodás átalakult. A történelmi gyökerekből táplálkozó kun öntudat némileg elhalványult, ám a környező volt jobbágy települések lakosságával sem azonosultak, azoknál magukat többre tartották. A nemzedékeken át hagyományozódott büszkeség sajátos közösségi identitásban nyilvánult meg, s magukat Jászkun Nemzetként kezdték emlegetni. A jászkunok egységes külső megjelenítésére hivatott fogalom a történelmi, a közigazgatási és a kulturális összetartozást is magában foglalta.

A jászkun nemzet megnevezés 1857-ben demonstratív jelleggel, magamutogatón jelent meg a császárt fogadó ünnepi bandérium kiállításában, a „császárfaragás” lebonyolításában. A Jászkun kerület történetének legköltségesebb, díszesebb és népesebb bandériumával fogadta a szabadságait sárba tipró, kiváltságait semmibe vevő császárt.⁴⁶ A hatalmas

44 SZML. Jk lt. [Jászkun kerület levéltára] kig. ir. 37/1949. sz.

45 A jászok és kunok particularis jogai 1853-ban szűntek meg.

46 Az uralkodó látogatására fordított költségek összege több mint 56 000 forint volt. SZML. Jk. ir. 4. köt. 220.; BKML Kf. lt. Főbírói iratok 1183/1857.; Tanácsi iratok Lad.84 Cs 12 Sz 12 /1857. A saját zászlóik alatt vonuló bandérium 1680 főből állt.

*A Jászkun Lovasbandérium zászlaja az 1741–44. évi felkelés idejéből
(Türkeve, a Finta Múzeum gyűjteménye)*

költséggel megvalósított ünneplés filozófiáját Halas tanácsa fogalmazta meg: „a jászkun nép dicsőségét a díszöltönyű testőrségnél s a nagyszámú bandériumnál jobban mi sem emelheti”.⁴⁷ A címeres zászlókkal, jász és kun nemzeti öltözékekkel felékesített bandérium a saját történelmükből megőrzött és oly sokat hangoztatott régi dicsőség, parádés, népünnepélyként átélt színpadias megjelenítése volt.

Az etnikai tudatot tápláló népszerűségi folytonosságról ebben a korban már alig beszélhetünk. Kiváltságaik megszűntek. A környezettől való elkülönülésüket csupán a Jászkun kerület közigazgatási különállása őrizte. A Jászkun Nemzetben kifejezésre jutó érzület főként eseti, ünnepi külsőségekben érvényesült, s ezek nem pótolhatták tartósan, a jászkunságiakat az ország más vidékeitől megkülönböztető, saját jogrendre és erkölcsi normákra támaszkodó kun, jászkun identitást.

Az 1860-as évek után a kiváltságait elveszített Jászkun kerület identitászavarral küzdött. A közigazgatási egység a hajdani jászkun öntudatból csupán a társadalmi kereteket őrizte, konzerválta. A mindennapi élet bizonyos területeire vonatkozó hagyományos erkölcsi, magatartási normák érvényesülését az országban zajló gazdasági és politikai átalakulás elbizonytalanította, a változások a viselkedésben is megjelentek.

Az 1868. évi *Jászkunság* című hetilap címlapján az olvasó hetente láthatta a dicső katonai múltra emlékeztető büszke jászkun huszárokat

47 BKML Kh. lt. tanácsi jkv. 1857. 170–190.

és az egykor hatalmas pusztákat birtokoló jászok és kunok állattartó gazdálkodását megjelenítő életképet. A lap belső tartalma azonban a múltba révedéstől eltávolodva, a helyét kereső Jászkun terület problémáinak adott hangot. Cikkírói a jövő lehetőségeit latolgatták, s az elkülönülés helyett a vármegyékkel való azonosulás szükségességét lopták be az olvasók tudatába. Még olyan „eretnek” cikk is helyet kaphatott a lap hasábjain, amelyikben a szerző a Jászkun területben honos, a középkorra visszanyúló és az önkényuralmi időszakban is meghagyott tisztségviselői elnevezéseket – főkapitány, kapitány – kívánta eltörölni. A névhez való ragaszkodás a cikkíró szerint már csak kegyeletből eredt, majd így folytatja: „de hát kiktől akarjuk magunkat e név által megkülönböztetni? Talán csak nem a magyaroktól, fajunk e legkiterjedtebb ágától, mert azok is épp elég harciasak, sőt századokon keresztül velünk együtt alig tettek egyebet, mint előörsi szolgálatot a nyugati civilisatio mellett.”⁴⁸ A *Jászkunság* cikkeinek hangvétele bizonyára hatott a közgondolkodás átalakulására, szerepe a hagyományostól eltérő szemléletnek teret adó nyilvánosság megteremtésében figyelemre méltó.

Az identitászavar kialakulásához nagymértékben hozzájárult a migráció is, aminek következtében az 1850-es évektől a népesség származás szerinti számaránya ismét jelentősen megváltozott. A migrációs hullám oka a redempció után osztatlan közös tulajdonban hagyott jászsági és kunsági puszták felosztása és a parcellák egyéni tulajdonba adása volt. A pusztaosztások új honfoglalókat vonzottak az addig főként legeltető állattartásra használt területekre, akik lakásukat is a pusztai birtokra helyezték. Az állandó lakosokkal benépesült pusztákon települések szerveződtek. Így alakult községgé a redempcióban jász települések birtokába került kunsági pusztákon Lajosmizse, Kerekegyháza, Kocsér, Szentlászló.⁴⁹

A kun identitást leginkább magáénak valló Kiskunhalason az 1880-as évekre a birtokosoknak csupán 1/3-a volt törzsökös halasi gaz-

48 Jászkunság 1868: 280.

49 A kunsági puszták és a Jászság kapcsolatát a 17. századtól az 1970-es évekig lásd: Szabó 1978:307–324.

da.⁵⁰ Itt is az 1861-ben megkezdett tagosítások után gyorsult fel a migráció. A bodoglári *lángos földek*⁵¹ nagyrésztet majsai és szanki katolikus családok vásárolták meg. Az 1879. évi szegedi árvíz után nagymértékű szegedi bevándorlás is kimutatható. A reformátusok és katolikusok arányának megváltozásáról Galgóczy Károly statisztikája ad tájékoztatást. E szerint Tajó, Bodoglár, Balota, Eresztő, Alsó-Felső-Szállás és Kis-Telek halasi pusztákon katolikus többség alakult ki.⁵² 1863–1913-ig 27%-ról 58 %-ra emelkedett a római katolikus lakosság aránya Kiskunhalason. A régi törzsökös református családok és velük a régi gazdálkodási hagyományok ápolása az 1930–40-es évekre háttérbe szorult.⁵³

A Felső-Kiskunságban a halasihoz hasonló migrációs folyamatok zajlottak. A társadalmi átrendeződés elsősorban itt is a pusztákat érintette. Kerekegyháza pusztája a redempcióval 3/6-od részben (Jász)Árokszállás, 1/6-od részben Kunszentmiklós, 2/6-od részben Fülöpszállás tulajdonába került. A pusztán 1862-ben, amikor önálló községgé alakult 2000 lélek lakott 200 házban. „A puszták lakosainak nagyobb hányada korábban kecskeméti illetőségű volt. [...] A pusztán 1865 előtt mindössze 10 család élt és származott Árokszállásról. Ez a lakosok 2,85 százaléka. Kecskemét városából és pusztáiról 100 család származott (28,57%). Jelentős a közeli Pest megyei községekből ide költöző népesség: 146 család (34,27%). A lakosság fennmaradó tekintélyes része Fejér megyétől Tencsénig és Árváig, sőt cseh, morva, lengyel, sziléziai, galíciai területekről is toborzódott. A lakosok kb. harmada szlovákul beszélt, de jelentős volt a Pest megyei sváb településekről érkezett németajkúak száma is.”⁵⁴

A migrációs hatások a Kiskun terület katolikus többségű településeit sem kerültk el. Amint azt már említettem, a Kiskunság népességének jelentős hányada bizonyítottan jász származású volt, illetve a Jászságból települt át. Közülük különösen Kiskunmajsa és Kiskunfélegyháza, valamint az egykori Jászság külső pusztáiból létesült községek említendőek,

50 Alabán 2005: 469.

51 Az elnevezést a földmérés eszközéről kapták a Bodoglár pusztája parcellái

52 Galgóczy 1877: 259–262., adatait közli Alabán Péter 2005: 458.

53 Alabán 2005: 461. Alabán megállapításait alátámasztja Borzsák Endre néprajzi gyűjtése. Néprajzi Múzeum EA 140.

54 Szabó 2005: 305–319.

pl. a Szentlászló pusztából 1874-ben községgé alakult Jászszentlászló. A Szentlászló pusztára települtek származási helyét részletesen felderítette Juhász Antal. Ide az 1850-es évektől nem csak a szomszédos Félégyházáról és Majsáról költöztek, hanem a távolabbi Szegedről, Kistelekről és Csongrád megye más helységeiből.⁵⁵

Az utolsó közös pusztá felosztása után a két évszázadnyi jász kun sors végleg történelemmé vált. A Kunságon kívüli területről érkezett új honfoglalók nem tekintették magukénak a kun, jász kun történelmet, nagyobb részük nem is ismerte azt. A hajdani Kiskun kerület törzsökös településein is főként az idősebb generáció tagjai őrizték a kiskun mentalitást.

Kiskunfélegyházán a hagyományos értékrend továbbélését jelzi, hogy a Jászkun kerület megszűnése után is csak akkor számított polgárnak egy család, ha redemptus múltja volt. Ezt az értékrendet közvetíti olvasóihoz 1895-ben a Félégyházi Nagy Képes Naptár, amelyben azt írták, hogy a félegyházi gazdák jobban reszketnek egy redempciós forintért, mint a részvénytársasági tagságért. Tudni kell, hogy Kiskunfélegyházán 1896-ig elhúzódott a közös puszták felosztása. A pusztaosztás kulcsa pedig kinek-kinek a redempcióba befizetett, úgynevezett redempciós forintja volt. Ezért számon tartották, dokumentumukkal igazolták az ősök redempciós befizetéseit.

A magukat másoknál különbnek tartó mentalitás, a rátarti magatartás szintén megkülönböztetője maradt a kiskun települések törzsökös lakosságának. A halasiak a huszadik század elején is elnéztek a szomszédos nem kun helységek lakói felett, s csak a szükséges kapcsolatokat vették fel velük. Nagy Czirok László krónikájában megállapítja, hogy a halasi paraszt nép gondolkodásán és magatartásán nagyon meglátszott régi, kiváltságos helyzete és a több évszázados múltra visszatekintő gimnáziumuk nevelő hatása, a város vezetésével és a helyi értelmiséggel való társadalmi kapcsolattartásuk. „Emelkedettebb gondolkodásúak voltak a szomszédos, jobbágyhelységek polgárainál és az onnan beszármazottak-

55 Juhász 2005:176–178.

nál, kikkel éreztették is fölényüket.”⁵⁶ A halasi emberek öntudatáról azt írja: „Kun mivoltára szegény és gazdag egyaránt büszke. Tudják, érzik, hogy ők régi szabademberek leszármazottai, elődeik a jobbágyságot nem ismerték”.⁵⁷ Halason a hagyományos kun mentalitás úgy bukkant fel időnként, mint a bűvő patak. Ván Benjámín halasi református lelkész – feljegyezte Nagy Kázmér 1939-ben – említi, hogy „a mai kúnok ill. őslakók is még nagyon jól emlékeznek a redemptiora. Erre igen büszkék. Egy közbirtokossági gyűlésen az egyik öreg gazda, Szalai azért kért szót és egész beszéde az volt: »Váltott földrű egy marokkal se.« Az említett gondolat az ősi joghoz és szerzeményhez való ragaszkodás jellemző példája. Főleg itt, ahol a maguk pénze, vagyona, törődése hozta meg a redemptiot.”⁵⁸

Bereznai Zsuzsanna⁵⁹ a halasi nép humorát kutatva megállapította: „az öntudatos kiskun szólal meg a legkülönfélébb komoly és népi humorral teli, derűs népköltészeti alkotásokban – ezen belül különösképpen a szólások és közmondások világában. A közmondások a nép több évszázados társadalmi tapasztalatai alapján fogalmazzák meg az élet alapelveit, azokat az erkölcsi normákat, melyek a közösség minden tagjára nézve kötelező érvényűek.” A halasi lakosság körében ismert három szólás, melyek a mintaadó törzsökös redemptus családok jellemző magatartását állítják példának: *Frissen, frissen, Zseniösen, / Lassan, lassan, Gózonosan, / Szépen, szépen, Pétörösen*.⁶⁰

A hiedelmek, dalszövegek, csúfolódók, de még a változatos szókincs-csel feljegyzett káromkodások is tükrözik egy-egy vidék népének öntudatát, sajátos észjárását. Különösen elmondható ez a szólásmondásokról. Kiskunfélegyházán gyakran mondják a szomorú, bánatos emberre: *Lógatja az orrát, mint akinek nem jutott krumpliföld*. A szólásmondás eredete a Jászkun kerületben meghonosodott földhasználathoz vezethető vissza, mely szerint a redemptusok a váltott tökeföldjük után úgynevezett nyi-

56 Nagy Czirok 2002: 93.

57 Nagy-Czirok 2002: 183.

58 Magyar Néprajzi Múzeum EA. 7677. Nagy Kázmér rk. lelkész feljegyzése 1939.

59 Bereznai 2009. 127.128

60 Nagy Czirok László: Szólások és közmondások. A Thorma János Múzeum adattára: 4537, 4538, 4539, 4621, 4622, 4665. Idézi Bereznai 2009.

las osztású kerteket kaptak, ahová kapás növényeket, például krumplit vethettek. Azok, akik nem voltak redemptusok, csak akkor kaphattak a nyilas földből kimért parcellákból, ha jutott. Az, aki kimaradt a nyilas kertföldek osztásából szomorúan vette tudomásul, lógatta az orrát, mert neki nem jutott krumpliföld. A jászkun büszkeség tömör kifejezése a szókapcsolat: *Futtya* Páka. Ugyanis Pákapuszta jövedelméből tartották fenn a közös kerületi igazgatást, miáltal kevésbé voltak kiszolgáltatottak a központi hatalomnak. A *Futtya* Páka – a 'kinek mi köze hozzá, mi fizetjük' fennhéjázó megfogalmazása. A kevély emberre azt mondják: *Úgy sétál, mint kunok ebe a homokon.*

A mindent elsöprő szelet, ami úgy hordja a homokot, hogy semmit nem látni és a háztetőt is leszaggatja, a Kunságban *kunesőnek* nevezik, talán az egykori mindent elsöprő kun harcosokra asszociálva. Ugyanezt a Jászságban *jászesőnek* nevezik. A szólásmondás, mi szerint *A jászok és a kunok duplán keresztények*, arra utal, hogy egyszer Jézus, egyszer a redempció váltotta meg a jászokat és kunokat.

Az identitás átalakulásának sajátos megnyilvánulásai figyelhetők meg azokon a településeken ahol köztudottan már a 18. században kicserélődött a lakosság. Például a többségében Jászságból újratelepített Kiskunfélegyházán, Kiskunmajsán, Kiskundorozsmán, amelyek nevükbe mind beépítették a kiskun jelzőt, hangoztatták kun voltukat, és hangsúlyozták a mindennapi kultúrában megőrzött hagyományokat. Ugyanebben az irányban hatott az, hogy bár a közjogi kapocs által megteremtett jászkun identitást a Jászkun kerület vármegyékbe sorolása megsemmisítette, éppen a vármegyékbe sorolás elleni tiltakozásul új hangsúlyt kapott a hagyományok és a népi kultúra ápolása, a helytörténet megismeretése. A Kiskunságban elhivatott emberek őrizték a hagyományokat, tudós papok, tanárok tárták fel a történelmi és nyelvészeti gyökereket.

Kiskunhalason 1870–1885-ben megjelent Gyárfás István monumentális műve a Jász-kunok története. Ugyanebben a korszakban valószínűs orientalista műhely alakult a mezővárosból rendezett tanácsú várossá vált helységben. Itt dolgozott a nagyműveltségű Szilády Áron, akit 1863-ban halasi lelkésszé választottak, s aki 1861-től a Magyar Tu-

dományos Akadémia levelező tagja volt, majd 1876-ban az MTA rendes tagjává választották. Thury József, a másik kiváló halasi nyelvész, akkor született, amikor Szilády Áron akadémiai levelező tag lett. Thury már hetedikes gimnazista korában törökül tanult, és kiváló nyelvrézkével gyorsan felfedezte a török és magyar nyelv rokon vonásait.⁶¹ Mindketten ismeretségben, sőt barátságban voltak a jeles keletkutató Vámbéry Árminnal, aki többször megfordult Halason.⁶² Nyelvészeti munkáik nem gyakoroltak közvetlen hatást a lakosság kun származástudatára, mégsem mondhatjuk, hogy a török–magyar nyelvi kapcsolatok fejtegetése és a kiemelkedő színvonalú tudományművelés és oktatás teljesen érdektelen lett volna a reformátusság számbeli fölényét lassan elveszítő halasiak kun identitásának megmaradásában. A 19. század utolsó harmadában a gimnáziumi tanárok szinte minden kiskunsági gimnáziumban beemelték a helytörténetbe a kun hagyományokat és történelmet.

A tudós tanárok közül ki kell emelnünk Kunszentmiklósról a gimnáziumot főgimnáziummá emelő püspököt, Baksai Sándort.⁶³ Baksay 1866-ban lett a település lelkésze, s haláláig – püspökké választása után is – Kunszentmiklóson maradt, s felvállalta a kun identitás ébren tartását. A dualizmus korszakában – Halashoz hasonlóan – Kunszentmiklóson is csökkent a törzsökös református lakosok aránya a helyi népességben, és növekedett a beköltöző, többségében a Felvidékről érkezett katolikusok száma.⁶⁴ A migráció során a beköltözők magukkal hozott kultúrája keveredett a helyivel. Ahol erős volt a gyökér, ott a „gyüttmöntek” alkalmazkodtak, s átvették a hagyományos nyelvi, viseleti és szokáskultúrát. A nyelvjárást tekintve a kálomista lakosság hagyományos ö-ző nyelvjárásával a jász településekről érkezettek í-ző, az észak-alföldiek nyílt e-ző beszédmódjukkal különböztek. Baksay néprajzi megfigyelései nyomán tapasztalhatta a szokásjogban rögzült társadalmi normák egy részének maradandóságát, bár azok megszületésének oka, alapja megszűnt.

61 Janó 1965.

62 Kovács Sándor Iván 2000.

63 Dankó 1985: 160–174. Dankó Imre méltatja Baksay munkásságát, szépirodalmi írásaiba is beemelt néprajzi megfigyeléseit.

64 Balogh – Szabó 2000: 145.

A kun identitás lappangó továbbélésére szépirodalmi példákat is idézhetünk. József Attila édesanyja a Felső-Kiskunságból származó Pöcze Borbála, Pöcze Imre (1844–1931) szabadszállási csósz leánya volt. József Attila számos alkalommal járt az édesanyja kiskunsági szülőhelyén. Az ősi kun szálláshelyen települt faluban Attila sokszor láthatta „a jellegzetes süvegükben keményen és elszántan, hallgatagon élő kiskunokat, a fekete népet, akik szigorú-kérlelhetetlen rend szerint élék életüket, szabják ki az emberek helyét”.⁶⁵ A kiskunok szegény megtestesülése Pöcze Imre nagyapa volt, a verscímé lényegült „Dörmögő”.⁶⁶ Attila nyaranta sokszor vendégeskedett a mogorva öreg csósz házában a szabadszállási Muszály-kertben.⁶⁷ A költemény megjelenése előtt egy évvel Attila Szabadszálláson volt szüreten, amint Vágó Mártának írta, *a kun ősök között*. Ugyanezt a visszarévedő szabadszállási származástudatot jeleníti meg a *Nincsen apám, sem anyám* kötete élére helyezett Bevezető⁶⁸:

„Lidi nénémnek öccse itt,/ Batu khán pesti rokona,/ Kenyéren élte éveit / S nem volt azúrkék paplana;”

Ezt a származástudatot nyomatékosítja 1936-ban a *Dunánál* című versében: „Anyám kún volt, az apám félig székely, Félig román, vagy tán egészen az”. A Kiskunság évszázadok alatt kialakult etnogenezisében a kevert népesség származástudatában – éppúgy, mint József Attila származástudatában – helyet kapott a kun eredet, még akkor is, amikor már csak halvány érzelmi szálak vezetnek az etnikai népcsoporthoz.

Kiskunfélegyháza tipikus példája az időnként felmelegített kun öntudat részben természetes, részben hamis éltetésének, ami nem zárja ki a származásból eredő jázsági kulturális vonások lappangó továbbélését sem. Ez utóbbi megjelenésének terepe az életmód, a vallási élet, a népnyelv, az előbbié a kun földhöz fűződő kiváltságok, a helység kun közigazgatási és bíraskodási központi szerepköre,⁶⁹ a kun földhöz kötő-

65 Kovács Sándor Iván 2000.

66 József Attila: Dörmögő, In: Toll, 1929. szept. 23. sz.

67 Holcman 2007.

68 A vers megtalálható a Móra Ferenc kiadó által 1977-ben megjelentetett Gyöngy és csillag című kötetben is.

69 1753-ban Halasról Félegyházára helyezték a Kiskun kerület börtönét és törvényhatósági központját.

dő kevert népesség környezetétől eltérő másságának hangsúlyozása. Az identitászavar kialakulása dokumentálható. A kiskun székhely, a köztudatban nem lehetett más, csak kun, ez a közhiedelem a nyilvánosságban elmosta a származás valóságát. A Jászkun kerület megszüntetését követő időszak identitászavara tükröződik a kiskun székváros két író fiának, Móra Ferencnek és Móra Istvánnak származástudatában.

Móra Ferenc, aki 1879. július 19-én született, még nem élt, amikor megszűnt a Jászkun kerület, s vele együtt az autonómia. Móra Ferenc írásainak és életének egyik elemzője, Fazekas István⁷⁰ úgy vélekedik, hogy a kis Móra „nyiladozó értelmével felfogott valamit a jászkun tudat megnyilvánulásából”. Szülei még számon tartották az apa – Móra Márton – és fivére – András – jázsági, pontosabban jászberényi származását. A félegyházi anyai rokonság viszont kun őseket emlegetett. Megjegyezzük, hogy a 18. század közepén betelepült jász családok ekkorra már kiskunoknak mondták magukat. Ebben az időben még megkülönböztették a redemptus és irredemptus származású „kunokat”. A megkülönböztetés nem csak a történelmi és privilégialis tudat utóéletként létezett, a születési és házassági anyakönyvekben is dokumentálták, plebejusként tüntetve fel az irredemptusokat. Móra ezek alapján saját családját közrendű kiskunoknak tartotta. Bátyja, István, aki 1864. október 24-én született, és a helybeli tanítóképző elvégzéséig Kiskunfélegyházán élt és tanult, szintén számon tartotta a származást. *Félegyházán*⁷¹ című versében vándorsorsnak nevezi életüket, hiszen a jázsági apja Kiskunfélegyházán nyert végső nyugalmat, míg kiskunsági édesanyja jász hant alatt nyugodott.

Ma már megállapítható, hogy Móra Istvánnak és Móra Ferencnek jelentős szerepe volt abban, hogy a századfordulót követően Kiskunfélegyházát mint a makacs kiskunok települését kezdték számon tartani. „Kiskun ember vagyok én, makacs és még vélt jussából sem engedő, nemhogy a maga igazából” – mondotta Móra Ferenc díszdoktorrá avatá-

70 Fazekas 1979: 29.

71 Móra István ezen a címen két verset írt. A hivatkozott az 1934. aug. 27-én írt költemény.

sakor elhangzott beszédében a szegedi egyetemen.⁷² Máskor így írt: „Az én írásaimban félegyházi nap süt, félegyházi szél fúj, félegyházi sárgarigó füttyül. Ettől a várostól kaptam a kiskunok nyers makacsságát is.”⁷³ Ezt a makacsságot szomszédos vidékeken a kiskunsági emberek jellemzőjeként emlegették a *büszke, nyakas kun* etnikus sztereotípiá formájában.

Az elfogulatlan külső szemlélő és szociográfus Erdei Ferenc 1937-ben megjelent művében, a *Futóhomok*ban egészen másként vélekedik, Kiskunfélegyháza lakosait palócnépnek tartja. Az egykori Kiskunságot szemében nem a volt székváros, sokkal inkább Halas képviseli.⁷⁴ Fülöpszállás, Szabadszállás, Kunszentmiklós és Halas népéről alkotott véleménye: „...sohasem gyakorolták saját paraszti életük alázatos hordozását. Rátartók, igényesek, kényelemszeretők... A szomszéd pusztabeli jámbor katolikus és jobbágyi alázatú falvak lakói keresztet vetve emlegetik ezeket az istentelen (értsd: református) romlott és úrhatnám kunokat”. Az említett kiskunsági településeken Erdei szerint még számon tartották az ősi kun helyeket és a famíliák kun származását, ám azt is megjegyzi, hogy az ősi kun helyek megálltak a fejlődésben. A megrekedés legfőbb okát az etnikai és társadalmi elzárkózásukban látta.

A kun származással való azonosulás, amit a Jászkun kerület autonómiája a megerendezésig életben tartott, az 1940-es években már csak a legidősebbekre jellemző. „A nyolcvanévesek még fel tudták sorolni a Kiskun kerület helységeit, emlegették, hogy »majdnem egyforma joguk volt a nőmösökkel«, réven, vámon nem fizettek, verbunkost táncoltak, s ha énekelték: «Én vagyok a kunsági fi», „dagadt a mellyük, s a történeti fő momentumokat, köztük a redempciót is ismerték, több helyen a redempciós levelet bekeretezve a falon tartották; apáik még sokba vették azt, aki «idevaló embör, az öregapja redempciót váltott», «fődváltó embör vót».”⁷⁵ Ugyanebben az időszakban, nem utolsó sorban az 1930-as, 1940-es évek nacionalizmusának hatására felerősödött egy fajta hamis kiskun tudat, melynek eredményeként Kiskunfélegyházát hol a „szín-

72 Móra Ferenc: Daru utcától a Móra Ferenc utcáig 2. köt. 160.

73 Félegyházi Hírlap, 1904. dec. 4.

74 Erdei 1977: 161, 173.

75 Tálasi 1977: 116.

magyar Alföld legmagyarabb városaként”, hol a „nyakas kunok” szék-városaként említik. Csanádi Imre ekkor fedezte fel a nyilvánosságnak a vallási élet családoknál őrzött tárgyi emlékei között a 18. századi fából készített festett Mária szobrokat.

Csanádi 1941-ben írt Mária-szegényember című verse alapján Andrassy Kurta János is felfigyelt e szobrokra, és *A magyar nép szobrása*-ta című 1944-ben megjelent művében Kiskun Madonnáknak nevezte el a felkutatott szobrokat. „A ruha formája – írja – megfelel a régi jászkun viseletnek [...] arca erősen mongolos.” Andrassy Kurta a Kiskun Madonnák szobrászati megjelenítését besorolta a kiskun tudat létezését bizonyító motívumok közé, mondván: Félegyháza a vegyes eredet ellenére kiskunnak tartja magát,⁷⁶ hiszen még a népi vallásosság is kunnak ábrázolja a félegyházi öregtemplom védőszentjét, a sarlós Boldogasszonyt.

A későbbi kutatás és művészettörténeti vizsgálat során azonban bebizonyosodott, helyesebb kiskunsági Madonnákról beszélni, ami ebben az esetben csupán a Kiskunság déli részét jelenti. Tehát éppen azokat a helységeket, amelyekben erős a jászsági telepítés. A szobrok elterjedési területe az a vidék, ahová a 18. században jászsági családok települtek. A szokás, a faragott Mária-szobrok készítése és a házak oromzatán való elhelyezése a Jászságból származik, a vallásos érzülettel együtt.

A Kiskun Madonnának nevezett szobrocskák között van olyan típus, amelynél Mária-t és karján a kis Jézust a magyar koronára emlékeztető koronával ábrázolta a faragó. Sümegi György művészettörténész úgy gondolja: „sajátos helyi specifikációt, külön jelentéstartalmat tulajdoníthatunk”⁷⁷ a magyar koronára emlékeztető motívumnak. Sümegi számára – mivel a szobrok használata a katolikus redemptusi réteghez köthető – reális és meggyőző Szabó László felvetése, melyben a jászsági-kiskunsági kapcsolatok szervességére utal: „A Kiskun Madonnát koronával ábrázolják, s ilyen koronás Mária a Jászságban nem ismeretlen. Ebben nemcsak az ég királynőjének szimbólumát látom, hanem Szűz

76 Andrassy-Kurta 1944: 44–45.

77 Sümegi 2000: 59–60.

*Holdsarlós Madonna
festett faszobor*

*Kiskunsági Madonna
festett faszobor*

Máriának Mária Teréziával, a jász redempció létrehozójával való kapcsolatot is.”⁷⁸

A szobrok fejformáinak, arctípusainak elemzését Henkey Gyula antropológus végezte el.

„A kiskunsági Madonnákra jellemző embertani jellegek támpontot nyújtanak arra nézve, milyen volt a Madonna-szobrokat készítő vagy megrendelő Kiskunfélegyháza környékiek szépségideálja, sőt következtetni lehet a készítő, faragók etnikumára is. Embertani szempontból közelítve az etnogenetikai probléma lényegét: beszélhetünk »alföldi« típusról, az kunsági, kiskunsági vagy magyar jellegű. Ugyanis 10 Kiskunfélegyháza környéki Madonna közül 6 sorolható a turanid típus alföldi változatába az ahhoz kapcsolódó észak-kazakisztáni turanid formával együtt. [...] 42 év alatt a Kárpát-medencében általam vizsgált 32 899 felnőtt magyar adatai alapján ez a változat s ennek extrém – erősebben közép-ázsiai jellegű – észak-kazakisztáni formájával együtt minden faluban és mezővárosban a leggyakoribb volt. [...] Kiskunfélegyháza a jászfényszaruiaiak által újratelepített helység, de onnan jászok és palócok együtt érkeztek. Kiskunfélegyháza környéki felméréseim eredményei szerint utódaik közelebb állnak a déli palócokhoz, mint a jászokhoz. [...] A kutatók egy része szerint e Kiskunfélegyháza környéki Madonna-szobrokat felvidékiek (szlovákok?) ké-

sztítették, míg a másik álláspont szerint a megrendelői igényeket helybeli (pásztor-paraszt) faragók elégítették ki.

Bár nézeteim szerint egyik fent említett feltevés sem zárható ki, de tapasztalataim arra utalnak, hogy e népművészeti alkotások a Felvidék palócok által lakott vidékeivel, illetve a XVIII. század eleji jász-palóc újratelepítés palóc rétegeivel hozhatók kapcsolatba. Azaz etnogenetikai szempontból mindkét esetben a palóc magyar néprajzi csoport tekinthető ezen művészet fő alkotó elemének.”⁷⁹

Az antropológiai kutatások tehát nem igazolják Kiskunfélegyháza kun eredetét, amint a Kiskun Madonnák sem tekinthetők a kiskunfélegyháziak kun tudatához kapcsolható művészeti alkotások közé. Hamis volt a kun tudat meglétének bizonyítása a kiskun, azaz kiskunsági Madonna-szobrok kedveltségével, de a korszakhoz igazodott.

Az 1970–1980-as évtizedek néprajzi, történeti vizsgálata azt mutatja, hogy az Alsó-Kiskunság településein – kivétel ez alól Kiskunhalas – az egykori kun származásnak, a kun kiváltságoknak alig maradt identitást befolyásoló hatása. A közigazgatás regionális, illetve megyei kereteinek többszörös megváltozása elfeledtette a Jászkun kerületbe tartozás közösségi vonásait. Az itt élők alig tudnak valamit a Jászkun kerületről és annak egykori funkciójáról. A Kiskun Múzeumban megtalálható egy hangfelvétel az 1980-as évekből, amelyen a múzeum igazgatója egy kunszentmiklósi juhással, Harnos Lászlóval beszélget, aki szalagra énekelte az általa kedvelt népdalokat.⁸⁰ A juhász emlékeiben homályosan megjelenik a Jászkun kerület, de az előadásában felelevenített kötődés zavaros:

*„Hová való születésű vagyok én
Kiskunságba, Jászberény az én hazám
Ott nevelt fel engem az édesanyám”*

78 Szabó 1980: 54.

79 Henkey Gyula szakvéleményét idézi Sümegi György 2000: 111–114. Az összegező megállapítások vizsgálati anyagát lásd: Henkey Gyula 1978: 395–448. ; 1989 379–439. ; 1998.

80 Kiskun Múzeum Hangzóanyag gyűjtemény 1990.1.1.

A felvételt készítő Fazekas István kérdéseire a juhász elmondta, hogy ő csak a Kiskunság egy részét járta be: Kunszentmiklóst, Szabadzallást, Fülöpszállást, volt Izsákon, Lajosmizsén, Kerekegyházán.

Az interjúalany nem sorolta fel Jászberényt, de azt sem tartotta fontosnak megjegyezni, miért kiskunsági Jászberényről énekelt. Az egykori Jászkun kerületi központ, az anyavárosként emlegetett Jászberény neve még felbukkant a juhász emlékezetéből, de a Kiskunsággal való összekapcsolására már nem tudott, de nem is tartott szükségesnek magyarázatot adni. A hibás kapcsolatot mechanikusan hagyományozta tovább, ahogyan ősei egykoron a Kun Miatyánkot. A szavak jelentését ők sem kutatták, a jelentéstartalmától elszakított szöveg ezért torzult a hagyományozódás során. A kunszentmiklósi pásztor énekében az egykori közigazgatási összetartozás hibás földrajzi kapcsolattá, kiskunsági Jászberényé torzult.

A legújabb kori származástudat tipikus megjelenési formája a pusztákból alakult községek nevében megjelenő jász, illetve kun előtag: Jászszentlászló, Kunszállás.⁸¹A jász származás tudatát a kiskunsági települések közül leginkább Jászszentlászló lakossága őrzi. A Móra Ferenc Múzeum által kezdeményezett migrációs kutatásban Jászszentlászlón gyűjtést végző Szűcs Judit néprajzkutató megállapította, hogy a megkérdezett idős lakosok közül sokan számon tartják a jászsági múltat, ismerik a pusztát benépesítő dédszüleik származási helyét.

Sajátos módon járultak a származástudat erősítéséhez a harmincas évek végén, negyvenes évek elején hozott intézkedések (1938:XV.tc., 1939:IV.tc., 1941:XV. tc.),⁸² amelyek értelmében a hatóságok megkövetelték a származás igazolását. A kényszerűségből felkutatott keresztlevelek felelevenítették, tudatosították a betelepülő ősök származási helyét, Jászszentlászló esetében a lakosok jászsági múltját. Kötődésük egyik bizonyítéka, hogy 1941-ben a Jászságból hívták át papjukat, aki letelepedve 1941-től 32 évig volt lelkipásztora a falunak. Krista Menyhért

81 Szent lászló-pusztá egykori megváltó települései: a jászsági Dósa, Jákóhalma, Mihálytelek és Felsőszentgyörgy.

82 1938. évi országos törvénytar, Bp. 1938. 87–89., 1939. évi országos törvénytar, Bp. 1939. 91–102., 1941. évi országos törvénytar, Bp., 1941. 95–99.

1900-ban jászdózsai parasztcsaládban született. A parasztyermekből lett papot egykori falubeli pajtása, – akivel Jászapátiban együtt jártak iskolába – Rozmaring Lajos kántortanító hívta Szentlászlóra.⁸³ A pap és a kántortanító bizonyára jelentős szerepet töltött be a jászsági származástudat és kötődés elevenen tartásában. Szűcs Judit gyűjtéséből megállapítható, hogy sajátos módon, azoknál a családoknál, ahol a házastársak közül az egyik jászsági származású volt, a beházasodott vő vagy meny még fokozottabban őrizte a jászsági származás emlékét, ismerték a Jászság helytörténeti irodalmát, számon tartották az onnan hozott tárgyakat, szokásokat. Halász Mátyás 1993-ban megjelent könyvében olvasható annak története, hogyan próbálták 1972-ben a falu nevét Kunszentlászlóra változtatni, és hogyan hiúsult meg a törekvés a falu ellenállásán.⁸⁴

Más kutatások szerint a Kiskunságban élők kötődése a kibocsátó tájhoz, településhez, főleg a mindennapi kultúra és a nyelv sajátosságainak megőrzésében és átörökítésében nyilvánul meg, bár ez a kötődés legtöbbször nem tudatos. Érdekes adatokat szolgáltatnak vizsgálataimhoz H. Tóth Tibor nyelvészeti kutatásai, aki ráirányította a figyelmet a lakosság egy részének palócos nyelvjárására. „A palócos nyelvjárási jelenségek Félegyháza nyelvjárásziget jellegének szembeötlő voltára hívják fel figyelmünket. A nyelvi-nyelvjárási tudat népnyelvi termékei: a nyelvi célzatú csúfolók, csúfolódó mondókák és gúnyos elnevezések.”⁸⁵ Ismert a Kiskunfélegyháza nevét nyelvjárási hangokkal gúnyoló formula a Filékégyházá, ami a lakosság palócos nyelvjárására utal. H. Tóth Tibor kutatásai bizonyítják, hogy még 250 év elteltével is megkülönböztethetők a betelepítők nyelvjárások szerinti csoportjai.⁸⁶Az 1990-es évek elején a kiskunfélegyházi lakosok identitásában már sem az etnikai, sem a történelmi, sem a kiváltságos múlt hatása nem mutatható ki, származásukat földrajzi értelemben is alig ismerik, ez utóbbi azonban megőrződött a nyelvben.

83 Szűcs 2001: 157.

84 Halász 1993: 152–153.

85 H. Tóth 1993: 11.

86 H. Tóth 1993: 105.

Kérdés, hogy „Etnikai maradhat-e egy népesség, ha nincsenek etnikai önmegfogalmazási lehetőségek (sem tiltások, sem támogatások)? Mintaszolgáltató marad-e értékrendje, lakáskörülményei, kerítkezési szokásjoga, hitvilága, viselete, kiváltságshagyománya, nyelve vagy lokális kultúrája, ha nincs módja, nincs lehetősége, sőt nincs (ilyen értelemben felfogott) önmegjelenítési igénye sem az etnikai csoporttudatnak?”⁸⁷. A választ nem könnyű megadni. A kérdést A. Gergely András 2000-ben tette fel, de már évtizedekkel korábban időszerű lehetett. A Kunság népességének önmegfogalmazási útkeresésében a történelmi múlt éppúgy szerepet kapott, mint a migráció során magukkal hozott tudati tényezők sokasága. Napjainkban az identitás formálásához a hiteles történelemre támaszkodó hagyományápolás és hagyományteremtés nyújthat segítséget.

A hagyományápolás és a hagyományteremtés szerepe az identitás formálásában

A két világháború közötti korszak nép-nemzeti, nacionalizmusba hajló politikája a Kunság és a Jászság táji és néprajzi értelmezése mellett ráirányította a figyelmet a jász és kun történelem látványos elemeinek teremtett hagyományként való terjesztésére. A folyamat az 1930-as években a Gyöngyösbokréta-mozgalomban talált támaszra. A mozgalom pozitív hozadéka volt, a kun verbunkosok felkutatása és megismertetése, a helytörténet iránti érdeklődés erősödése, a népcsoporti identitás fellesztése, újrafogalmazása.

Az identitás újrafogalmazásában mindenkor és mindenütt nagy szerepe volt és van a helyi hagyományörző egyéniségeknek: a parasztverselőknek, helytörténészeknek, mesemondóknak, az amatőr és a hivatásos gyűjtőknek, tudósoknak és mindazoknak, akik elhivatottsággal töltik be híd szerepüket a múlt és a jelen kapcsolatában. Közülük megemlítem Kunszentmiklósról a helytörténeti érdeklődésű Szappanos Lukácsot, Kiskunhalasról a néprajzi kutatással is foglalkozó Nagy Czirok Lászlót.

Szappanos Lukács (1886–1973) református redemptus családban született Kunszentmiklóson és maga is parasztgazdaként élte életét.⁸⁸ Lukács bácsi figyelmét már konfirmalista korában a hagyományápolás irányába terelgette a lelkész Baksay Sándor. Szappanos Lukács Baksaytól tanulta meg a Kun Miatyánkot, s később maga is feladatának tekintette az ima terjesztését.⁸⁹ Szappanos Lukácsnak nagy szerepe volt a kunszentmiklósi tánc, a körverbunk megőrzésében és tanításában is. Ezt a táncot Kunszentmiklóson a lakodalmakban, névnap-i ünnepeken az 1930-as években gyakorta táncolták. A tánchoz Lukács bácsi egy újságírónak adott nyilatkozatában misztikus körítést fűzött, mondván: „ősi tánc ez, míg a magyarok véres kardot hurcoltak, a hagyomány szerint a kunok ezzel a táncsal verbuválták a legényeket. Az őskunok a tüzet imádták, a gyertya, amit a felvonuláson vittünk, ezt jelképezi”.⁹⁰ A verbunkot ősi kun táncnak tartotta. Ismert a történet, mi szerint táncosait így oktatta: „Nem szeretném látni, fiaim, hogy möghajoltok. Mert a kun embernek inkább eltörik a dereka, mint, hogy möghajoljon”. Az oktatás tartalmának eredetét a kunsági mentalitásban megtaláljuk, követőivel magam is találkoztam.

2001-ben – a Honismereti Szövetség kérésére – Kecskemét adott helyet a Honismereti Akadémia rendezvényeinek. A nyitó ünnepségen a megjelent hagyományörző csoportok bemutatták a soknemzetiségű megye nemzetiségeinek és más népcsoportjainak viseletét. A felvonuló párok között örömmel ismertem fel egy hatvan év körüli kunszentmiklósi párt. A férfin jellegzetes kun kalap, gazdagon gombozott (pitykés) mellény, rámás (merev szárú) csizma volt. Rendezőként próbáltam a felvonulókat éneklésre biztatni, de senki nem állt kötélnek. Amikor a kunszentmiklósi pár odaért hozzám, a férfi az első szóra rázendített. A produkciót dörgő tappsal honorálta a hallgatóság, az éneklő megvárta, hogy a közönség elcsendesedjen, azután mit sem feszélyeztetve magát megszólalt: köszönöm a tapsot, de „a kun ember nem hajol meg, csak az

87 A. Gergely 2000.

88 Peterdi 1995.

89 Peterdi 1995: 213.

90 U.o.

Isten előtt, máskor legfeljebb a kalapját biccenti”. Ezzel valóban megbiccentette a kalapját, és belekarolva a párjába levonult a színről.

A helytörténeti irodalom múltfeltáró kötetei mesterségesen ugyan, de szintén ráirányították a figyelmet a kun és a jász múltra. Muzeológusok, levéltárosok, a jászkun történelem iránt érdeklődő kutatók közreműködésével 1985-ben – az 1939-es konferencia⁹¹ óta először – Kiskunfélegyházán sor került a Jászkunság kutatása konferencia megrendezésére. 1987-ben megjelent a konferencia kötete, ami a Jászság és a Kunság településeinek a jászkun múlt helyi kutatásának gerjesztője lett. Ezután sorra születtek a helytörténeti, néprajzi írások. A kutatói és olvasói érdeklődésre felfigyeltek az önkormányzatok, s az 1989-es rendszerváltást követően alakuló egyesületek, amelyek a hagyományápolást feladatuknak tekintették. Az éledező történelmi tudat 1995-ben, a redempció 250. évfordulóján Jászkunság-szerte megrendezett ünnepségekben bontakozott ki.

Az 1995-ös redempciós ünnepségek meglepő és részben megfoghatatlan bizonyágát adták az ősi kun települések, Kiskunhalas, Kunszentmiklós, Karcag és a Jászság törzsökös településeinek gyors és örömteli öntudatra ébredésének. A lakosság a helyi televíziók műsoraiból, a vándoroltatott kiállítási anyagból és látványos rendezvényeken szembeülhetett a már-már elfelejtett történelmi eseménnyel és következményeivel. A sikert nem csupán a rendezvények iránti tömeges érdeklődésen lehetett lemérni. Megtörtént a csoda, az embereket megérintette a történelem. A rácsodálkozás örömeivel azonosultak a jászkun, a jász és a kun múlttal, lélekben maguk is részeseivé váltak az ősök által kivívott eredményeknek. A jászkun redempció, az önerőből véghezvitt megváltás 250 év múltán is tartást adott a redemptusok utódainak, identitást erősítő hatása a fellendült családkutatásban, a helyi történelem iránti felfokozódott érdeklődésben is megnyilvánult.

Az összefogásról és annak tudományos hozadékáról a Bellon Tibor és Örsi Julianna⁹² szerkesztésében megjelent kötetben olvashatunk. A

91 A kunok 700 éves betelepülésének emléke rendezett Jász- Kun Kongresszust Budapesten rendezték 1939. aug. 16-án.

92 Bellon-Örsi 1996.

redempciós ünnepségek kun öntudatot növelő hatásáról a Nagykunság vonatkozásában Szilágyi Miklós ír. Szilágyi megállapítja, hogy a Nagykunságban is a makacs, önfejű, a büszke, a rátarti karakterjegyek kapcsolódnak a kunmagyar emberhez.⁹³ Szilágyi úgy véli, hogy „a falusi, mezővárosi közvélemény a (valóságos vagy vélt) kun ősöknek nem, csupán a redimált ősöknek tulajdonított materiális előnyökre váltható jelentőséget”.⁹⁴ Az érdek által motivált tudati tényezők, amint a fentiekben írtam, a Kiskunságban is nyomon követhetők. Bizonyos, hogy amint Szilágyi leírja, s magam is láttam e jelenséget: a hajdani redemptusok utódai a Karcagi ünnepségen meghatottan, sőt megrendülten szembesültek személyes történelmük átélésének felemelő élményével.

Az emlékezet frissítésére szánt ismeretterjesztő előadások – melyek az ünnepségekhez kapcsolódva a helyi televízióban hangzottak el – megdöbbentő hatást váltottak ki. Olyan személyek keresték fel a kiskunfélegyházi levéltárat, hogy megtekintsék ősök redempciós levelét, akik korábban soha nem jártak a levéltárban. Kiskunfélegyházán ugyanis – amint azt a Kiskun TV adásában elmondtam – a földváltás kifizetése után a redempciós leveleket a levéltárban helyezték el. Régi törzsökös családok leszármazottai kértek másolatokat, s büszkén emlegették az ősök áldozatvállalását. Volt, aki bekereteztette a földváltást bizonyító oklevelet, és kitette otthon a falra, hogy minden vendég megláthassa. Ismét sokan hangoztatták a kun gyökereket, a Kunsághoz tartozást, és a közbeszédben is felerősödött az a sajátos érzület és kötődés, amely a hajdani szabadságból táplálkozott.

A felelevenített személyes történelem kapaszkodót, tartást adott a globalizációval szemben, és ez érzékelhető volt a Jászságban, a Nagykunságban és a Kiskunságban egyaránt. A jászkun redempció történetének megismerése, a személyes történelemből eredő identitás felélesztője lett. Ebből a figyelemből erőt merítve vett lendületet a szakkutatók munkássága, ide vezetem vissza azt, hogy a helyi önkormányzatok anyagi támogatást nyújtottak az újabb és újabb múltfeltáró eredmények

93 Szilágyi 1996: 172-175.

94 Szilágyi 1996: 187.

publikálásához. Lassan, mint a vízbe dobott kavics körüli hullámok, terjednek, úgy terjedt és egyre szélesebb kört ér el az identitást erősítő gyökerek megismerése. Sajnos a vegyes származású településeken, ahol a származási gyökerek egyébként is gyengék és zavarosak voltak, mint például Kiskunfélegyházán, az ünnepek hatása nem vált tartóssá. Tartós maradt viszont a szakkutatók érdeklődése, amit a csaknem három évtized alatt megjelent publikációk tömege és a három évenként megrendezett Jászkunság kutatása című konferenciák iránti érdeklődés fémjelez.

Az 1995-ben elindított hullám öntudatnövelő hatását Kiskunhalason fokozta levéltárunk visszaszerzése, és a múzeum múltfeltáró tevékenysége. A közéletben ismét elismerést nyert a törzsökös családok értékmegőrző tevékenysége, a hagyományápolás, a kultúrapártolás. Kiskunhalason az 1970-es években már a lakosság 75-90%-a bevándorló volt. A tradicionális családok történelmi szerepe elhalványult, a helyi politikában új szereplők mutattak irányt, a kun másság megtartása nem tűnt kívánatosnak. 1995 után a Thorma János Múzeum gondozásában sorra jelentek meg az öntudatra ébredt törzsökös családokat bemutató kötetek. Elsőnek a Péter család története jelent meg 2000-ben, majd Gyenizse Julianna írta le halasi emlékeit 2002-ben, 2008-ban a Német – Buhin család krónikája látott napvilágot, 2009 januárjában megjelent a Ván család története. Utóbbi számunkra különösen érdekes, hiszen 2005-ben a halasi Ván családból származó Ván Jenőt választották meg a 21. század első kiskunkapitányának. Ván Jenő büszkén mutatta családja könyvbe foglalt történetét, ugyanazzal a büszkeséggel, amit 1995-ben a redempció felemelő emléke váltott ki a törzsökös félegyháziakban.

Ván Jenő kapitánnyá választásakor csupán annyit tudott a maga származásáról, hogy az egykori kun pusztán, Balotán született. A család-történet megjelenése ismétlen bizonyította, milyen erős kapaszkodót adhat a megbecsülésre méltó múlt, a releváns személyes történelem. A könyvből a Romsics Ignác történész⁹⁵ által oly találóan kifejtett filozófia, „a történelem mi vagyunk” valósága árad, szinte tapintható a büszkeség,

95 Romsics 2004: 430–457.

a létezés, a megmaradás büszkesége. „A Ván név a kun nyelv szerint valószínűleg vezért jelent. Kínában ma is van egy tó, amely a Ván nevet viseli. Ván Benjámint elmondása alapján a hetedik sátorból származik a család, melyet sokszor hangoztatott. Ezt a megállapítást Szilády Áron is alátámasztotta. A halasi kun családok: Babud, Gyenizse, Modok, Rébék, Vajna, Ván és Topán. [...] Ván Benjamin elmondta a Kun Miatyánkot is, és én ezt annak idején leírtam”⁹⁶. A kun miatyánk hallás után megtanult torzult változatát a szerző szintén közreadja. Mindezek érzékeltetik, ha megfelelő gyökerekbe kapaszkodhat a személyes történelem embert formáló ereje lehet.

Az 1995-ös redempciós emlékünnepeket szervezők – levéltárosként és a jászkun történelem kutatójaként magam is közöttük voltam – az elementáris hatásra nem számítottak. A szokatlan érdeklődést kár lett volna elaltatni, ezért a Jász Múzeum kezdeményezte a kapitányválasztási ceremóniák felelevenítését. Elsőként a Jászságban tartottak ilyen ünnepséget 1998-ban. A történelmi hagyományörzésnek ehhez a sajátos formájához 2000-től csatlakoztak a nagykun települések. „A kunkapitány [mai] utóda a Nagykuságban élők önazonosság-tudatát, ősi kulturális örökségünk és értékeink megőrzését, gyarapítását, a településről elszármazottak és a ma is itt élők közötti kapcsolat fennmaradását hivatott erősíteni.”⁹⁷

A kapitányválasztás évente ismétlődő látványos rendezvényei egyre nagyobb tömeget vonzanak. 2005 májusában a kiskunsági települések is beiktatták a 21. század első kiskunkapitányát. Azóta mindhárom történelmi kerület – Jász, Nagykun, Kiskun kerület – utód települései évente megválasztják a maguk kapitányait. Új keletű, mesterségesen megalakított hagyomány teremtődött, ami 1998-ban csupán egy új történelmi játék volt, mára sok településen a helyi kötődést erősítő hagyományos tevékenységgé vált. A történelmi játék betagozódott a jászkun hagyományok sorába. A dramaturgiai feladatokat a helyi múzeumok, önkormányzatok és civil szervezetek összefogva végzik, szereplőit a megválasz-

96 Váginé Ván Judit 2009: 8.

97 Redemptio 2000. VII. évf. 3. sz. 9.

tott kapitány és a lakosság együtt alkotja. A ceremónia ünnepélyességét emeli, hogy nagy nyilvánosság előtt, szabadtéren, az egész település érdeklődésére számot tartó rendezvény keretében zajlik. Kiskunfélegyházán, az első 21. századi kiskunkapitányt a városalapítók napja keretében iktatták be, amit minden esztendőben május 24-én tartanak, a redempciós diploma 1745. május 24-én történt kihirdetésének emlékére. Kiskunhalason a város napja – május 6. – a redempciós diploma aláírásának állít emléket. A történelmi tudat ápolása immár intézményesült formában zajlik.

Kiskunfélegyháza polgármestere 2008-ban a városnap kiadványában a következőket írta: „Kiskunfélegyháza törzslakossága a redempció alatt alakult ki. E történelmi tényről vezérelve városunk alapítóinak azokat a törzsökös családokat tekintjük, amelyek a redempció lezárulásáig költöztek Félegyházára. A róluk való megemlékezésünk mindannyiunkban a nemzeti egységet és a nemzeti öntudatot szilárdítja, egyben erősíti bennünk a kiskun öntudatot is. Szép példa erre a kiskun települések szövetségének megalakulása és az általuk megválasztott kiskunkapitány szerepének felelevenítése, valamint most a kis- és nagykunok összefogása, amely lehetővé teszi a jövő év szeptemberben a kunok első világtalálkozójának megrendezését a kun települések bevonásával”⁹⁸. A köszöntő zárómondata: „Kívánom, hogy a büszke kiskun-érzés maradjon meg bennünk! Kívánom, hogy tiszta, őszinte szívvel folytassuk azt a munkát, amit egykoron városalapító ősünk elkezdték”. A polgármesteri köszöntő 2008-ban megjelent szövegének hangvétele alig különbözik a redempció utáni évek évtizedek főbíróinak a kun öntudat erősítésére irányuló szónoklataitól.

A kapitányválasztási és beiktatási ceremónia koordinálására 2005-ben megalakult a KÖSZ, a Kiskun Önkormányzatok Szövetsége, amelynek tagja lett a hajdani Kiskun kerület területén létesült 32 település. A kun hagyományok ápolására létesült szervezet 2008. szeptember 24-én más kunsági szervezőkkel összefogva tovább terjeszkedett és létrehozta a Kun összefogás konzorciumot. „Amióta 1876-ban megalakult a *muszáj-vár-*

98 Ficsór 2008.

mege, kialakult a jelenlegi megyehatár, nem volt példa a kis- és nagykunok ilyen mérvű közös akaratnyilvánítására, amelyet a Kun összefogás konzorcium megalakulása jelent”⁹⁹, – írja Bartha Júlia a Nagykunság néprajzkutatója. Az alakuló ülésen 49 konzorciumi tag, közöttük 32 kiskun, 9 nagykun önkormányzat, Jász-Nagykun-Szolnok és Bács-Kiskun megye önkormányzata, az ezekhez tartozó megyei múzeumok és négy civil szervezet képviselője írta alá a konzorciumi szerződést, amely azért jött létre, hogy előkészítse a kunok bejövételének 770. évfordulója tiszteletére rendezett programsorozatot, amely a Kunok I. Világtalálkozója cím alatt futott.

A háromévenként megtartott Kunok Világtalálkozója keretében a kunsági települések rendezvényekkel tisztelegnek a kun ősök emléke előtt. A programsorozat keretében a kunsági települések rendezvénnyel tisztelegnek a kun ősök emléke előtt. A világtalálkozóra visszatérnek az elszármazottak, a hagyományörző huszárok lovas túrákat szerveznek a kunok egykori útvonalán. A Jászkunság Műhely kutatói 2009-ben, 2012-ben és 2014-ben is konferencián számoltak be eredményeikről.¹⁰⁰ A konferenciák múltfeltáró kötetei bizonyára erősítik majd a kunsági összetartozást.

Összegezés. Kutatásaim igazolják, hogy a kiskunsági nép azonosságtudatának eredőit és megnyilvánulásait közös történelmük, kultúránk és hagyományaink feltárásán keresztül ismerhetjük meg. Bebizonyosodott, hogy a kun kerületekben élők mi tudatát kifejező kun öntudat legitimálására való törekvés azokban a periódusokban erősödött fel, amelyekben autonómiájukat támadás érte a helyi társadalmon felül- vagy kívülálló hatalom részéről. Talán éppen ezért az azonosságtudatot motiváló tényezők között helyet kapott, kap a külső környezettől való elkülönülés, a másság megőrzése. Mindazonáltal a kunoknak, kiskunoknak, tágabb értelemben a kiskunságiaknak nevezettek kun identitása térben és időben jelentős változásokon ment keresztül. A tudati módosulások legfőbb generálói azok a korszakváltások, voltak, amelyek saját

99 Bartha 2009. Muszáj vármegyének a néprajz Jász-Nagykun-Szolnok vármegyét nevezte.

100 Bartha 2011. Mészáros 2013.

történelmüket tagolták, s életüket újabb és újabb mederbe terelték. Az etnikai, nyelvi, regionális és vallási alapon képződött csoportok identitását mindenkor erősítette az idők során létrejött sajátos szubkultúrájuk, amely magába foglalja a közös történelmet, a beszédmódot, az étkezési kultúrát, a viseletet, a közös szimbólumok egységes értelmezését, a hagyományok ápolását. A nemzedékeken átívelő szubkulturális motívumok ébren tartják a népcsoport összetartozás tudatát, identitását, ösztönzik a kiskunságiak táji történeti vagy etnikai szempontból sajátos közösségeit a gyökerek megismerésére.

IV. Béla és Kötöny kán találkozása a Radnai-hágónál
Emlékmű Karcagon
(Györfi Sándor szobrászművész munkája)

Felhasznált irodalom

A. GERGELY András

- 1996 Kun etnoregionális kisvárosi sajátosságok? Budapest, MTA Politikai Intézete.
2000 Politikai antropológia – avagy a politikai tudás archeológiája. 16–34. In Valóság 43. évf. 11. Budapest.

ANDRÁSSY KURTA János

- 1944 A magyar nép szobrászata. Budapest, ABC Könyvkiadó Rt.

ALABÁN Péter

- 2005 Kiskunhalas társadalma a dualizmus idején és a Horthy korszakban. In Ö Kovács József–Szakál Aurél (szerk.): Kiskunhalas története 3. Tanulmányok a 19. század közepétől a 20. század közepéig. 447–485. Kiskunhalas, Kiskunhalas Város Önkormányzata.

BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet:

- 1981 Kiskunfélegyháza újratelepítőinek 1744. évi lajstroma. In Selmeczi László (szerk.): Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 1981. 123–128. Szolnok, Damjanich János Múzeum.
1987 Járt-e Kossuth Félegyházán? In Fekete János (szerk.): Kossuth Lajos emléke Kiskunfélegyházán. 12–26. Kiskunfélegyháza, Kiskunfélegyháza Város Tanácsa.
1996 A Jászkun Kerület igazgatása 1745–1876. 2. kiadás, Debrecen, Ethnica Kiadó
1997 Jász és kun, jászkun öntudat megnyilvánulásai a Kiskunságban. In Szabó László–Tálas László–Madaras László (szerk.): Tisicum X. 13–28. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága.
2000 Redemptusok. Gazdaság és életmód Kiskunfélegyházán a redempció első századában. Debrecen, Multiplex Media – Debrecen U. P.

- 2001 Petőfiszállás. Budapest, Száz magyar falu könyvesháza Kht.
- 2005 A jászkun autonómia. Szeged, Csongrád Megyei Levéltár.
- 2008 A kunok Magyarországon. 2. kiadás, Kiskunfélegyháza, Kiskun Önkormányzatok Szövetsége.
- 2012 Földadta sors. Népélet a Jászkunságban (1745–1848). Jászberény, Jász Múzeumért Alapítvány.
- BAGI Gábor**
1995 A Jászkun Kerület társadalma a redempciótól a polgári forradalomig 1745–1848. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- BALOGH Mihály – SZABÓ Sándor**
2000 Felső Kiskunság – Dunamellék (Helyismereti olvasókönyv). Kunszentmiklós, Baksay Sándor Református Gimnázium.
- BARTHA Júlia**
2009 Kun összefogás. In: Múzeumőr, VII. évf. 1. sz. 27.
- BARTHA Júlia szerk.**
2011 Kunok és jászok 770 éve a Kárpát-medencében. A Jászkunság kutatása 2009. Szolnok, Kun Összefogás Konzorcium és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- BÁRTH János**
2001 A halasi határpercek történeti-néprajzi tanulságai. In: Ö Kovács József – Szakál Aurél (szerk.): *Kiskunhalas története 2. Tanulmányok Kiskunhalasról a 18–19. századból.* 389–422. Kiskunhalas, Kiskunhalas Város Önkormányzata.
- BELLON Tibor**
1979 Nagy-kunság. Budapest, Gondolat Kiadó
- 1996 Beklen. A nagy-kunsági mezővárosok állattartó gazdálkodása a XVIII–XIX. században. Karcag, Karcag Város Önkormányzata.
- BELLON Tibor – Örsi Julianna (szerk.)**
1996 A Jászkunság összefogása. Karcag, Karcag Város Önkormányzata.
- BEREZNAI Zsuzsanna**
2011 Népi humor Kiskunhalason. In Bereznai Zsuzsanna – Nagy Czirok László: A hajdani halasi nép humora. 5–131. Kiskunhalas, Thorma János Múzeum – Halasi Múzeum Alapítvány.
- BOTKA János**
2000 A kunok-jászok katonáskodása és ünnepi bandériumai a betelepüléstől a kiegyezés koráig. Lakitelek, Antológia K.
- DANKÓ Imre**
1985 Az etnográfus Baksay Sándor (1832–1915). In Küllös Imola (szerk.): Vallási néprajz II. Protestáns egyházi források, kutatók, hagyományok. 160–174. Budapest, ELTE Folklore Tanszék.
- ERDEI Ferenc**
1977 Futóhomok. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- FAZEKAS István**
1979 Móra Ferenc parasztábrázolása. In Horváth Attila – Orosz László (szerk.): Cumania VI. 287–318. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága
- FENYVESI László**
1987 A Kiskunság a török időkben. In Fazekas István – Szabó László – Sztrinkó István (szerk.): A Jászkunság kutatása 1985. 215–301. Kecskemét–Szolnok, Damjanich János Múzeum
- FICSÓR József**
2008 Tisztelt Olvasók! In Félegyházi Közöny, XVII. évf. 20. sz. 5.

GALGÓCZY Károly

1877 Pest-Pilis-Solt-Kiskunmegye monographiája. Budapest, Pest megye Közönsége.

HALÁSZ Mátyás

1993 -- történeti leírása Jászszentlászlóról. Jászszentlászló, 1993. Jászszentlászló Község Önkormányzata.

HENKEY Gyula

1978. Etnikai embertani vizsgálatok taxonómiai eredményei Közép Magyarországon. In Horváth Attila (szerk.): Cumania 5. Ethnographia. 395–448. Kecskemét, Bács-Kiskun megyei Múzeumok Igazgatósága.

1989 Az embertani kép. In Bakó Ferenc (szerk.): Palócok I. 379–439. Eger, Heves Megyei Múzeumi Szervezet.

1998 A magyarság etnikai embertani vizsgálata. In Bárth János (szerk.): Cumania 15. 403–466. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete.

H. TÓTH Tibor

1993 Félegyháza népnyelvének palócos gyökerei. Kiskunfélegyháza, *Önkormányzat Kiskun Napi Szervezőbizottsága*.

HOLCMAN Andrea

2007 József Attila Szabadszálláson. Szabadszállás, Glutinator Bt.

ILLYÉS Bálint

1980 De jól esett annak dolga, ki SZ: Miklóson lakhatik. XVIII. századi helyi kéziratok. Kunszentmiklós, Kunszentmiklósi Egyetértés Mg. Tsz.

ILLYÉS Bálint – ILLYÉS Katalin

1979 Kiskunsági hadtörténeti adalékok a napóleoni háborúk végéig. In: Horváth Attila – Orosz László (szerk.): Cumania VI. 63–84. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Igazgatósága

IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor szerk.

1988 A mai Bács-Kiskun megye az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár.

JANÓ Ákos szerk.

1965 Kiskunhalas. Helytörténeti monográfia I. Kiskunhalas, Kiskunhalas Városi Tanácsa.

JÁSZKUNSÁG

1868 Vegyes tartalmú hetilap. I. évf. Horváth Farkas (szerk.) Jászberény, Kiadja Polgári Ferenc

JÓZSEF Attila

1929 Dörmögő, In: Toll, 1929. szept. 23.sz.

JUHÁSZ Antal

2005 A Duna–Tisza közti migráció hatása a népi műveltségre. Szeged, Móra Ferenc Múzeum.

KISS József

1979 A Jászkun Kerület parasztsága a Németh Lovagrend földesúri hatósága idején (1702–1731). Budapest, Akadémiai Kiadó.

1992 A Pesti Invalidus Ház jászkunsági földesurasága 1731–1745. Budapest, Akadémiai Kiadó.

1978 A Kiskunság népi fafaragása. Kiállítási katalógus. Kiskunfélegyháza.

KOVÁCS SÁNDOR Iván

2000 „Batu Kán pesti rokonai” és a „Tatárjárás” Halason. In: Forrás, 32. évf. 11. sz. 68–78.

MÁNDOKI KONGUR István

1973 A kun miatyánk. In Balassa Iván – Kaposvári Gyula – Selmeczi László (szerk.): Szolnok megyei Múzeumi Évkönyv. 117–125. Szolnok, Damjanich János Múzeum.

1993 A Kun nyelv magyarországi emlékei. Karcag, Karcag Város Önkormányzata.

2012 Kunok és magyarok. Budapest, Molnár Kiadó.

MEZŐSI Károly

1972 Közelebb Petőfihez. Budapest, Szépirodalmi Kiadó.

MÉSZÁROS Márta szerk.

2013 Jászkunság kutatása 2012. Legújabb eredmények a Jászkunság régészeti, történeti, nyelvészeti és néprajzi kutatásában. Kiskunfélegyháza, Kun Összefogás Konzorcium – Kiskun Múzeum.

MÓRA Ferenc

1979 Daru utcától a Móra Ferenc utcáig. Budapest, Szépirodalmi Kiadó.

MÓRA István

1979 Hazaemlékezések, Szeged, Somogyi Könyvtár.

NAGY CZIROK László

2002 Kiskunhalasi krónika. Kiskunhalas, Thorma János Múzeum – Halasi Múzeum Alapítvány – Kiskunhalas történeti Kutatása Közalapítvány.

Ö. KOVÁCS József

1988 Kiskunhalas 1848 tavaszán és nyarán. Kiskunhalas, [Kiadó n.] (Halasi Téka 8.)

PALÁDI-KOVÁCS Attila

2011 Kulturális régiók és etnikai népcsoportok. Bevezetés. In Paládi-Kovács Attila (főszerk.), Flórián Mária (szerk.): Magyar néprajz. Táj, nép, történelem I.1. 427–442. Akadémiai Kiadó.

PÁLÓCZI-HORVÁTH András

1993 Hagyományok, kapcsolatok és hatások a kunok régészeti kultúrájában. Karcag, Karcag Város Önkormányzata.

PETERDI Vera

1995 Kun származástudat a 20. században. Esettanulmány Kunszentmiklósról. In Néprajzi Értesítő, LXXVII. évf. 209–219. Budapest, Néprajzi Múzeum
REDEMPTIO, 2000. VII. évf. 3. sz. 9.

ROMSICS Ignác

2004 Múltról a manak. Budapest, Oziris Kiadó.

SELMECZI László

2011 Kötöny népe Magyarországon. Karcag, Karcag Város Önkormányzata.

SÜMEGI György

2000 Kiskunsági Madonnák. Kiskunfélegyháza, Kiskun Múzeum Baráti Köre.

SZABÓ László

1978 A kiskunsági puszták emléke a mai Jászságban. In Horváth Attila (szerk.) Cumania V. Ethnographia. 307–324. Kecskemét, Bács-Kiskun megyei Múzeumok Igazgatósága.

1980 A jászsági helytörténeti, néprajzi kutatás eredményei a Kiskunság népművészetének értékeléséhez. In Korkes Zsuzsa – Péter László (szerk.): A Kiskunság népművészete. 47–58. Szeged, Somogyi Könyvtár.

1981 A jász öntudat alakváltozatai. In Selmeczi László (szerk.): Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 1981. 129–145. Szolnok, Damjanich János Múzeum.

1982 Jászság. Budapest, Gondolat Kiadó

SZILÁGYI Miklós

1996 A nagykun öntudat. In Bellon Tibor – Örsi Julianna (szerk.): A Jászkunság összefogása. 171–195. Karcag, Karcag Város Önkormányzata.

2012 Mezőváros és paraszti kultúra. Történeti-néprajzi dolgozatok az alföldi mezővárosokról. Kisújszállás, Nagy-kun Hagyományörző Társulás.

SZÜCS Judit

2001 „Eleven kis falu” Jászszentlászló települése családtörténetekben. In Szűcs Judit (szerk.): Tanulmányok Jászszentlászló történetéből és néprajzából. 151–167. Jászszentlászló, Jászszentlászló Önkormányzata.

TÁLASI István

1977 Kiskunság. Budapest, Gondolat Kiadó.

TÓTH Sándor

1973 Petőfi emlékek Szabadszálláson. Szabadszállás, Szabadszállás Tanácsa.

VÁGINÉ VÁN Judit

2009 Ván család. A kiskunhalasi Ván család története, lezármazottai a 17. századtól napjainkig. Kiskunhalas, Thorma János Múzeum – Halasi Múzeum Alapítvány.

*A karcagi Kun emlékhely két központi alakja
(Györfi Sándor szobrászművész munkája)*

Bartha Júlia

A NAGYKUNSÁG IDENTITÁSA

Napjainkban aligha lehet aktuálisabb téma az identitásnál. A 20. század végén megindult társadalmi folyamatok a századfordulóra egyre erőteljesebbé váló globalizációs hatások felerősítették azt a különös történeti tudatot, ami az egykori Jászkun Kerületek lakóit jellemezte. Divatos kifejezés is az *identitás* azaz egy néprajzi csoport tudata, öntudata, önértékelése, az, ahogyan magát jellemzi, körülírja, ahogyan önmagát megkülönbözteti, olykor el is határolja a környezetétől.¹ Az identitás kérdése elsősorban az értelmiséget érdekelte, a miértekre ők keresték a választ. Ezért születhettek kitűnő irodalmi alkotások, szobrok, s indulhattak tudományos pályára azok a kunsági fiatalok, akiket megérintett a hely szelleme, a kunsági létből adódó erős kötődés érzése. A nagy-kunsági szellemiséget leginkább megragadó és élénk táró irodalmi mű a Nagy-kunság írója, Körmendi Lajos az Együttleges szellem című kötete, azt mutatja meg, hogy az értelmiség a kulturális örökséghez kötődve miként merít erőt, kötődést a hagyományok fenntartásához. Szavai a megmaradásért szólnak, mondhatni a szülőföld életrajzát tárja élénk. Az író Karcag szülöttként felemeli, mintegy magához öleli az idejét múltnak tűnő hagyatékot, amit a kun eleink hagytak ránk. Talán a kun megmaradás és összetartozás titkát ez a gesztus, ez az együtt-gondolkodás, az együttleges szellem rejti magában.² A Nagy-kunságon járva, de különösen Karcagon, láthatjuk, érezhetjük ezt a szellemiséget, amit Györfi Sándor a kun szobraiba önt városunk terein és határán: a néprajzkutató Györfy István (1984), a turkológus Németh Gyula (1990), a Nagy-kun millenniumi emlékmű királysobrai: IV. Béla és Kötöny (2001), a Kun emlékhely kunképei (1995)...). Mindezek emberközelivé teszik a régmúltat is és kohéziók ebben a globalizálódó, fura világban.³ Egyúttal azt is jól mutatják, hogy a rendszerváltást követően újra fellángolt és

1 Az identitás kutatásáról: Bellon T.1980.85-90. Szilágyi M. 2011.257-286.

2 Körmendi L.2002.

3 Bartha J. 2005.33-43.

*Kun Miatyánk – az Úr imádsága
a rekonstruált kun nyelven*

új megnyilvánulási formát öltött az identitás, a kunsághoz tartozás tudata. Az értelmiség, itt elsősorban a nagynevű gimnáziumaink Kisújszállás és Karcag tudós tanáraitra gondolunk, és a református papokra, akik ügyeltek arra, hogy a kun származástudat eleven maradjon. Még a két világháború között is a helyi Kertész nyomdában nyomtatott iskolai füzetek hátoldalán is rövid Kunság-történet volt olvasható, s a diplomáinkban ha torzult alakban is, de elhangzott a „kun miatyánk”. az Úr imádsága kun nyelven.⁴ Jóllehet, a zsendülő tudományos érdeklődés első monumentális vállalkozása a 19. sz. végén (1870-1885) megjelent a

Jászkunság fáradhatatlan történetírója, Gyárfás István tollából a Jász-kunok története, amelyben ugyan még azon a véleményen volt a szerző, hogy a kunok magyarul beszéltek, ami egybecsengett az akkori tudományos közvéleménnyel. Ennek szinte ellentételezéseként valóságos orientalisztikai műhely jött létre a Kiskunságon, Halason, ahol Szilády Áron lelkész, akit 1861-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választottak, majd 1867-től rendes tag lett. A másik kiváló nyelvész, Thúry József, szintén kiskunhalasi, s bár nem „odaválói”, de gyakran megfordult halason a kor neves keletkutatója Vámbéry Ármin is. A kiskunsági orientalisták munkájának folytatói a következő tudós nemzedék immár a Nagykunságon, Karcag központtal: Németh Gyula turkológus, Gaál László iranista, és a velük egyívásúnak számító Györffy

4 Mándoky K. I. 1983.

Györffy István és Kúnos Ignác Dobrudzsában (Románia) 1912-ben

István etnográfus.⁵ Bár Györffy nem sorolható a klasszikus értelemben vett turkológusok közé, de a turkológia eredményei időről időre hatással voltak az ő munkáira is, olyannyira, hogy 1906-tól a Néprajzi Múzeum kisegítő gyakornokaként dolgozott, de miniszteri megbízásból gondozta a Kereskedelmi Akadémia Keleti Múzeumának anyagát, ezáltal lehetősége nyílt arra, hogy az Akadémia által szervezett balkáni és törökországi tanulmányutakon részt vegyen a neves turkológus-folklorista Kúnos Ignáccal. Voltaképpen a kunokkal kapcsolatos néprajzi kutatásait és a török-magyar tudományos együttműködést és tudományszervezői tevékenységét a körülötte szerveződő műhelyben mindig jelen lévő keleti érdeklődés határozta meg.⁶ Németh Gyula turkológus ugyancsak Karcag szülöttje, számos földrajzi név megfejtője, mintegy fél évszázadon át volt az ELTE Török Filológiai Tanszékének vezető professzora. Munkássága

5 Bartha J. 2011.136.

6 Péter L. (szerk.) 2001.123-131.,vö:Bartha J. 2001.5-10.

mellett nagy érdeme, hogy kinevelte a következő kutató nemzedéket, tanítványa volt a kunszentmiklósi Baski Imre, a karcagi Mándoky Kongur István és a debreceni születésű, de Kisújszálláshoz is kötődő Vásáry István, az ELTE Török tanszékének vezető professzora, az MTA levelező tagja. Gaál László (Karcag, 1891,– Karcag, 1964,) klasszika filológus, egyetemi tanár, a nyelvészeti tudományok kandidátusa (1957). Iranisztaként, a tudományszak legnevesebb hazai művelői közé tartozott, nem túlzás azt állítani, hogy a hazai iranisztika egyik megalapozójaként tartja számon a tudománytörténet.

Voltaképpen nekik köszönhető, hogy a keletkutatásban a Nagykunság, Karcag központtal ikonnak számít a 20. század elejétől mostanáig. Azt, hogy a tudomány eredményei közvetlenül hozzájárultak-e a kun identitás fenntartásához, egyértelműen nem állíthatjuk, de minden bizonnyal megerősítették azt, még a kommunizmus idején is, ébren tartották az „együttleges” szellemet, amikor pedig igencsak más mozgatói voltak a társadalomnak.

Szinte következik a fentiekből, hogy a Györffy István által szervezett 1939-es Jászkunság konferencián számot adott a tudomány az addigi eredményeiről és egyúttal a jövő kutatások irányát is kijelölte. Ennek, szinte „egyenest” folytatása volt a Kiskunfélegyházán 1985-ben megrendezett Jászkunság kutatása konferencia, ahol a régészet, nyelvészet történettudomány és a néprajztudomány összegezte az addigi eredményeit. Korszakos jelentőségű volt ez a konferencia, mert műhelyt teremtett. Azóta három évenként az egykori Hármas Kerület központi városai megrendezik a soros konferenciát ahol előadják az újabb eredményeket. Az 1985-ös konferenciát követően születtek meg a kunokkal kapcsolatos tudományos eredmények szintézisei, melyek jól körülhatárolják azt a területet amelyből táplálkozhat a szülőföldhöz való kötődés, a csoporttudat, mely búvópatakként akkor tör fel a lokális kultúra felmutatásának igényével, ha a társadalom előhívja. Az egész egykori Jászkunság, Jászság és Nagykunság-Kiskunság társadalmát megmozdította, újkori történelmében mérföldkönek számított a redempció 250. évfordulója tiszteletére rendezett eseménysorozat, mely szinte minden családot meg-

érintett, személyes történelemmé vált az ünnepségsorozat zárónapja Karcagon 1995. október 7-én. Ekkor avattuk sokezer ember jelenlétében a Kun Emlékhelyet, a 4-es főút melletti kunhalmon, a Kishegyesbori halmon. Györffy Sándor karcagi szobrászművész az egykori kőbálványok, kunképek mintájára készült szobrait.⁷ Minden nagykun város (csatlakozva a frissen önálló településsé vált Berekfürdő) állíttatott egy-egy szobrot.⁸ A két központi alak, talapzatán az oroszlánnal és félholddal, csillaggal, Kumániát, a kunok egykori borodalmának jelképeit idézi.

Az emlékhelyet a messziről jött rokon, Kazakisztán első magyarországi nagykövete, Szalim Kurmanguzin avatta fel. A Györffy István Nagykun Múzeum előtt az egykor redemptus családok leszármazottjai egy-egy emlékszeget vertek az erre az alkalomra készíttetett zászló rúdjaiba. A rendezvénysorozat szimbolikusan utalt a kun ősökre és a Jászkunság népének önrendelkezésére. Egyszerre volt etnikus tartalmú és a redempciót, a Jászkunság népének legfontosabb jelképét, az önrendelkezést megidéző. Mindig visszatér a redempció emléke, mint a legfontosabb történelmi tény a Jászkunság életében. Végső soron az önrendelkezés több száz éven át tartott, természetes, hogy a meg-megújuló hagyomány

*A kunok világfája, Kun emlékpark
Kisújszálláson (Fotó: Bartha Júlia)*

⁷ A művész milyen erősen kötődik a szülőföldhöz, a kun identitás megvallását lásd Bathó E. 2002.103-112.

⁸ A Kun Emlékhely kunképei a kunok vándorlási irányát jelző kőszobrok, régészeti terminus technikusszal: kamennaja babák (kő atyák) mintájára készültek, a 13. századi kun katonai viseletet mintázzák. Szép gondolatként a magát kunnak valló települések állíttattak egy-egy kunképet jelezvén ezzel is az összetartozást. 2014-ben 16 kunkép található az országban.

ezekből a gyökerekből táplálkozik. A politika burkoltan ugyan, de jelen van a kun identitás erősödése mögött.

Most, a 21. század elején mit jelent kunnak lenni? Firtatja-e valaki a genetikát, vagy egyszerűen azt mondjuk, hogy kunnak lenni, ma vállalás kérdése. Azonosulni azzal a csoporttal, amely történelme során ezer szállal kötődött ehhez a földhöz, megőrizte és ápolta azt a kultúrát, amely a keleti gyökerekből táplálkozva jött létre és lett magyarrá megtartva-megőrizve keleti színezetét már itt, a Kárpát-medencében. Kik hát a kunok?

A Nagykuság népe ma is kunnak vallja magát, jól lehet, ez a csoporttudat nem feltétlenül azt jelenti, hogy az átlagember tudja, a kunok a kipcsak-török népek családjába tartoznak. Mégis arra a kérdésre, hogy kik a kunok, mindenki egyértelműen azt válaszolja, hogy a Nagykuság tősgyökeres lakói! A magyar néprajztudomány máig példaértékű hatalmas vállalkozása volt az 1974-ben (II. kötete 2001-ben) megjelent Szolnok megye néprajzi atlasza című munka, amely az identitás kérdéskörét is felgyűjtötte. Főként azt kutatta, hogy Jász-Nagykun-Szolnok megye kutatópontjait képező települések lakói milyen etnikumúnak vallják magukat, milyen csoporttudattal rendelkeznek, és a tudat jelezte határok mennyire esnek egybe azokkal, amelyek történeti ismereteink alapján vonhatunk meg, illetőleg a betelepült „közbülső” népesség milyen csoporttudatot alakított ki. Ebből a vizsgálatból summásan az derült ki, hogy a Kunságon kunok laknak, a Jászságban jászok a többiek „falusiak” vagy egyszerűen magyarok. Érdekes volt a kunszentmártoniak válasza, mi szerint „Kunszentmárton kun, csak elkatólikusodott”...⁹ A történeti tények persze pontosan mutatják, Kunszentmárton újonnan betelepült lakosai a katolikus Jászságból kerültek jelenlegi lakóhelyükre.

De nézzük miként alakult a Kunság (csakis a Nagykuságot értem, mert a hódoltság utáni visszatelepüléskor ennek a vidéknek lakói egységesebbek voltak, többen ülték meg a régi településeket, mint a Kiskunság vidékén), tehát hogyan alakult e térség lakóinak története, hogyan maradtak meg azok az apró kulturális elemek, amelyek az egykori

Lovas emlékmenet a Radnai –hágótól a karcagi Kun emlékhelyig 2009-ben, a kunok betelepülésének 770. évfordulója tiszteletére (Fotó: Bartha Júlia)

kun műveltséget idézik, s amelyek az identitás keleti gyökereit jelentik. Közel nyolcszáz éve annak, hogy a 13. században a Keletről jött etnikai csoportokkal újra megjelent a Kárpát-medencében az eurázsiai steppe lovas-nomád kultúrája.¹⁰ A török- és iráni eredetű beköltözők hatása a magyar nép embertani képén, anyagi és szellemi kultúráján egyaránt érezhető. Velük felülrétegződött a honfoglalás korában is jellemző keleti kultúra. A keleti színezeten a hódoltság-kor török kultúrával erre egy újabb réteg került. A hódoltság másfél évszázada elég hosszú idő volt ahhoz, hogy jelentős kulturális átadás-átvétellel számolhatunk. A törökök szinte érintetlenül hagyták a Birodalomhoz tartozó területek intézményrendszerét, mert az érdekük az volt, hogy jó adófizetőik legyenek. Így a hódoltság alatt meglévő települések és azok gyér lakossága a kereskedelem révén jutott török hatáshoz, ami leginkább a díszítőművészetben

⁹ Szolnok megye néprajzi atlasza 2001.162-163.

¹⁰ Pálóczi Horváth A. 1993., 2014. vö. Selmeczi L. 2013.

A Nagy-kunság címere
a Redemptiót követő évben

nyilvánul meg. A Kunságban a korábban elkezdődött pusztásodás a török idők alatt fokozódott. A hódoltság, illetőleg a Rákóczi-szabadságharc utáni visszatelepülés, a Nagy-kunság benépesülése után alakult ki ez a sajátos történelmi tudat, ami a Jászkunságot, jászokat és kunokat egyaránt jellemezte, ami egyfelől származástudatot takar, de területhez kötődést is jelent. Ez az identitástudat tehát koronként más-más tartalommal töltődött meg, és akkor erősödött meg mindig, amikor a külső kör-

rülmények, pl. a jogcsorbítás vagy más, a társadalom életében mélyreható változás ezt előhívta a kollektív emlékezetből.

A Kunságot jellemző identitástudat különféle megnyilvánulási formákat öltött a történelem során. Alakváltozásai, többnyire attól függtek, hogy milyen volt a társadalmi környezet, ami életre hívta. Ez az erős történelmi (jogi) tudat a privilégiumok elnyerése után, de leginkább az 1745-ös visszaváltkozás, a redempció alkalmával jelent meg. Tartalma azt közvetíti e csoport tagjai felé, hogy mi vagyunk a kunok, akik külön csoportként, érdemeink alapján elnyertük azokat a kiváltságokat, amelyek meghatározták helyzetünket ebben a hazában. Ezeket a privilégiumokat védeni kellett, s ennek a védelemnek, az új kiváltságok szerzésének hagyományi lettek, történetük volt. Összekovácsolódott a Jászkunság népe, bár minden történelmi sorsforduló próbára tette, mégis mindig visszatért az elődöktől örökölt kultúrához, átmentve, megőrizve a szokásokat, alakítva azokat a kor szelleméhez. Mindez azért lehetett, mert a mai megyerendszer megalakulásáig meglehetősen zárt volt a társadalom, nehezen fogadott be idegeneket, s ha mégis arra kényszerült, alkalmazkodásra kényszerítette őket.

Kisújszállási redemptus levél

Kunnak lenni az élők tudatában annyit jelent, mint “konok, nyakas, kálvinista”, a szíken is megélő, összetartó, de azt is jelenti egyben, hogy a Kunságon lakó. Befelé zárt világába alig enged be idegent, más etnikumot, más vallását. Kitartanak a szokásaik, az elveik mellett, tartózkodóak, és kevés beszédűek. Mórícz Zsigmond a Forr a bor című regényében (ami a kisújszállási gimnáziumban játszódik) így jellemezte a harangozót: „Olyan sovány arcú kis ember volt, mint a többi kun, s el tud ülni egy életen át, hogy meg nem szólal.”

Legnagyobb értékük azonban az, hogy rendkívül szorgalmasak, dolgozók s ha akadt közülük olyan, aki került a munkát, azt mint „rongyembert”, nem vették be az arató- vagy cséplőbandába sem.

A Kunság, mint az Alföld legnagyobb állattartó körzete *életmódjában* sokáig megőrizte a *keleti hozadékot*, ami fundamentumát jelenti annak a származástudatnak, és annak a sajátos színezetű népi kultúrának, amely olyan markánsan megmutatkozik.

A redempcióval (a régi kiváltságos jogok visszaváltása) újabb erősítést kapott az a másság, a régi jogállás visszaszerzésére irányuló törek-

Rekonstruált kun női viselet

vések egyesítették az erőket egyben a határokat is kijelölték. Ez védelmet jelentett az itt élő lakosságnak. Feltételezzük, hogy a visszatelepült lakosság között arányaiban több lehetett a kun származású, a többi betelepült pedig alkalmazkodott a kultúrájukhoz.¹¹

A redempció során visszavett privilégiumok keretei között zajlott az a sajátos parasztpolgári fejlődés, ami, ha töredékeiben is, de megőrzött jónéhány olyan kulturális elemet, ami nem tulajdonítható másnak, mint az egykori kun műveltség töredékének.

Az etnikus identitás hangsúlyozása mindig, nagy társadalmi problémákban, amolyan válság-

helyzetben kap nagyobb hangot és teret. Végző soron az ember az, aminek tartja magát. Függetlenül attól, hogy “öslakosok” vagy “tösgyökeresek” avagy jövevények voltak, gondolkodásukban egységessé váltak a Nagykunság lakói. Sokkal inkább egységesekek, mint a Kiskunság lakói.

A *kuntudat* mindig úgy forog közszájon mint a magyar társadalmi tudat egyik része,¹² a magyar kultúrába olvadt idegen elem oly módon integrálódott az itteni hagyományokhoz, hogy közben megtartott – elsősorban az átmeneti rítusoknak köszönhetően olyan elemeket, amelyek a már vázolt történeti körülmények között hagyományozódva máig fennmaradtak.

A kun műveltség archaikus rétegét képezik a nyelvemlékek, elsősorban a földrajzi nevek, személynevek és a szórványemlékek, amelyeket

11 Szilágyi M. 1996.44-63., 2006.a,2006b271-279.,2008a.2008b,

12 Őrsi J.1990a,1990b,1995,1999,2002,2004,2005.

Túrkevéből való „útlevel”

a tájnyelv olykor jelentését veszítve is de megőrzött. A kun műveltség így a nyelv is a 16. századra fokozatosan belesimult a magyar műveltségbe. A nyelvtudomány a magyarországi kunok nyelvének problémáit Rásonyi László, Mándoky Kongur István és Baski Imre és munkásságával¹³ jórészt összegezte, az újabb kutatási irány is kirajzolódott. Újabb nyelvészeti kutatások indultak a Nagykunságon, Vásáry István professzor és Molnár Ádám turkológus végez nyelvészeti gyűjtéseket, amelyek során elsősorban arra kíváncsiak, hogy a tájnyelv őriz-e még a kun nyelvemlékeket.

A nyelvészeti kutatások terén a személy- és ragadványnevek olyan területei a nyelvemlékeknek, amely még szép eredményekkel kecsegtetik a nyelvészeket. Közülük csupán mutatóként említem a *Karacsor*, *Kácsor*, *Karakas*, *Garaguly*, *Csőreg* személyneveket, a személynév alapú föld-

13 Baski I. 2007.

A II. Kun világtalálkozó zászlóbontása Karcagon, 2012. szeptember 8-án
(Fotó: Bartha Júlia)

rajzi nevek közül a *Zádort*, a *Bengecseget*, vagy a ragadványnevek között a *Kecsét*, ami az egykori kun névadási szokás egyikét idézi: alapja a gedzse: éjszaka született jelentésű szó.

A szórvány nyelvelmékek többsége a pásztorkultúrához kötődően élt tovább. Itt említhetjük az *árkány*, *csabak*, *cötkény*, *özön*, *köldök*, *kömöndörög*, *daku*, *tözeg*, *csök* szavakat. Ezek a kun eredetű szavak az élő nagykunsági nyelvet, a tájnyelvet színesítik, teszik egyedivé. S hogy miként maradtak ránk, arra igen szép példa a következő két szólás: *Nyakas lúnak is nyakába vetik az árkánt.* (A makrancos lovat is meg tudják fogni... a zabolátlan embert is meg lehet fékezni jelentésű szólás.) Vagy egy másik: *Eb a csikaós bunda nélkül, de még inkább árkán nélkül!*¹⁴

14 Mándoky Kongur I. 1993.99.

Önmagukért beszélő szólások. S hogy a szóban forgó szó jelentését is mondjam: árkan – hurkos pányvakötés, amivel a lovat kifogják a ménesből.

A gyermekfolklór területről a Mándoky Kongur István Kunmadarason, Kunhegyesen, Karcagon és Kisújszálláson gyűjtötte a kiszámolós mondókát, ami a számneveket őrizte meg. *„Birem bellő, ikem ígő, ecsém eszi, törvény teszi.. Birem – birim, (egyem) ikem-ikim, (kettem) ücsim- hármam... stb.*

A néphit a táltos alakját őrizte meg. Olyan sajátossága ez a kultúránknak, ami keleti párhuzamai keleti párhuzamai a ma élő kultúrában is megelhető. Diószegi Vilmos és Barna Gábor megállapításait a Szolnok megye Néprajzi Atlasza felmérései igazolták. Mindezek alapján állíthatjuk, hogy a pásztorkultúrához kapcsolódva a táltos-hit etnikus gyökerű eleme népi kultúránknak, ami a kun műveltségi felülrétegződés okán maradhatott meg napjainkig.

Népszokásaink között, a lakodalmas szokáskör és a temetkezési kultúra sajátos elemeit érdemes vizsgálni. A lakodalmas szokásrendben az számos régi keleti szokáselem él, főként a házassági ajándékozásnál, a lakodalmas jelképeknél, így az almaszimbólumokban, a lakodalmas zászlóknál, a vőlegénytől a menyasszony számára megkívánt ajándékoknál. A kunsági lakodalmas szokásrendben a menyasszony vételárának

A Kunok Világtalálkozójának logója

A Szabad Nagykunok Kerületének címere

(a hajdani kalim) emlékének meglétét a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok legnagyobb tudományos vállalkozása, a Néprajzi Atlasz felmérései is igazolták.

A Kunságon a lovak kantárjára kötött kendő, vagy a vőfi, vőfély botjára tűzött szalag eredete a közép-ázsiai kazak szokásokhoz vezethető vissza. Vámbéry Ármin írja le elsőként a következő jelképes nőablást, ami töredékekben ugyan, de a nagykunsági lakodalmas szokásokban is megfigyelhető: „*A lakodalmas menet amikor a lányt viszi jövendőbelijének házához, az út alatt játékokat, tréfákat eszelnek ki. Az első szekéren ül a menyasszony jövendőbeli ángyáival, a fiatalság körülöttük sűrűg és aki sebes vágatásban megkerülve a menetet legelőször hozzájuk érkezik, annak jutalmul egy kendőt dobna. A többi lovas igyekszik ezt tőle elragadni, de ő a tőle kitelhető módon vágat és nem szabad őt többet üzni, ha a szekeret elérte. A nyert kendőket a ló kantárjára kötik, s még sokáig megőrzik.*”

A keleti párhuzamokból az világlik ki, hogy a közép-ázsiai törökségi kultúrával mutat rokonságot, hasonlóan a jelképes nőablás – az útelkötés szokásához, aminek analógiái napjainkig fennmaradtak. A kunsági lakodalmas szokásokban a századfordulőig éltek. A tisztségviselők között archaikus, a vőfély és a lovaslegények alakja. A vőfély a törökségi lakodalmas gazdának felel meg,¹⁵ a vőfélyversek pedig az esemény elbeszélését adják. Nem lehet véletlen, hogy az első vőfélyversek az Alföldről kerültek elő.

Itt, a Nagyalföld közepén, a Kunságon maradtak meg olyan apró elemek, a legösszetettebb társadalmi intézménybe, a lakodalmas szokásrendbe ágyazva, mint a lakodalmas zászló – kendő, a felkendőzött ló, mint jelkép, a juhfej rituális osztása, amit az összehasonlító vizsgálatok eredményeként etnikus gyökerű műveltségi elemnek vélek. Párhuzamok a törökségi kultúrában, a közép-ázsiai törököknél, a kazakok és a kirgizek népi kultúrájában szintén megtalálhatók.

Temetkezési kultúránkban a kun sajátosságának tekintik a kutatók a kurgánon álló, kezükben áldozati csészét tartó öszobrokat, amik a kunok vándorlási területén a 7-11. századtól megtalálhatók. A ma-

15 Bartha J. 2007. 69.

gyarországi kunok vezetőrétegei itt is gyakorolták az ősök tiszteletének ezt a módját, feltehetően *Kunkép Korhány*, (kurgán), Kormancsok (áldozati hely) kunhalmok nevei és más földrajzi név őrizte meg. A *kunok lila* gyásza és a sírokba rontáselhárítás céljából tett kultikus növény, az *anyarozs* (*Secale cornutum*) és az *üröm* (*Artemisia*) még olyan eleme a népi kultúrának, ami minden kétséget kizáróan a kunokat jellemezte, amint azt Selmeczi László Karcag környéki kun ásatásaiból tudjuk. Közülük – pl. a lila gyász emléke –, a kunsági kitelepülés miatt a bácskai Feketics és Ómoravica helységekből a 20. század elejéig megmaradt.¹⁶

*Kisújszállási redemptus gallér
(fotó: Bartha Júlia)*

A népi táplálkozás terén a szárítás, füstölés és a juhhús főzésének, fogyasztásának sajátos szokását említhetjük még. Aki járatos a nagykunsági táplálkozási szokásokban jól tudja, hogy a karcagi birkapörkölt íze miben tér el a túrkevitől, vagy a kisújszállásitól, de mind különbözik a Jászságban főtt birkatesttől. A Kunságon belefőzik a perzselt lábat és az állat fejét is, ami tiszteletbeli falatnak számít. Voltaképpen ez a jellegzetessége tette egyedivé, amely alapján az UNESCO Szellemi Kulturális Örökség magyar nemzeti jegyzékébe bekerülhetett, és amely a hungarikumok közé emelte.¹⁷ A kazakisztáni gyűjtéseim során több alkalommal tapasztalhattam, hogy a főtt juhfej a legnagyobb megtiszteltetés, amivel

16 Bartha J. 2002.116.

17 2014. dec. 6-án Budapesten a Syma csarnokban Guiniss –rekordot döntött a Karcagi Birkafőzők Egyesületének csapata azzal, hogy 7500 adag pörköltöt főzött meg egyszerre.

*Kevi és ványai pásztorok a túrkevi vásárban 1930-ban
(fotó: Tagán Galimdzsán)*

a messziről jött vendéget illetik. A rituális osztás a házigazda tiszte: a szemet, fület, nyelvet, a tokadarabkákat kéztől adja a gazda...

A tárgyi kultúrában elsősorban az állattartáshoz kötődően, a kunsági *legénybot*, a *kutyanyakörv*, és a *nyereg* szerkezete őrizte a keleti kultúra emlékét.

A viseletben a *kunsüveg* az, aminek kontinuitását igazolni lehet szinte a kezdetektől addig, míg a kalapviselet ki nem szorította.¹⁸ A szűr-

18 Bartha J. 2010.47.

*A Kun Összefogás Konzorcium tagjai az Ópusztaszeri Történelmi Emlékhelyen
2009-ben a Kunok I. Világtalálkozója alkalmából (fotó: Bartha Júlia)*

viselet ázsiai eredete bizonyított. A kunságra annyiban jellemző, amennyiben a rajta lévő díszítés sajátossá tette. Ez a viseleti darab a legvitatottabb, hiszen a magyar nyelvterületen elterjedt, ám a különböző kelet- és nyugat-európai hatásokra alakult sajátosan magyar viselet lett, aminek álló gallérja, szabása, rátétes díszítése, archaikus, közép-ázsiai, de a díszítése olykor hódoltságkori török hatást is mutat.

A kérdés még további kutatásokat igényel, az azonban tény, hogy a legrégebbi táji típusnak a jászkunsági szűr tűnik. Díszítőművészetünkben a kunhímzés őrizte meg a keleti elemeket. Az is bizonyított, hogy az alföldi magyarság viseletére hosszú ideig hatott a kun kaftános viselet.¹⁹

Összegzésül elmondhatjuk, hogy a Kunság népi kultúrájában számos olyan műveltségi elem őrződött meg, amely az egykori kun műveltség része volt. Beépült a magyar kultúrába, így annak különös színt

19 Bartha J. 2013. 121-140.

A Nagykunok Kapitányának pecsétje 1861-ből

adott, s egyben táplálta azt a sajátos történeti tudatot, ami a térség legfőbb jellemzője. Tanulmányomban azt igyekeztem bizonyítani, hogy nagykun identitás nem csupán a redempcióhoz kötődő emlék, hanem egyfajta etnikus specifikum is, a kun műveltségnek ha töredékesen is, de felismerhető emlékei is táplálják. A Nagykunok hagyományai erre épülve újratereprendőnek és új megnyilvánulási formát öltenek, ahogyan a társadalom kihívásai életre keltik azokat.

Napjainkban, amikor a globalizációs nyomás egyre erőteljesebben érinti a mindennapjainkat is, érdekes választ ad a helyi társadalom: újjáélednek a hagyományok, s mintegy kapaszkodót jelent a helyieknek az az érték, az a kulturális örökség, amit ez a táj az évszázadok alatt felhalmozott. Újabb jelenségekkel találkozik a kutató. A Nagykunok és ez esetben a Kiskunok is, újjáélesztette a kunkapitány-választás szokását. A Nagykunokon, Kisújszálláson 2000-ben választottak először kunkapitányt, azóta minden évben minden nagykun település beiktatja a saját kapitányát. Utóbb háromévenként választanak kunkapitányokat. A kapitányválasztás 2009 óta a Kunok világtalálkozója eseménysorozat egyik kiemelkedő pontja. Jelkép ez, az önállóság, az önkormányzatiság jelképe, hiszen, amint tudjuk, a kunkapitány volt a település közjogi

méltósága, ő tartozott felelni a rendért, és intézni a vitás ügyeket. A mai kapitányoknak hatalmuk már nincs, de a jelkép ereje, a közösségért végzett misszió, megmutatkozik a választásban. 2001-ben megalakult a Nagykun Nádor Huszár Bandérium, ami az első kunkapitány Horváth György vezetésével minden társadalmi és nemzeti ünnepen megjeleníti az egykori kunsági lovasok emlékét.

Mi sem mutatja jobban a *kun identitás erejét* mint az, hogy a *mu-száj vármegye*, a jelenlegi megyerendszer megalakulása óta, tehát az egykor Hármas Kerület megszűnése óta első ízben történt meg a Nagykunok és a Kiskunok összefogása 2008. szeptember 24-én Kecskeméten, 32 kiskun, 9 nagykun települési önkormányzat, 2 megye, 2 megyei múzeum és 4 civil szervezet részvételével megalakult a *Kun összefogás konzorcium*, amely a kunok világtalálkozójának és az ehhez kapcsolódó tudományos konferenciáknak és egyéb rendezvényeknek a szervezésére jött létre. 2009 óta három évenként megrendezik a kun világtalálkozókat, s ez az év egyben a kunok éve is. Az identitástudat szép megnyilvánulása az, hogy összefogott a Kiskunok és a Nagykunok, a világtalálkozó rendezvénysorozatainak nyitó és záróünnepsége hol a Kiskunokon, hol a Nagykunokon, Karcagon, a Kunok Emlékhelyén zárulnak.

A 4/ 2014.(II.7.) Országgyűlési Határozat május 6-át a Jászkun Hármas Kerület önmegváltásának napját, a Redemptiós diploma aláírásának napját emléknappá nyilvánította.²⁰ A közös származástudat, a közös történelmi sors és a Kunok jelenlegi lakói kultúrája iránti felelősség hozta létre. Az identitás, a közös történelmi és kulturális egység újabb szép megnyilvánulása ez, amely megerősít mindnyájunkat. A magyarországi kunok jó példáját mutatják az összetartozásnak. A kunktudat, mint etnikus történelmi jelenség napjainkban újra felerősödött. Az az út, amit Kunok népe a történelem során bejárt, jól példázza Európa más népei számára is azt, hogyan kell integrálódni úgy, hogy a lényeg, az azonoságtudat és a saját kultúra minden körülmények között átöröklődjön.

20 Az Országgyűlési határozat 2014 február 7-én pénteken jelent meg a Magyar Közlönyben. A határozatot az országgyűlés 2014. február 4-i ülésnapján fogadta el.

BASKI Imre

- 2007 Csagircsa Török és magyar névtani tanulmányok 1981-2006. Karcag

BARTHA Júlia

- 2002 A Kunság népi kultúrájának keleti elemei
2005 Kistérségek értékleltára:Karcagi kistérség- Karcag, Beerekfürdő, Kenderes, Kisújszállás,Kunmadaras /Kincses Könyvek Budapest, Száz magyar falu könyvesháza Kht.
2006 Lále. Hagyományok a mai török társadalomban. Az emberélet fordulóinak népszokásai. Szolnok/A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 61./
2010 Népvisélet a Nagykunságon. Karcag
2006 Karcag – kismonográfia. Karcag
2007 Nem a ruha teszi az embert. A Nagykunság népviselete In: TISICUM A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve Szolnok, 49-67p.
2011 A Nagykunság a 20. századi néprajzkutatásban In. Kunok és jászok 770 éve a Kárpát-medencében. Szolnok

BARTHA Júlia szerk.

- 2011 Kunok és jászok 770 éve a Kárpát-medencében. A Jász-kunság kutatása 2009. Szolnok, Kun Összefogás Konzorcium és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága.

BELLON Tibor

- 1980 A Nagykunság történeti tudata. In. A magyar nép tudósa (Szerk. Bellon Tibor), Karcag, 85-90.p.

GÁBORJÁN Alice

- 2000 Cifraszűrök. A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusa.

GYÖRFFY István

- 1939 Néphagyomány és nemzeti művelődés. Budapest

KÖRMENDI Lajos

- 2002 Együttleges szellem. Budapest

MÁNDOKY Kongur István

- 1993 A kun nyelv magyarországi emlékei. Karcag
2012 Kunok és magyarok. Közzéteszi: Molnár Ádám, Budapest / Török –magyar könyvtár 1./
2013. Hit, hagyomány, kultúra. Török néprajzi tanulmányok. Szolnok

ÖRSI Julianna

- 1990a Karcag társadalomszervezete a 18-20. században. (Agrártörténeti tanulmányok.16.)
1990b A Nagykunság, mint néprajzi csoport (Karcag és környezete kapcsolatrendszerének vizsgálata) In: Szolnok Megyei Múzeumi ÉvkönyvVII.Szolnok, 347-366.
1999 A Nagykunság néprajzi körülhatárolása. Tisicum- A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve IX. Szolnok, 93-96.
2001 Túrkevei emlékkönyv, 5. Túrkeve
2002 Múló és születő hagyományok a Jászkunságon In: Örsi Julianna (szerk.) Kulcsemberek- Az egyén helye a változó társadalomban (Nagykun Kistérségi tanulmányok 1.) Túrkeve,267-280.

PALÁDI KOVÁCS Attila

- 1966 A boza kultúrtörténeti háttéréhez. In. Műveltség és hagyomány V III. 71-84.p.
1967 Jelenkori etnikai folyamatok Magyarországon In. Régió és Kultúra. Tanulmányok Szatmár néprajzáról Gunda Béla tiszteletére.(Szerk. Ujváry Zoltán) Debrecen 69-73.

PÁLÓCZI HORVÁTH András

- 1993 Hagyományok és kapcsolatok a kunok régészeti kultúrájában. Karcag
2014 Keleti népek a középkori Magyarországon. Besenyők, úzok, kunok és jászok művelődéstörténeti emlékei. Budapest

PALOTAI Gertrúd

1940 Oszmán-török elemek a magyar hímzéseken. Budapest

PÉTER László (szerk)

2001 Karcag a magyar művelődéstörténetében – tanulmányok. Karcag

SZILÁGYI Miklós

1996 A nagykun öntudat. Regio- Kisebbségi Szemle, 7/1.sz. 44-63.

2006a A személyes paraszti tudás érvényessége- Kisújszállás társadalma és gazdálkodása egy száz évet élt parasztgazda emlékezetében. Budapest

2006b Egy kisújszállási parasztkarrier társadalomtörténeti és folklorisztikai tanulságai. In: Bathó Edit- Ujváry Zoltán (szerk.) Jászok és kunok a magyarok között- Ünnepi kötet Bánkiné Molnár Erzsébet tiszteletére (Jászsági Könyvtár 6.) Jászberény, 271-279.

2011 A nagykun öntudat. In: Kunok és jászok 770 éve a Kárpát-. Szolnok 257-286.

SZABÓ László- CSALOG Zsolt (szerk)

1974 Szolnok megye néprajzi atlasza. Szolnok

SZABÓ László- GULYÁS Éva – CSALOG Zsolt (szerk.)

2001 Szolnok (Jász-Nagykun-Szolnok) megye néprajzi atlasza II.1. Szolnok

SELMECZI László

2013 Őseink nyomában. A magyarországi kunok Olas nemzetsége és Kolbaz-széke 1243-1686. Kisújszállás

TAGÁN Galimdzsán

1936 A ló első meghátalása és betörése a baskíroknál. Néprajzi Értesítő 28(1936)90.

A KÖTET SZERZŐI:

† Dr. Szabó László
a MTA doktora, etnográfus

Bánkiné dr. Molnár Erzsébet,
*a MTA doktora, levéltáros, történész,
a Kiskun Múzeum nyugalmazott igazgatója*

Dr. Bathó Edit PhD.
etnográfus, a Jász Múzeum igazgatója

Dr. Bartha Júlia PhD.
*keletkutató, etnográfus,
a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok
nyugalmazott néprajzi osztályvezetője*

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Kedves Olvasó!</i>	5
<i>Szabó László</i> – A jász öntudat alakváltozatai	8
<i>Bathó Edit</i> – A jász identitás a 20-21. században	78
<i>Bánkiné Molnár Erzsébet</i> – A kun és a jászkun identitás a Kiskun- ságban	101
<i>Bartha Júlia</i> – A Nagykunság identitása	153
A kötet szerzői	175
Tartalojegyzék	176